

112

№ 9

ՍԱՐՔՍԻՍԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

№ 9

Կ. ՄԱՐԳՍ

ԱՇԽԱՏԱՎԱՐՁ,
ԳԻՆՆ ՅԵՎ, ՇԱՀՈՒՅԹ

ՍՅՐԱՏ

1932

ՅԵՐԵՎԱՆ

3K13

Ա-65

14 NOV 2009

2005

№ 9

ՄԱՐԲՍԻՍԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

№ 9

3K13

Ա-65

ար'

Կ. ՄԱՐԲՍ

ԱՇԽԱՏԱՎԱՐՁ,
ԳԻՆՆԵՎ ՇԱՀՈՒՅԹ

Ռուս. քաղաք. լեզ. խմբ. ~~...~~

ԿՈՒՍՀՐԱՏ

1932

ՅԵՐԵՎԱՆ

26 JUN 2013

112

ՀԱՅԵՐԵՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՄԱՆ ԱՌԻՒՅԵՐԸ

Քանի որ զատակարգի և աշխատավորական մասնանների կուլ-
տուր-քաղաքական վիթխարի վերելքը մեր յերկրում և հատկապես
առաջին յերիտասարդական հոծ զանգվածների դեպի գիտութուն
առածած ծարավը՝ այսօր ավելի քան հրամայական կերպով հրա-
պարակի վրա յե դնում Մարքսի, Ենգելսի և Լենինի յերկերի հայե-
քեն թարգմանության շուտափուլի ավարտման դործը: Կ. Մարքսի
անտեսադիտական աշխատություններից, դժբախտաբար, մինչև
սրբ միայն հրատարակված է «Լարձու աշխատանքն ու կապի-
տալը»:

Չնայած այն հանգամանքին, վոր ուսերեն լեզվով արագա-
բար վերահրատարակվում են մարքսիզմ-լենինիզմի կլասիկների
կարևորագույն գործերը, սակայն փաստ է, վոր տակավին աշխա-
տավորական լայն խավերն ի վիճակի չեն պետք յեղած չափով
ազտվելու այդ գրականությունից, լեզվին չտիրապետելու պատ-
հառով: Այս տեսակետից գրեթե աննախնաձեղի գրություն է ասպ-
րում մեր մասնաշաղկապ ուսանողությունը: Գաղտնիք չէ, վոր մեր
բարձրագույն ուսումնական հիմնարկություններն ավարտողների,
մենք կասեյինք, մեծ մասն ի մոտո չի շոշափել վոչ միայն Կարլ
Մարքսի «Կապիտալի» առաջին հատորը, այլև այնպիսի գործեր,
վորոնք աչքի յեն դարնում վոչ միայն մտքի խորությամբ, այլ
մասնաշաղկապությամբ «Քաղ. քննադատության առթիվ», «Փի-
լիսոփայության թշվառությունը»), ինչպես, որինակ, մեր թարգ-
մանած «Աշխատավարձ, գին և շահույթ»-ը:

Հայտնի յե, վոր սոցիալիստական դարգացման տվյալ ետա-
պում շեշտակի որոթյամբ առաջին պլանի վրա յե դրվում մաս-
նանների մարքս-լենինյան դաստիարակության ծավալման և խո-
բացման խնդիրը: Մեզ համար այժմ առանձնակի կարևորություն
է ներկայացնում նաև կուսակցական ընկերների քաղաքական-դա-
ստիարական մակարդակի սիստեմատիկ բարձրացումը: Այս առն-
քությամբ հույժ կարևոր է մարքսիզմ-լենինիզմի կլասիկների ման-
րադնին ու քրանաջան ուսումնասիրությունն անմիջական ազդյուն-

ների հիման վրա: Ահա թե ինչու մենք առանձին հաճույքով հանձն
տանք Կ. Մարքսի «Աշխատավարձ, գին և շահույթ» գրքույկը
թարգմանությունը:

«Աշխատավարձ, գին և շահույթ» խորագիրը կրող այս գրքույկը
ներկայացնում է I Ինտերնացիոնալի Գլխավոր Խորհրդում կաթ-
ղացած՝ Կ. Մարքսի դեկուցագիրը (1865 թ.): Մարքսի տնտես-
գիտական ուսմունքին իրազեկ ընթերցողը դյուրութեամբ կնկատի,
վոր այս գործն ըստինքյան հանդիսանում է նրա «Կապիտալ»-
ժարգիային մտքի այդ անհաս կոթողի, ամենատարրական և միա-
ժամանակ խիստ ամփոփ համառոտագրությունը: Այստեղ ա-
ծարձված խնդիրներն ու տնտեսագիտական կատեգորիաներն իրենց
ծավալուն և լիակատար ավարտին են հասցված «Կապիտալի» առա-
ջին հատորում:

Ի՞նչն է աչքի զարնում այս աշխատության մեջ: Ամենից առաջ
և բոլորից ավելի՝ վոճի պարզությունը և նյութի հանրամատչելի
շարադրանքը մտքի խորությունը հետ դուրսդրված, մի բան, վո-
րից, զժրոխտաբար, զուրկ են այդ բնագավառում վորոշ տնտե-
սագետ մարքսիստներ:

Այս իսկ տեսակետից նույնպես մենք շատ բան պետք է սովոր-
ենք Կ. Մարքսից և Լենինից:

Իհարկե, սխալ կեննք առել, վոր աշխատավարձի, գնի և շա-
հույթի խնդիրները Կ. Մարքսը սպառնչ կերպով տվել է այս ու-
ֆերատում: Այդ խնդիրը նա կատարել է արդեն այն ժամանակ
սուպերություն պատրաստվող «Կապիտալում»: Վերև մատնանշված
իր գեղուցման մեջ Կ. Մարքսը կամեցել է տալ վերոհիշյալ հար-
ցերի թուուցիկ, բայց հիմնավորված շարադրանքը:

Այստեղ կարևոր է ի դեպ մեր ընթերցողի ուշադրությունը
բևեռել նաև այն բնորոշ կողմի վրա, վորը հատուկ է մարքսիզմ-
լենինիզմին: Այդ նրա քննադատական-դիալեկտիկական վոզլն է:
Յեվ բնավ պատահական չէ, վոր մարքսիզմ-լենինիզմի կլասիկնե-
րի՝ Մարքսի, Ենգելսի, Լենինի և Ստալինի բոլոր գործերն առանց
վորեւ խորության հազեցած են քննադատության վոդով: Յեվ
այն ել կոնկրետ քննադատությամբ: Այս տեսանկյունից ել մոտե-
նալով հարցին, առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում
«Աշխատավարձ, գին և շահույթ» գրքույկը: Դժվար չէ նկատել,

վոր Մարքսի մոտ նյութի դրական շարադրումն սկզբից ևեթ
խաբսվում է իր հակառակորդի վոչ-դիտական հայացքների
քննադատության վրա:

Առաջին Ինտերնացիոնալի կազմակերպման եպոխյում Յեվ-
բոպայի բանվորական շարժման մեջ աննշան տեղ չեր գրավում
ժարգիանց այն ուղղությունը, վորն ավելորդ եր համարում պրո-
լետարիատի մղած տնտեսական կռիվը կապիտալիզմի դեմ: Հենց
նման «սոցիալիստները» թվին եր պատկանում նաև առաջին Ինտեր-
նացիոնալի պատգամավոր Ջոն Վեստոնը: Վեստոնը պատկանում
եր ուտոպիստ սոցիալիստ Ռոբերտ Ռոենի շկոլային, վորն անձ-
կամ եր մտնր բուրժուական «արմատական» միջոցառումներով՝
քանվորական բանկեր, բանվորական փողեր հիմնելով, բարելավել
բանվոր դասակարգի դրությունը: Ջոն Վեստոնը դեմ եր բանվո-
րական դործադուլներին այն պատճառով, վոր իրր թե աշխատա-
վարձի բարձրացումը տվյալ յերկրում անպայման առաջացնելու
յե ապրանքների գների բարձրացում, ապա ուրեմն այն կատար-
վում է ի վնաս բանվոր դասակարգի: Այս հիմնական դրություն-
ների քննադատությամբ ել դրադվում է Կ. Մարքսը մեր թարգ-
մանած գրքույկում: Պատմական փաստերի ահագին կույտով,
տնտեսական հասարակական յերեույթների խորաթախանց վեր-
լուծմամբ նա ի չիք է դարձնում Վեստոնի փաստարկումները, վո-
րոնք ուղղված եյին դեպի պրուդոնիզմի և լասսալականության ար-
գարացումը:

Այժմ մեզ համար կենսական անհրաժեշտություն է ներկայաց-
նում անողոր պայքար մղել իրականություն մեջ արմատավորված՝
աշխատավարձի «ձախ» հավասարեցման դեմ: Մենք պետք է այդ
պրակտիկ պայքարը լուսավորենք մարքսիզմ-լենինիզմի տեսու-
թյան ջահով: Հենց այս գրքույկն ել կուսակցության գծի համար
պայքարող ընկերոջ կտա ճիշտ գաղափար և հայացքների պարզու-
թյուն, մանավանդ աշխատավարձի հարցում: Այս իմաստով ել
սույն գրքույկը բնավ չի կորցրել իր այժմեականությունը:

Ա. Ա.-ն

23 ապրտուի 1932 թ.
Յերևան:

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Քաղաքացիներ,

Նախքան իմ ունեւերատի հիմնական առարկային անցնելը յետ պետք է ձեր թույլտվութիւնը խնդրեմ միջանի ներածական գիրք- ղութիւններ անելու համար:

Վերջին ժամանակներս յեւրոպական ցամաքի վրա տիրապե- տում է դործադուլների իսկական համաճարակ և ընդհանրական ձգտում դեպի աշխատավարձի բարձրացումը: Այս հարցը դրվելա- յե նաև մեր կոնգրեսում¹⁾: Դուք, ինտերնացիոնալիստ²⁾ գլուխ կանա- ճներդ այս դիմադրող հարցի վերաբերյալ պետք է հաստատ հո- մոգում ունենաք: Այս պատճառով յես իմ պարտքն եմ համարում, նույնիսկ ձեր համբերութիւնը ծանր փորձութեան վտանգին յեն- թարկելու դեպքում, այն քննարկել հիմնականորեն:

Մյուս ներածական դիտողութիւնը, վոր յես ցանկանում եմ անել, վերաբերում է քաղաքացի Վեստոնին³⁾: Վերջինս վերին աստիճանի վոչ-պոպուլյար հայացքներ ունի բանվոր դասակարգի մեջ, ինչպես նա ինքն ել գիտե, բայց դրանք (այդ հայացքնե- րը: Ա. Ա.) նա, համարելով բանվորի շահերին համապատասխան, վոչ միայն շարադրեց այստեղ ձեր առաջ, այլև հրապարակորեն պաշտպանում է: Մենք պետք է գնահատենք բարոյական արեւո- թյան նման ապացույցները: Յես հույս ունեմ, վոր, չնայած իմ ունեւերատի սուր տոնին, Վեստոնը վերջում կտեսնի, վոր յես հո- մաճայնվում եմ այն ճիշտ դադափարների հետ, վորոնք, ինչպես ինձ թվում է, դրված են նրա դրութիւնների հիմքում, բայց այդ դադափարներն իրենց իսկական ձեով համարում եմ թերիապե- տիալ, իսկ իրենց պրակտիկ դործադրման մեջ՝ վտանգավոր:

Այժմ յես կանցնեմ մեր այսօրվա առարկայի անմիջական քննարկմանը:

¹⁾ Այս զեկուցումը կարդացվել է 1865 թ. սեպտեմբերին կայացած Մի- չազգային Դիմադրող Խորհրդի նիստում:

²⁾ Խոսքը վերաբերում է 1 ինտերնացիոնալին:

³⁾ Պատգամավորներից մեկն է Վեստոնը:

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ԱՇԽԱՏԱՎԱՐՁ

Քաղաքացի Վեստոնի փաստարկումը հիմնվում է փաստորեն յերկու յենթադրութեան վրա:

Առաջին, վոր ազգային արտադրութեան ընդհանուր չափն ինչ- վոր նշտարեմ սահմանված մի բան է, մշտական քանակութիւն, կամ, ինչպես կարտահայտվեր մաթեմատիկորէ՝ անփոփոխ մեծա- թիւն է:

Յերկրորդ, վոր ունալ աշխատավարձի ընդհանուր գումարը կամ, այլ խոսքով՝ այն գումարը, վոր չափվում է ապուման տարականների քանակով, վորոնք կարող են գնվել նրանով, նշտարեմ առանձնակամ մի գումար է, հաստատուն մեծութիւն:

Ակներև է, վոր նրա առաջին յենթադրութիւնը բոլորովին սխալ է: Դուք գիտեք, վոր արտադրութեան արժեքն ու մասսան տարեցտարի աճում են, վոր ազգային աշխատանքի արտադրողա- կան ուժերն աճում են, և վոր մեծացող արտադրութեան դեպքում չըջանաւորութեան համար անհրաժեշտ փողի քանակը մշտապես փո- փոխվում է: Ինչ վոր ճիշտ է ամբողջ տարվա և յերկու տարբեր, համեմատելի տարիների համար, այդ ճիշտ է նույնպես և տարվա յուրաքանչյուր օրվա համար: Ազգային արտադրութեան ծավալը կամ քանակը մշտապես փոփոխվում է: Նա իրենից ներկայացնում է վոչ թե մշտական, այլ փոփոխական մեծութիւն, վորն աղղա- բնակչութեան շարժումից բոլորովին անկախ, չափազանց զգայա- կան է աշխատանքի արտադրողական ուժի և կապիտալի կուտակ- ման պրոցեսի մշտական փոփոխութեան հանդեպ: Միանգամայն ճիշտ է, վոր յենթե այժմ աշխատավարձի ընդհանուր մակարդակը, ապա այս բարձրացումը, ինչպես ել վոր լենեյին նրա վերջնական տրոյունքները, ինքնին չեր առաջացնի արտադրութեան ծավալի անմիջական փոփոխութիւն: Այդ բանը տեղի կունենար սկզբում իրերի գոյութիւն ունեցող դրութեան հիման վրա: Յեւ յենթե ազ- ցային արտադրութիւնը մինչև աշխատավարձի բարձրացումը մնար փոփոխվող և չսահմանված, ապա նա փոփոխվող և չսահ- մանված կմնար նաև աշխատավարձի բարձրացումից հետո:

Բայց յենթադրենք, վոր ազգային արտադրութեան մեծութիւնը հաստատուն է, և վոչ թե փոփոխական: Անգամ այս դեպքում այն ամենը, ինչ մեր բարեկամ Վեստոնը համարում է տրամաբանական յեղրակացութիւն, լոկ կամայական պնդում կլիներ: Յեթե յես ունեմ վորոշ թիւ, ասենք՝ ութ, ապա այս թիւի բացարձակ սահ-

մանները չեն խանդարում նրա մասերին փոխելու նրանց հարաբե-
րական սահմանները: Յեթե շահույթը հավասար է վեցի, իսկ աշ-
խատավարձը՝ յերկսի, ապա աշխատավարձը կարող է բարձրանալ
մինչև վեցի, իսկ շահույթը իջնել յերկսի, և այսուհանդերձ ընդ-
հանուր գումարը կմնա հավասար ութի: Հետևաբար, արտադրու-
թյան հաստատ սահմանված քանակը միջ մի դեպքում չեր կարող
վկայել աշխատավարձի գումարի հաստատ սահմանման մասին:

Իսկ ի՞նչպես է ապացուցում վերջինիս անփոփոխ լինելը մեր
բարեկամ Վեստոնը: Նա պարզապես պնդում է, վոր այս այսպես-ե:
Բայց յեթե անգամ յենթադրենք, վոր նրա հաստատած յերևույթն
իսկապես գոյություն ունի, ապա այն կգործեր յերկու կողմից,
մինչդեռ Վեստոնը նրան ստիպում է գործել միայն մեկ ուղղու-
թյամբ: Յեթե աշխատավարձի քանակը հաստատուն մեծություն է,
ապա այն չի կարելի վե՛չ բարձրացնել, վո՛չ ել իջեցնել: Հետևա-
բար, յեթե բանվորները հիմարություն են անում, ձգտելով աշ-
խատավարձի ժամանակավոր բարձրացման, ապա կապիտալիստ-
ները պակաս հիմարաբար չեն վերաբերվում, յերբ նրանք ձգտում
են աշխատավարձի ժամանակավոր իջեցման: Մեր բարեկամ Վես-
տոնը չի ժխտում, վոր վորոշ հանգամանքներում բանվորները կա-
րող են հապնել աշխատավարձի բարձրացման, սակայն քանի վոր
աշխատավարձի ընդհանուր քանակը բնության որևէքով սահման-
ված մեծություն է, ապա այս բարձրացմանը պետք է հաջորդի ուե-
ակցիան: Բայց նա գիտե, վոր կապիտալիստները կարող են հապնել
աշխատավարձի իջեցման և փաստորեն մշտապես ձգտում են այդ
բանին: Համաձայն աշխատավարձի ընդհանուր քանակության ան-
փոփոխության սկզբունքի, այս դեպքում նույնպես, ինչպես և նա-
խորդ դեպքում, պետք է հետևի ուեակցիան: Այս պատճառով բա-
նվորները ճիշտ կգործեն, յեթե հակառակեն աշխատավարձի յենթա-
դրվող կամ պահանջվող իջեցման: Հետևաբար, նրանք ճիշտ կվար-
վեն, յեթե ձգտեն աշխատավարձի բարձրացման, վորովհետև ամեն
մի հակագործություն աշխատավարձի իջեցման դեմ մի գործողու-
թյուն է, ուղղված նրա բարձրացման համար: Այս պատճառով,
հենց համաձայն քաղաքացի Վեստոնի աշխատավարձի ընդհանուր
քանակի անփոփոխության սկզբունքի, բանվորները վորոշ հանգա-
մանքներում պետք է միանան և պայքարեն աշխատավարձի բարձ-
րացման համար:

Յեթե նա վիճարկում է այս յեղրակացությունը, ապա նա պետք
է հրաժարվի նաև այն հիմնական դրումից, վորից բխում է այն:

Նա չպետք է ասի, թե աշխատավարձի գումարը հաստատապես
սահմանված մեծություն է, այլ պետք է ասի, վոր չնայած այն չի
կարող և չպետք է բարձրանալ, բայց կարող է և միշտ պետք է իջնի,
յերբ կապիտալիստին ձեռնառու յե իջեցնել այն: Յեթե կապիտա-
լիստին հաճելի յե մեի փոխարեն ձեղ կերակրել կարտոֆիլով, ցա-
րեն փոխարեն վարսակով, ապա դուք պետք է նրա կամքը համարեք
քաղաքատնտեսության որևէքը և յենթարկվեք նրան: Յեթե աշխա-
տավարձի մակարդակը մի յերկրում բարձր է, քան մյուսում, որի-
նակ, Միացյալ Նահանգներում բարձր է, քան Անգլիայում, ապա
դուք նման տարբերությունը պետք է բացատրեք ամերիկյան և
անգլիական կապիտալիստների ցանկությունների տարբերու-
թյամբ, — մի մեթոդ, վորը, հավանական է, նշանակելի չափով
կպարզեցնի վոր միայն տնտեսական, այլ նաև մնացած բոլոր
յերևույթների ուսումնասիրությունը:

Սակայն նույնիսկ այս դեպքում ել մենք կարող եյինք հարցնել.
իմչո՞ւ ամերիկյան կապիտալիստների ցանկությունները տարբեր-
վում են անգլիական կապիտալիստների ցանկություններից: Իսկ
վորպեսզի այս հարցին պատասխանենք, մենք պետք է դուրս գանք
ցանկությունների բնագավառից: Քարոզիչը կարող է ինձ պատմել,
թե աստված Փրանսիայում մի բան է ուղում, իսկ Անգլիայում՝
այլ բան: Յեթե յես պահանջի այս ցանկություն յերկակիություն
բացատրությունը, ապա նա կարող եր բավականաչափ պղնձե ճա-
կատ ունենալ, վորպեսզի պատասխաներ, վոր աստծուն հաճելի յե
Փրանսիայում ունենալ մի ցանկություն, իսկ Անգլիայում՝ ուրիշ
ցանկություն: Բայց մեր բարեկամ Վեստոնն, իհարկե, չի դիմե
ամեն տեսակ բանական յեղրակացություններ բացասող նման փա-
տարկի:

Անկասկած՝ կապիտալիստների ցանկությունն է վորքան կա-
րելի յե շատ ստանալ: Բայց մենք յենթադրում ենք այժմ չդիտել
կապիտալիստների ձգտումները, այլ հետազոտել նրանց հզորու-
թյունը, այդ հզորության սահմանները և այդ սահմանների
բնույթը:

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ. ԱՇԽԱՏԱՎԱՐԶ. ՇԱՀՈՒՅԹ

Այն մտքերը, վոր այստեղ արտահայտեց քաղաքացի Վեստոնը,
ապառ կերպով կարող են տեղավորվել ընկույզի կճեպի մեջ:

Նրա բոլոր ապացուցումները հանդում են հետևյալին: Յեթե
բանվոր դասակարգը ստիպի կապիտալիստներին փողային աշխա-

առավարձի ձևով իրեն վճարել չորսի փոխարեն հինգ շիլլինգ, ապա
կապիտալիստն, իր հերթին, նրան կվերադարձնի ապրանքներ
ձևով, չորս շիլլինգանոց արժեք, հինգ շիլլինգանոցի փոխարեն:
Բանվոր դասակարգը պետք է հինգ շիլլինգ վճարի այն բանի հա-
մար, ինչ նա մինչև աշխատավարձի բարձրացումը գնում էր չորս
շիլլինգով: Բայց ինչի՞ց է առաջ գալիս այս: Ինչո՞ւ կապիտալիստը
հնգի փոխարեն առաջ է միայն չորս շիլլինգ: Այն պատճառով,
վոր աշխատավարձի գումարը հաստատապես սահմանված է: Բայց
ինչո՞ւ վերջինս վորոշված է չորս շիլլինգի արժեք ունեցող ապրան-
քով: Ինչո՞ւ չի առված յերեք, յերկու կամ վորեն ուրիշ գումար:
Յեթե աշխատավարձի գումարի սահմանները ճշտորեն վորոշված
են անտեսական որևեցով, վորը կախում չունի վոչ կապիտա-
լիստների և վոչ էլ բանվորների ցանկություններից, ապա առա-
ջին բանը, վոր պետք է կատարել քաղաքացի Վեստոնը, այն է,
վոր չարադրեր և ապացուցեր տվյալ որևեցը: Սրանից բացի, նա
պետք է ապացուցեր, վոր ամեն մի տվյալ մոմենտի վճարվող աշ-
խատավարձի փաստական գումարը ճշտորեն համընկնում է աշ-
խատավարձի անհրաժեշտ գումարի հետ և յերեք վերջինից չի
չեղվում: Իսկ յեթե աշխատավարձի գումարի տվյալ սահմանները
հիմնված են միայն կապիտալիստի ցանկության կամ նրա ազանու-
թյան աստիճանի վրա, ապա այդ սահմանները միանգամայն կա-
մայական են: Նրանք ինքնին վոչ մի անհրաժեշտ բան չեն ներկա-
րացնում: Նրանք կարող են փոփոխվել կապիտալիստի ցանկու-
թյամբ, — հետևաբար, կարող են փոփոխվել նաև նրա ցանկության
հակառակ:

Քաղաքացի Վեստոնն իր թեորիան նկարագրողում է այսպիսի
որինակով. յեթե սուպամանում վորոշ քանակությամբ սուպ հաս-
կացված է վորոշ քանակությամբ մարդկանց համար, ապա դառնե-
րի չափերի մեծացումը չի ավելացնի սուպի քանակը: Նա ինձ
պետք է թույլ տա իր նկարագրողումը համարել բավական յերե-
քայական: Այն ինձ հիշեցրեց Մենենիա Ագրիպպայի առակը: Յերե-
քայական պլեբեյներն ապստամբեցին Հռոմի պատրիկների դեմ,
այն ժամանակ պատրիկ Ագրիպպան նրանց բացառում էր, վա-
ղատարիկական ոտամոքսը սնուցանում է պետական մարմնի պլե-
բայական անդամներին. բայց Ագրիպպան մոռացավ ապացուցել,
վոր մեկի ստամոքսը լցնելով կարելի չէ սնուցանել մյուս մարդու:

անդամները: Քաղաքացի Վեստոնն իր հերթին բուրբուլին մոռացե-
լ է, վոր այն սուպամանը, վորից սնվում են բանվորները, լցված է
ազդեպյին աշխատանքի բուրբ արդյունքներով, և վոր այդ սուպա-
մանից շատ վերցնելուն խանդարում է վոչ թե նրա փոքրությունը,
վոչ թե նրա բովանդակության աղքատությունը, այլ բացառապես
նրանց դառնների չափերի փոքրությունը:

Ի՞նչպես կապիտալիստը կարող է հինգ շիլլինգանոց արժեք
վճարել չորս շիլլինգով: Այն պատճառով, վոր նա բարձրացնում
է իր վճարած ապրանքի գինը: Բայց մի՞թե ապրանքի գնի բարձ-
րացումը կամ, ընդհանրապես արտահայտված՝ գնի փոփոխությու-
նը կամ ընդհանրապես ապրանքների գները կախված են միայն կա-
պիտալիստի ցանկությունից: Մի՞թե, ընդհանրապես, չպետք է
գոյություն ունենան վորոշ պայմաններ, վորպեսզի այս ցանկու-
թյանը իրական ուժ հաղորդեն: Յեթե այդ այդպես չէ, ապա շա-
կայական գնի բարձրացումներն ու անկումները, մշտական առա-
նումները դառնում են անլուծելի հանելուկ:

Յեթե մենք յենթադրենք, վոր փոփոխություն չի կատարվու-
թյուն աշխատանքի արտադրողական ուժի, վոչ ծախսված կապիտա-
լի և աշխատանքի քանակի և վոչ էլ փողի արժեքի մեջ, վորով
գնահատվում է արդյունքների արժեքը, այլ փոփոխվել է միայն
աշխատավարձի մակարդակը, ապա աշխատանքի բարձրացում
ի՞նչպես կարող էր ազդել ապրանքների գնի վրա: Միայն այն-
պես, վոր այն կարող էր ազդեցություն գործել այս ապրանքների
պահանջի և առաջարկի փաստական հարաբերակցության վրա:

Միանգամայն ճիշտ է, վոր բանվոր դասակարգը, յեթե նրան
գլխենք իբրև մի ամբողջություն, իր յեկամուտը ծախսում է
և պետի ծախսի իր կենսական անհրաժեշտ պաշարների վրա:

Աշխատավարձի մակարդակի ընդհանուր բարձրացումը դա-
հեռ միասին առաջ էր բերելու անհրաժեշտ դոյամիջոցների պա-
հանջի բարձրացում, և հետևաբար նաև նրանց շուկայական գնի
բարձրացում: Կենսական այդ անհրաժեշտ պաշարներ արադրող
կապիտալիստներն աշխատավարձի բարձրացման համար վարձա-
ռույց կլինեյին իրենց ապրանքների շուկայական գների բարձրա-
ցումով: Բայց ի՞նչպես է մյուս կապիտալիստների գրությունը,
վորոնք անհրաժեշտ դոյամիջոցներ չեն արադրում: Մի կարծե-
թե նման կապիտալիստներն աննշան թիվ են: Յեթե դուք հաշի-
տենք, վոր ազդեպյին արտադրության յերկու յերրորդն ապառա-
ն է ազդեպնակչության միայն մեկ հինգերորդ մասը, — համայնքների

ապառի անդամներից մեկը վերջերս հավաստում էր, վոր նույնիսկ սպառում է միայն մեկ յոթերորդ մասը, — ապա դուք կհասկանաք, թե ազգային արտադրութեան վորպիսի հսկայական մասն է հանդես գալիս իբրև պերճանքի առարկաներ, կամ փոխանակվում պերճանքի առարկաներով, և վերջապես, կյանքի համար անհրաժեշտ մթերքների վորպիսի՝ հսկայական քանակութիւն մսխվում է լակեյների, ձկների, կատունների և նման բաների վրա։ Այս շուտաւրեւ թիւերը, ինչպես մենք փորձից գիտենք, գոյամիջոցների գներէ բարձրացման հետեւնքով նշանակալի չափով պակասում է։

Տեսնենք, թե ինչպես կլինեն այն կապիտալիստների դրութիւնները, վորոնք արտադրում են վոչ անհրաժեշտ գոյամիջոցներ։ Աշխատավարձի ընդհանուր բարձրացման հետեւնքով առաջացած շահույթի մակարդակի իջեցման փոխարեն նրանք չեն կարող իրենց նախահատույց լինել ապրանքների գների բարձրացումով, վորովհետեւ այդ ապրանքների պահանջը չէր ավելանա։ Նրանց յեկամութենքը կնվազեցին, և այս պակասած յեկամութենքից նրանք պետք է ավելի մեծ գումար վճարեյին նախկին քանակի գոյամիջոցների համար՝ գների բարձրացման պատճառով։ Սակայն այս դեռ բոլորը չէ։ Քանի վոր նրանց յեկամութենքը կնվազեցին, ապա նրանք պետք է ավելի քիչ ծախսեյին պերճանքի առարկաների վրա, և այսպիսով կպակասէր նրանց սեփական պահանջը համապատասխան ապրանքների նկատմամբ։ Պահանջի նվազման հետեւնքով կիջնեյին նրանց ապրանքների գները։ Այսպիսով, արդյունաբերութեան այդ ճյուղերում շահույթի մակարդակը պարզապես կընկնէր վոչ թե աշխատավարձի ընդհանուր բարձրացման պարզ հարաբերութեամբ, այլ աշխատավարձի ընդհանուր բարձրացման, կենսական պաշարների գների բարձրացման և պերճանքի առարկաների գների անկման փոխադրելութեան համապատասխան։

Ի՞նչպիսի հետեւնքներ կունենար արդյունաբերութեան տարբեր ճյուղերում ներդրված կապիտալների շահույթի մակարդակների այս տարբերութիւնը։ Ահնրեւ է, ճիշտ այնպիսի հետեւնքներ, վորոնք տալովում են՝ յերբ վորեւ պատճառով փոփոխութիւն է առաջանում արտադրութեան տարբեր ճյուղերի միջին շահույթի մեջ։ Պակաս յեկամութեւր ճյուղերից կապիտալն ու աշխատանքը կանցնեն արտադրութեան ավելի յեկամութեւր ճյուղեր, և այս անցումը կշարունակվի մինչև այն ժամանակ, քանի դեռ տարբերութեան վորոշ ճյուղերում տեղի չի ունենա ավելացում՝

Ճյուղ ճյուղերում մեծացած պահանջի համեմատ—նվազումը չի համապատասխանի իջած պահանջին։ Յերբ նման անցումը լիովին ավարտվի, արդյունաբերութեան բոլոր ճյուղերում շահույթի ընդհանուր մակարդակը կընկնէ կհավասարվի։ Քանի վոր բոլոր տեղաշարժերն առաջացան միայն տարբեր ապրանքների պահանջի և առաջարկի հարաբերութեան փոփոխութեան հետեւնքով, ապա պատճառի վերացման հետ կվերանա և նրա ազդեցութիւնը, և գները կվերադառնան իրենց նախկին չափերին ու հավասարակշռութեանը։ Աշխատավարձի բարձրացման հետեւնքով առաջացած շահույթի մակարդակի իջեցումը չէր սահմանափակվի արտադրութեան մեկ ճյուղով, այլ կդառնար ընդհանուր։ Մեր յենթադրութեան համապատասխան՝ փոփոխութիւն չի կատարվի վոչ աշխատանքի արտադրողական ուժերի, վոչ արտադրութեան ընդհանուր մասնաչի պրոդուկտների մեջ, միայն վորոշ քանակ կփոխի իր ձևը։ Պրոդուկտների մեծ մասը կսկսէր արտադրվել իբրև կյանքին անհրաժեշտ մթերքներ, փոքր մասը՝ իբրև պերճանքի առարկանք կամ՝ վոր միևնույնն է՝ փոքր մասը կփոխանակվէր արտասահմանային պերճանքի առարկաների հետ, իսկ մեծ մասը կսպառվէր իր սկզբնական կերպարանքով, կամ՝ վոր դարձյալ միևնույնն է՝ տեղական պրոդուկտների մեծ մասը կփոխանակվի արտասահմանային կենտական անհրաժեշտ պաշարներին հետ՝ պերճանքի առարկանքի փոխարեն։ Այսպիսով, աշխատավարձի մակարդակի ընդհանուր բարձրացումը՝ շուկայական գների կարճատեւ տատանումից հետո առաջ կբերէր միայն շահույթի մակարդակի ընդհանուր իջեցում պատանց ապրանքների գների տեւական փոփոխութեան։

Յեթե ինձ մատնանչեն, թե համաձայն նախորդ շարադրանքում արածս յենթադրութեան աշխատավարձի վողջ աճը կծախսվի անհրաժեշտ գոյամիջոցների վրա, ապա յես կպատասխանեմ, վոր յես արել եմ քաղաքացի Վեստոնի հալացքների համար ամենաբարենպաստ յենթադրութիւնը։ Յեթե աշխատավարձի աճը ծախսվէր այն առարկաների վրա, վորոնք սկզբում չենին մտնում բանվորների սպառման մեջ, ապա վոչ մի ապացույցի պետք չէր լինի բանվորների գնողական ուժի իրական մեծացման համար։ Իսկ քանի վոր նրա մեծացումը այնուամենայնիւ առաջ է գալիս միայն աշխատավարձի բարձրացումից, ապա բանվորների գնողական ուժի այս մեծացումը պետք է ճշտորեն համապատասխանի կապիտալիստների գնողական ուժի նվազման։ Այսպիսով, ապրանքների ընդհանուր պահանջը չի մեծանա, այլ միայն կիփոխվեն այդ

պահանջի բազմապատկուցիչ տարրերը: Մի յերկրի մեծացող պահանջն էր հակադիր կողմեր մյուս յերկրի ընկնող պահանջի մեջ: Այսպիսով, ընդհանուր պահանջի անփոփոխ մնալու հետևանքով, ապրանքների շուկայական գների մեջ վոչ մի փոփոխություն չէր տեսնու:

Յեւ այսպես, ձեր առաջ դրված և հետևյալ արտերնատիվը: Կամ աշխատավորն աճը հավասարաչափ ծախսվում և սպառման առարկաների վրա. նման դեպքում բանվոր դասակարգի քնդարձակվող պահանջը պետք և հավասարեցվի կապիտալիստների պատկարգի կրճատվող պահանջով, կամ աշխատավորն աճը ծախսվում և միայն միջանի առարկաների վրա, վորոնց շուկայական գները ժամանակ առ ժամանակ կբարձրանան: Այն ժամանակ երան հետևող շահույթի մակարդակի բարձրացումն արդյունաբերությունն վորոչ ճյուղերում և վերջինիս հետևանքով վրա հասնող շահույթի մակարդակի իջեցումը մյուս ճյուղերում՝ փափուկություն կառավարեն կապիտալի և աշխատանքի դործադրման մեջ, վորը տեղի կունենա մինչև այն ժամանակ, յերբ արդյունաբերության մի ճյուղում առաջարկը կհասնի բարձրացած պահանջի բարձրության, իսկ արդյունաբերության մյուս ճյուղերում կկրճատվի պակասող պահանջի համապատասխան: Առաջին յնթադրության դեպքում ապրանքների գների մեջ վոչ մի փոփոխություն չի առաջանա: Իսկ յերկրորդ դեպքում՝ շուկայական գների միջանի տատանումներից հետո ապրանքի փոխանակային արժեքները կվերադառնան իրենց նախկին կացության: Յերկու դեպքում էլ աշխատավորնի մակարդակի ընդհանուր բարձրացումը, վերջի վերջո, չի ունենա վոչ մի այլ հետևանք, բացի շահույթի մակարդակի ընդհանուր անկումից:

Կամ նախով ներգործել ձեր յերեակայություն վրա, քաղաքացի Վեստոնն առաջարկում և մտածել այն դժվարությունների մասին, վորոնց կառավարեն գյուղական բանվորների աշխատավորնի քնդհանուր բարձրացում՝ իննը շիլլինգից մինչև տասնութ: Պատկերացրե՛ք՝ դուք և նա—անհրաժեշտ դոյամիջոցների պահանջի հակադիր բարձրացում և նրանց հետևանքով առաջացած այդ մթերքների գների սարսափելի բարձրացում: Սակայն չե՞վոր դուք բոլոր դիտեք, վոր ամերիկյան գյուղական բանվորների միջին աշխատավորն յերկու անգամից ավելի բարձր և անգլիական գյուղական բանվորների աշխատավորնից, թեև Միացյալ Նահանգներ

ում գյուղատնտեսական մթերքների գներն ավելի ցածր են, քան Միացյալ Կայսրություն մեջ, թեև Միացյալ Նահանգներում կապիտալի և աշխատանքի միջև իշխում և միևնույն հարաբերակցությունը, ինչ Անգլիայում, թեև տարեկան արտադրանքի մեծությունը Միացյալ Նահանգներում շատ ավելի քիչ է, քան Անգլիայում: Իսկ ինչո՞ւ յե մեր բարեկամը ահագանդ հնչեցնում: Պարզապես նրա համար, վոր խուսափի իր առաջ դրված հարցից: Աշխատավորնի հանկարծակի բարձրացումն իննը շիլլինգից տասնութ շիլլինգի՝ նշանակում և նրա գումարի հանկարծակի բարձրացում հարյուր տոկոսով: Բայց մենք բնավ չենք քննել այն հարցը, թե կարո՞ղ և Անգլիայում աշխատավորնի ընդհանուր մակարդակը հանկարծակի բարձրանալ հարյուր տոկոսով: Մենք ամենևին գործ չունենք մեծացման այն չափի հետ, վորը յուրաքանչյուր տվյալ դեպքում կախված և տվյալ հանգամանքներից և նրանց միջոցով և սահմանվում է: Մեզ պետք է միայն պարզել, թե աշխատավորնի մակարդակի ընդհանուր բարձրացումն ի՞նչպիսի ապացույթուն կդործի նույնիսկ այն դեպքում, յեթե այդ բարձրացումը կազմի միայն մեկ տոկոս: Այս պատճառով յես մի կողմ եմ թողնում բարեկամ Վեստոնի կողմից աշխատավորնի մակարդակի հարյուր տոկոսով ֆանտաստիկ բարձրացումը և ձեր ուշադրություն եմ հրավիրում աշխատավորնի փաստական բարձրացման վրա, վորն իսկապես կատարվել և Մեծ Բրիտանիայում 1849—1859 թ. ընթացքում:

Դուք բոլոր դիտեք տասնամյա, կամ ավելի շուտ, տասնհինգամյա որենքի մասին, վորը մուծված է 1848 թվից: Նա ներկայացնում է տնտեսական այն առավել նշանակալի փոփոխություններից մեկը, վորտիսին ապրել ենք մենք: Այդ աշխատավորնի ներքին մեկը, վորտիսին ապրել ենք մենք: Այդ աշխատավորնի հանկարծակի և հարկադրական բարձրացումն եր վոչ թե միևնույն առանձին արհեստադործություններում, այլ արդյունաբերության ղեկավար ճյուղերում, վորոնց միջոցով Անգլիան իշխում և համաշխարհային շուկայի վրա: Աշխատավորնի այս բարձրացումը կատարվեց հատկապես անբարենպաստ հանգամանքներում: Դոկտոր Յուրը, պրոֆեսոր Սենյորը և միջին դասակարգի մնացած բոլոր պաշտոնական տնտեսական մանկավիճիկներն «ապացուցում» են, — և յես պետք է ասեմ՝ շատ ավելի հիմնավոր կերպով, քան մեր բարեկամ Վեստոնը, — վոր այդ բարձրացումը կլինի անգլիական արդյունաբերության կործանումը: Նրանք ապացուցում են, — վոր այդ վոչ թե պարզապես աշխատավորնի բարձրացում և, այլ

մի բարձրացում, վորը հիմնված է դործադրվող աշխատանքի քանակի փոքրացման վրա: Նրանք պնդում էին, վոր տասներկույն-բերդ ժամը, վոր խնցին կապիտալիստից, իրոք հանդիսանում է այն միակ ժամը, վորից կապիտալիստը քաղում է իր շահույթը: Նրանք սպասում էին շրջանառության կրճատումով, դների բարձրացմամբ, շուկաների կորուստով, արտադրության կրճատումով և սրան զուգակցող աշխատավարձի անկումով, մի խոսքով՝ վերջնական քայլաշարով: Մաքսիմիլիան Ռոբեսպյերի որենքներն անհրաժեշտ գոյամիջոցների մաքսիմալ գների մասին նրանք համարում էին բոլորովին դատարկ մի բան, համեմատած այդ որենքի հետ, և վորոշ իմաստով նրանք իրավացի էին: Բայց իրականում վո՞րն է յեղել այդ որենքի ազդեցությունը: Գործարանային բանվորների փողային աշխատավարձի բարձրացում՝ չնայած աշխատանքային ուրվա պակասեցման, դործարանային դրադված բանվորների թվի խիստ ավելացում, արտադրության պրոդուկտների գների մշտական անկում, աշխատանքի արտադրողականության ապշեցուցիչ դարձացում, ապրանքների վաճառքի շուկաների յերբեկեցն չլսված պրոդրեսիվ ընդարձակում: Գիտություն խախուռող Ընկերության կոնգրեսում 1860 թ. Մանչեստրում յես ինքա լսեցի, թե ինչպես պարոն Նյումանը (Newmann) խոստովանեց, վոր ինքը, դոկտոր Յուրը, Սենիորը և քաղաքատնտեսության բոլոր պաշտոնական ներկայացուցիչներն անիրավացի էին, և իրավացի դուրս յեկավ ժողովրդի բնադդը: Յես նկատի ունեմ պարոն Վ. Նյումանին, և վոր թե պրոֆեսոր Ֆրանսիս Նյումանին, վորովհետև նա ակնաւոր տեղ է գրավում տնտեսագիտության մեջ՝ իրեն թոմաս Տուկի «Գների պատմության»-այն սքանչելի գործի աշխատակից և հրատարակիչ, վոր հետադուտում է գների պատմությունը 1793 թվից մինչև 1856 թվը¹⁾: Յեթե ճիշտ լինեյին մեր քարեկամ Վեստոնի անփոփոխ մտքերն աշխատավարձի անփոփոխ չափի, արտադրության անփոփոխ քանակի, աշխատանքի անփոփոխ արտադրողականության, կապիտալիստների հավերժական և անփոփոխ ցանկությունների և նրա մնացած բոլոր անփոփոխելիու-

¹⁾ Պարզ է, վոր Մարքսն այստեղ խոսում է Վիլյամ Նյումանի մասին, վորից նա ճիշտ կերպով մեջբերում է կատարում նաև «Կապիտալ»-ում: Ֆրանսիս Նյումանը հայտնի փիլիսոփա և գործունեյտ տնտեսագետ Կարգինալ Նյումանի յեղբայրն է:

թյունների և հավերժացումների մասին, ապա ճիշտ կլինեյին պրոֆեսոր Սենիորի բոլոր տխուր դուշակուլթյունները, և ճիշտ չէր լինի Ռոբերտ Ուենը, վոր տակալին 1816 թվին հայտարարեց, թե աշխատանքային ուրվա տևողությունը ընդհանուր սահմանափակումն առաջին նախապատրաստական քայլն է գեպի բանվորների ազատագրումը և, հակառակ ընդհանուր նախապաշարման, իրագործեց այն Նյու-Լենարկի իր սեփական Փարբիկում, իր սեփական ուսկով:

Տասթամյա աշխատանքային ուրվա որենքի մուծման և նրա հետևանքով աշխատավարձի բարձրացման ժամանակ Մեծ Բրիտանիայում, վորոշ պատճառներով, վորոնք այստեղ թվելը տեղին չէ, վրա հասավ գյուղական բանվորների աշխատավարձի ընդհանուր բարձրացում:

Ձեզ մոլորություն մեջ չգցելու համար յես միքանի սկզբնական դիտողություններ կանեմ, թեև իմ իսկական նպատակի համարդ այդ անելու հարկ չկա:

Յեթե մի մարդ անցյալում ստանում էր շաբաթական յերկու շիլլինգ աշխատավարձ, և յեթե այն հետո բարձրանում է մինչև չորս շիլլինգ, ապա աշխատավարձի մակարդակը բարձրանում է հարյուր տոկոսով: Աշխատավարձի մակարդակի բարձրացման տեսակետից այս կհանդիսանար իրեն աչքի դարնող մի յերևույթ, սակայն, այնուամենայնիվ, աշխատավարձի փաստական դումարը՝ շաբաթական չորս շիլլինգը կմնար վողորմելի մի դումար, վորով միայն կարելի յեր բավարարել քաղցը:

Այս պատճառով ել ձեզ մի գցեք մոլորության մեջ աշխատավարձի մակարդակի տոկոսային բարձրացման ճոխ թվերով: Մշտապես հարցրեք՝ իրոք վո՞րքան է յեղել աշխատավարձի սկզբնական դումարը:

Դուք կհասկանաք նույնպես, վոր յեթե տաս մարդ յուրաքանչյուրը շաբաթական ստանում է յերկու շիլլինգ, հինգ մարդ յուրաքանչյուրը շաբաթական ստանում է հինգ շիլլինգ և հինգ մարդ յուրաքանչյուրը շաբաթական ստանում է տասնմեկ շիլլինգ, ապա բոլոր քսան մարդն ել շաբաթական ստանում են հարյուր շիլլինգ, կամ հինգ ֆունտ ստերլինգ, յեթե այնուհետև նրանց շաբաթական աշխատավարձի ընդհանուր դումարը բարձրանա, յենթադրենք, քսան տոկոսով, ապա տեղի կունենա ավելացումն հնդից մինչև վեց ֆունտ: Ընդունելով միջին մեծությունը, մենք կարող էյինք ասել, վոր աշխատավարձի ընդհանուր մակարդակը բարձ-

բացառիկ քսանհինգ տոկոսով, մինչև իսկ յեթե իրականում տաս-
բանվորի աշխատավարձը (յերկու չլլինգի) մնար անսխալի, հինգ հոգուց մի խմբակի աշխատավարձը հինգ չլլինգից բարձ-
րանար մինչև վեցի, և մյուս հինգ մարդու խմբակի աշխա-
տավարձը բարձրանար տասնմեկից մինչև տասնհինգ չլլինգի:
Բանվորների կես մասի վիճակը բոլորովին չէր լավանա, բանվոր-
ների քառորդ մասի վիճակը կլավանար աննշան չափով և բան-
վորների ամբողջ թվի միայն մեկ չորրորդ մասի վիճակն իսկա-
պես կլավանար: Այնուամենայնիվ, միջին հաշվով, այս քսան
մարդու աշխատավարձի գումարը կբարձրանար քսանհինգ տո-
կոսով, իսկ ինչ վերաբերում է կապիտալին, վորը նրանց աշխա-
տանք է տալիս, և այն ապրանքների գներին, վոր նրանք արտա-
դրում են, ապա նրանք ճիշտ այնպես կլինեն, ինչպես յեթե այս
քսան մարդը հավասարաչափ մասնակցեյին աշխատավարձի միջին
մակարդակի բարձրացմանը: Գյուղական բանվորների աշխատա-
վարձի բարձրացումը, վորոնց նորմալ աշխատավարձն Անգլիայի
և Շոտլանդիայի տարբեր դքսություններում տարբեր էր, կատար-
վում էր շատ անհամաչափ:

Վերջապես, այն ժամանակ, յերբ տեղի յեր ունենում աշխա-
տավարձի բարձրացում, նկատվում էյին հակառակ ուղղությամբ
գործող յերեւոյթներ, ինչպես, որինակ, Ռուսաստանի հետ պա-
տերազմելու¹⁾ հետևանքով մուծված նոր հարկերը, գյուղական
բանվորների բնակարանների մասսայական խորտակումը և այլն:

Սկզբնական այս ընդարձակ դիտողությունից հետո յես հա-
տարարում եմ, վոր 1849-ից մինչև 1859 թիվը տեղի ունեցավ Մեծ
Բրիտանիայի գյուղական բանվորների աշխատավարձի միջին մա-
կարդակի բարձրացում քառասուն տոկոսով: Յես կարող եյի մեջ
բերել շատ փաստեր վորպես ապացույց իմ հայտարարության,
սակայն իմ ներկա նպատակի համար յես բավական եմ համարում
կանգ առնել բարեխիղճ և քննադատական մի ուֆերատի վրա—
«Գյուղատնտեսության մեջ գործող ուժերը» վերնադրով, վոր
կարդացել է հանդուցյալ Ջոն Ս. Մորտոնը 1860 թ., արվեստի
լոնդոնյան ընկերության նխառում: Պ. Մորտոնը տվել է հաշվե-
տվություններ և ուրիշ հավաստի փաստաթղթերի մի սերիա, վոր

հավաքել է մոտ հարյուր գյուղական տնտեսություններից՝ Շոտ-
լանդական 12 և անգլիական 35 դքսություններում:

Մեր բարեկամ Վեստոնի կարծիքով գործարանային բանվոր-
ների աշխատավարձի միանվագ բարձրացման հետևանքով 1849—
1859 թ. թ. ընթացքում պետք է վրա հասներ գյուղատնտեսական
մթերքների գների սարսափելի բարձրացում: Բայց իրականում
ի՞նչ տեղի ունեցավ: Չնայած ռուսական պատերազմին և 1854—
1856 թվերի մի շարք անբերրիություններին, ցորենի՝ Անգլիայի
գյուղատնտեսության այդ գլխավոր արտադրանքի միջին գինը
1838—1848 թ. թ. յուրաքանչյուր կվարտերին յերեք ֆնտից իջավ
մինչև յուրաքանչյուր կվարտերին յերկու ֆունտ տաս չլլինգի
1849—1859 թ. թ.:

Այս կազմում է ցորենի գների իջեցում ավելի, քան տասնվեց
տոկոսով և գուզագելպում է գյուղական բանվորների աշխատա-
վարձի միջին հաշվով քառասուն տոկոս բարձրացման: Յեթե մենք
այս չրջանի վերջը համեմատենք նրա սկզբի հետ, 1849 թվից մինչև
1859 թ., ապա կտեսնենք, վոր պաշտոնապես ցուցակադրված աղ-
քատների թիվը 934.419-ից իջել է մինչև 860.470 մարդ՝ պակասել
է 73.943 մարդով, վորը շատ աննշան պակասումն է, և այն էլ ան-
հետանում է հենց հաջորդ տարիներին, բայց, խոստովանում եմ,
համենայն դեպս պակասումն է:

Ինձ կարող են ասել, վոր հացի որենքների վերացման հետևան-
քով 1849—1859 թ. թ. արտասահմանյան հացի ներմուծումն ավե-
լացել է 1838—1848 թ. թ. համեմատությամբ: Բայց ի՞նչ է հե-
տևում սրանից: Քաղաքացի Վեստոնի տեսակետով, պետք էր
սպասել, վոր արտասահմանյան շուկաների հանդեպ այդքան հան-
կարծակի, հսկայական և հարաճուն պահանջն այնտեղ կառաջա-
ներ գյուղատնտեսական մթերքների գների սարսափելի աստիճանի
բարձրացումն, քանի վոր մեծացող պահանջի ներգործությունը
մնում է անսխալի, անկախ այն բանից, թե այդ առաջ է դալիս
յերկրի ներսում, թե դրսում: Ի՞նչ տեղի ունեցավ իրականում: Բա-
ցուցությամբ մի քանի անբերրի տարիների, ամբողջ այս չրջանի
ընթացքում Ֆրանսիայում անվերջ դանդաղներ էյին լավում հացի
գների քայքայիչ անկման մասին: Ամերիկացիները բաղմիցս ստիպ-
ված են յեղել այրել իրենց մթերքների ավելցուկը, և Ռուսաստա-
նը, — յեթե հավատանք պարոն Ուրկվարտին (Urquhart), քաղա-
քացիական պատերազմ հրահրեց Միացյալ Նահանգներում, վորով-

¹⁾ Մարքան այստեղ նկատի ունի 1855—1856 թ. Ղրիմի պատերազմը:

հետև յանկիներն մրցությունը խախտում էր նրա գյուղատնտեսական մթերքների արտահանումը դեպի յեվրոպական շուկաները։

Քաղաքացի Վեստոնի արատարակտ ձևով պարուրված փաստաթուղթը հանդում է հետևյալին. պահանջը բարձրացումն առաջանում է արտադրանքի անփութիս քանակի դեպքում, վորը հետևանքով հնարավոր է ավելացնել պահանջվող առարկաների առաջարկը, այլ միայն կարելի է բարձրացնել նրանց փողային գինը։ Սակայն ամենորայ դիտումը ցույց է տալիս, վոր վորոշ դեպքերում աճող պահանջն ապրանքների շուկայական գները թողնում է բոլորովին անփութիս, իսկ մյուս դեպքերում առաջացնում է գների բարձրացում, վորին հետևում է մեծացող առաջարկը, վոր գներն իջեցնում է մինչև սկզբնական, իսկ շատ դեպքերում նույնիսկ ավելի ցածր մակարդակի։ Արդյոք պահանջի մեծացումն առաջ է դալիս աշխատավարձի մեծացումից, թե ինչ-վոր ուրիշ պատճառից, հասկանալի է, բոլորովին չի փոխում գործը։ Քաղաքացի Վեստոնի տեսակետով, նույնքան դժվար է բացատրել այս հանրահայտնի փաստերը, ինչպես և աշխատավարձի բացառիկ հանդամանքներում նկատվող բարձրացումը։ Այս պատճառով, նրա փաստարկումը վճռապես վոչ մի նշանակություն չունի մեզ հետաքրքրող հարցի համար։ Յերբ անհրաժեշտ է բացատրել այն որոնքները, վորոնց հիման վրա մեծացող պահանջը ստեղծում է մեծացած առաջարկ, և վոչ թե ապրանքների շուկայական գների բարձրացում, նա յերևան է հանում իր անկարությունը։

ԱՇԽԱՏԱՎԱՐՁ ՅԵՎ ՓՈՂ.

Վեճի յերկրորդ որը մեր բարեկամ Վեստոնն իր հին պնդումներին տվեց նոր ձև։ Նա ասում էր. յեթե տեղի է ունենում դրամական աշխատավարձի ընդհանուր բարձրացում, ապա ավելի շատ առկա փող է պետք, վորպեսզի նրանով աշխատավարձ վճարվի, բայց քանի վոր առկա փողերի քանակը վորոշ է, ապա ի՞նչպես կարելի է այս վորոշակի քանակի առկա փողերով ծածկել վողային աշխատավարձի մեծացած գումարը։ Սկզբում դժվարությունն առաջանում էր նրանից, վոր, չնայած բանվորի փողային վճարի աճման, ապրանքների այն քանակը, վոր ընկնում է նրան վորպես բաժին, մնում էր անփոփոխ. այժմ այդ առաջ է դալիս նրանից, վոր, չնայած ապրանքների քանակի անփոփոխ լինելուն, փողային աշխատավարձը բարձրանում է։ Ինքնին հասկանալի է, վոր այս

վերջին դժվարությունը պետք է անհետանա, հենց վոր հերքվի սկզբնական դոգման։ Բայց այնուամենայնիվ յես ցույց կտամ, վոր առկա փողերի այս հարցը վճռապես վոչինչ ընդհանուր չունի մեզ հետաքրքրող առարկայի հետ։

Ձեր յերկրում վճարման սխեմա (Zahlungsapparat) դարպացել է շատ ավելի յե կատարելագործվել, քան Յեվրոպայի մյուս յերկրներում։ Շնորհիվ բանկային գործի ընդարձակման ու կոնցենտրացիայի, այստեղ պահանջվում է ավելի քիչ առկա փող, քան վորևե ուրիշ յերկրում, վորպեսզի հնարավորություն տրվի արժեքների միևնույն գումարին չրջանառվելու և շատ ավելի նշանակելի գործարքներ կատարելու։ Այսպես, որինակ, աշխատավարձի տեսակետից անգլիական գործարանային բանկորը յուրաքանչյուր շաբաթ իր աշխատավարձը տալիս է խանութպանին, վորն ամեն շաբաթ փողն ուղարկում է բանկիրին, իսկ բանկիրն իր հերթին ամեն շաբաթ այդ փողով վարկավորում է գործարանատիրոջ, վորը կրկին այդ վճարում է իր բանկորներին և այլն։ Շնորհիվ այսպիսի մեխանիզմի հնարավոր է, վոր բանկորի տարեկան աշխատավարձը, դիցուք՝ հիսուն յերկու Փունտ ստերլինգ, հատուցվի միայն մեկ սովերենով¹⁾, վորը յուրաքանչյուր շաբաթ պետք է չրջի միևնույն վոլորտում։ Սակայն Անգլիայում այդ սխեման պակաս կատարելագործված է, քան Շոտլանդիայում, այն նույնպես ամենուրեք է, վոր կատարելագործված է միատեսակ կերպով, և այս պատճառով մենք նկատում ենք, որինակ, վոր մի քանի գյուղական դավառներում, համեմատած գործարանային դավառների հետ, արժեքների շատ ավելի պակաս մասսայի չրջանառության համար գործածվում է ավելի շատ առկա փող։

Ջրանցքի մյուս կողմում դուք կգտնեք, վոր փողային աշխատավարձն այնտեղ ավելի ցածր է, քան Անգլիայում, բայց վոր Գերմանիայում, Իտալիայում, Շվեյցարիայում և Ֆրանսիայում նրա հատուցումը պահանջում է առկա փողերի ավելի մեծ քանակություն շրջանառություն։ Միևնույն սովերենն այնքան էլ հեշտ չի վորսվում բանկիրի կողմից կամ վերադառնում արդյունաբերող կապիտալիստին, և սրա համար էլ պահանջվում է գուցե և յերեք սովերեն, վորպեսզի հնարավորություն տրվի տարեկան քսան և

¹⁾ Սովերեն կամ մեկ Փունտ ստերլինգ՝ անգլիական դրամական միավոր։

Հինդ Փոնտ աշխատավարձին չըջանառվելու, փոխանակ մեկ սովերենի, վորն Անգլիայում ծառայում է տարեկան Հիսուն յերկու Փոնտ ստերլինգ աշխատավարձի չըջանառության համար։ Այսպիսով, յեթե դուք ցամաքային յերկիրները համեմատեք Անգլիայի հետ, անմիջապես կնկատեք, վոր փողային աշխատավարձի ցածր չափերն իրենց չըջանառության համար կարող են պահանջել առկա փողերի շատ ավելի մեծ գումար, քան բարձր չափերը, և վոր իրականության մեջ այս կախված է դուռ տեխնիկական պայմաններից, վորը մեր հետադոտության սահմաններից դուրս է։

Լավագույն հաշվարկումների համաձայն, վորոնք միայն ինձ հայտնի չեն, Անգլիայի բանվոր դասակարգի տարեկան յեկամուտը կարող է վորոշվել 250 միլիոն Փոնտի սահմաններում։ Այս հսկայական գումարը հատուցվում է մոտավորապես յերեք միլիոն գումարի չըջանառության միջոցով։ Յենթադրենք, թե աշխատավարձը բարձրանում է 50 %-ով։ Այս դեպքում յերեք միլիոն առկա փողի փոխարեն կպահանջվի 4 և կես միլիոն։ Գանի վոր բան-վորի ամենօրյա ծախսերի նշանակելի մասը վճարվում է արծաթով և պղնձով, այսինքն՝ հասարակ հնչուն դրամանիշներով, վորոնց արժեքը վոսկու համեմատությամբ սահմանվում է քմահաճ կերպով, որենքով, ճիշտ աճյալես, ինչպես և մեծարժեք թղթադրամների արժեքը, ապա փողային աշխատավարձի բարձրացումը 50 տոկոսով ծայրահեղ դեպքում կպահանջեր չըջանառության մեծացում դիցուք մեկ միլիոն սովերենով։ Այն միլիոնը, վոր այժմ հատված կամ չհատված վոսկու ձևով ընկած է անգլիական բանկի նկուղներում, մտնելու յեր չըջանառության մեջ։ Անգամ այն աննշան ծախսերը, վոր կառաջանային հատումից և այդ լրացուցիչ միլիոնի կորուստից կշռի մեջ, կարող են խնայվել, և նրանք իսկապես խնայվում են այն դեպքերում, յերբ առկա փողի քանակության մեծացման պահանջն առաջ է բերում վորեւե դեփարություն։ Ձեզանից յուրաքանչյուրը դիտե, վոր այս յերկրի չըջանառության միջոցները բաժանվում են յերկու մեծ խմբի. սրանցից մեկը կազմված է ամենատարբեր բանկային տոմսերի նմուշներից և գործադրվում է խոշոր առևտրականների կողմից իրենց գործերում և մեծ վճարումների դեպքում սպառողների և առևտրականների միջև, իսկ չըջանառության միջոցի մյուս ձևը, վորը կազմված է մետաղյա դրամներից, չըջանառություն է կատարում մանր առևտրի մեջ։ Ձեռքած տարբեր Փոնտիքիաներին, այդ յերկու տեսակի չըջանառութիւնները փոխարինում են միմյանց։ Այս-

պես, որինակ, նույնիսկ մեծ վճարումների դեպքում Հինդ Փոնտ աստերլինգից ցած բոլոր գումարները վճարվում են վոսկե դրամով։ Յեթե վաղը չըջանառության մեջ յերեւան դան չորս, յերեք կամ յերկու Փնտանոց բանկային տոմսեր, ապա վոսկին, վորը լցնում է չըջանառության այդ խողովակները, անմիջապես դուրս կմղվի նրանցից և կլցվի այն խողովակները, վորտեղ նա պետք է գործածվի բարձրացած փողային աշխատավարձի չըջանառության համար։ Այսպիսով, նոր միլիոնը, վորն անհրաժեշտ յեղավ աշխատավարձի 50 տոկոսային բարձրացման հետեանքով, պետք է ներկայացվի թեկուղ և առանց վորեւե մեկ սովերեն ավելացման։ Թիւնույն արդյունքին կարելի յեր հասնել առանց բանկային տոմսերի քանակի մեծացման, յեթե մեծանար չեկերի չըջանառությունը—ինչպես այդ բախական յերկար ժամանակ նկատվում էր Լանքաշիրում։

Յեթե աշխատավարձի ընդհանուր բարձրացումը 50 տոկոսով, ինչպես այդ յենթադրում էր քաղաքացի Վեստոնը գյուղական բանվորների աշխատավարձի համար, առաջացներ գոյամիջոցների գների խիստ բարձրացում և, նրա ուսմունքի համաձայն, անհրաժեշտ դարձներ նոր առկա փողերի ներդրում, մի բան, վորն անիրագործելի յե, ապա աշխատավարձի ընդհանուր անկումը պետք է առաջացներ ճիշտ այնպիսի ներգործություն և ճիշտ նույն աստիճանի, բայց միայն հակադիր ուղղությամբ։ Դուք բոլորդ գիտեք, վոր 1858 թ. մինչև 1860 թվականները բամբակեղեն մանուֆակտուրայի արդյունաբերության համար վերին աստիճանի նպաստավոր տարիներ էլին, և վոր հատկապես 1860 թվականն այս տեսակետից իրեն հավասարը չունի արդյունաբերության տարեգրության մեջ, ընդվորում արդյունաբերության մյուս ճյուղերը նույնպես այն ժամանակ միատեսակ ծաղկում էլին։ Բամբակեղենի և մյուս բոլոր, նրա հետ կապված արդյունաբերության ճյուղերի բանվորների աշխատավարձը 1860 թ. ավելի բարձր էր, քան յերբեկից դրանից առաջ։ Այնուհետև վրա հասավ ամերիկյան կրիդիտը, և աշխատավարձը բոլոր արտադրությունների մեջ հանկարծակի իջավ իր նախկին բոլոր արտադրությունների մեջ հանկարծակի իջավ իր նախկին չափի քառորդին։ Սա բարձրացում էր հակադիր ուղղությամբ չորս հարյուր տոկոսով։ Յեթե աշխատավարձը բարձրանում է Հինգից մինչև քսան, ապա մենք ասում ենք, վոր այն բարձրանում է չորս հարյուր տոկոսով, իսկ յեթե ընկնում է քսանից մինչև Հինգ, մենք ասում ենք, վոր այն ընկնում է 75 տոկոսով։ Բայց չե՞ վոր

գումարը մեկ բարձրացման և մեկ իջեցման դեպքում լինելու յե միևնույն տասնհինգ շիլլինգը: Այսպիսով, այս աշխատավարձի մակարդակի հանկարծակի փոփոխություն եր, վորի նմանն անցյալում յերբեք չեր պատահել, և այն տարածվեց բանվորների այնպիսի քանակության վրա, վորը յերկու անգամ բարձր եր գյուղական բանվորների թվից, յեթե, իհարկե, մենք հաշվի առնենք վոչ միայն բամբակեղենի արդյունաբերության մեջ դբադված բանվորներին, այլև միաժամանակ նրանից անուղղակի կախում ունեցողներին: Բայց սրա հետևանքով ընկա՞վ հացահատիկի դինը: Համեմատած տարեկան միջին գնի հետ, այն յերեք տարվա ժամանակաշրջանում՝ 1858-ից մինչև 1860 թվերը յուրաքանչյուր կվարտերին բարձրացավ 47 շիլլինգ և 8 պենսից մինչև յուրաքանչյուր կվարտերին յերեք տարվա՝ 1860—1863 թ.թ. տարեկան միջին գնին՝ 55 շիլլինգ և 10 պենսի: Ինչ վերաբերում ե շրջանառության մեջ գտնվող առկա փողերի քանակին, ապա 1861 թվին հասված ե յեղել 8,673,232 ֆունտ դրամ ընդդեմ 1860 թ. 3,378,702 ֆունտի: Այս նշանակում ե, վոր 1861 թ. 5,295,130 ֆունտ դրամ ավելի յե հասված, քան 1860 թ.: ձիշտ ե, 1861 թ. բանկային տոմսերի շրջանառությունը 1,319,000 ֆունտով քիչ եր, քան 1860 թվին: Հանեք այս գումարը, և համեմայն դեպս, 1861 թ. համար, համեմատած 1860 նպատատվոր տարվա հետ, մնում ե ավելցուկ դումար 3,976,130 ֆունտ, այսինքն՝ մոտ չորս միլիոն, իսկ այս ժամանակի ընթացքում անդլիական բանկի վոսկու պաշարները նվաղեցին յեթե վոչ միևնույն, ապա մոտավորապես նույն հարաբերությամբ:

Համեմատենք 1842 և 1862 տարիները: Ուշադրության չառնելով շրջանառության մեջ գտնվող ապրանքների քանակի և արժեքների վիթխարի աճումը, միայն ակցիաների և յերկաթգծի փոխառությունների նոր գումարների կապիտալը 1862 թ. Անգլիայում և Ուելսում հասնում եր մինչև 320.000.000 ֆունտի, մի գումար, վորը 1842 Վիթխար հեքիաթային: Այս բոլորով հանդերձ, շրջանառության մեջ գտնվող առկա փողի գումարը 1842 և 1862 թվերին միևնույն մեծություն ունեւ: Ընդհանրապես, հակառակ վոչ միայն ապրանքների մասսայի, այլ և հատկապես փողային գործարքների արժեքի հսկայական մեծացման, դուք կնկատեք շրջանառության մեջ գործող փողի քանակի պրոդրեսիվ նվազման տենդենց: Մեր բարեկամ Վեստոնի տեսակետով, սա թվում ե անլուծելի հանելուկ:

Յեթե նա ավելի խորը թափանցեր գործի մեջ, ապա կգտներ, վոր շրջանառության մեջ գտնվող ապրանքների քանակն ու արժեքը և կնքված փողային գործարքների արժեքը, բոլորովին անկախ աշխատավարձից և նույնիսկ այն դեպքում, յերբ վերջինս անփոփոխ ե մնում—ամեն ուր փոփոխվում են, վոր տրված բանկնոտների գումարն ամեն ուր փոփոխվում ե, վոր առանց փողի ողնության մուրհակների, չեկերի, առետրական դրքերի վարկերով, հաշվարկային բանկերով իրացվող վճարումներն ամեն ուր փոփոխվում են, վոր վորքանով իրական մետաղյա դրամներ են պահանջվում, շրջանառություն գործող փողի քանակի և պահեստի կամ բանկերի նկուղներում պահված փողի քանակի և ձուլածո վոսկիների հարաբերությունն ամեն ուր փոփոխվում ե. վոր մետաղյա դրամների գումարը, վորոնք անհրաժեշտ են յերկրի ներսում շրջանառություն կատարելու համար և վորոնք ուղարկված են արտասահման միջադպին շրջանառության համար, ամեն ուր փոխվում են: Նա կգտներ, վոր շրջանառվող փողի անփոփոխ գումարի նրա դոգման խոշորագույն սխալ ե և խիստ հակասության մեջ ե գտնվում ամենորյա իրականության հետ: Փոխանակ այն բանի, վոր ինչպես նա այժմ անում ե՝ փողային շրջանառության որենքները չհասկանալուց փաստարկում ստեղծելու աշխատավարձի բարձրացման դեմ, նա պետք ե ուսումնասիրեր այն որենքները, վորոնք ստիպում են փողի արժեքին գործադրվելու այնքան փոփոխիկ պայմանների համեմատ:

ԱՌԱՋԱՐԿ ՅԵՎ ՊԱՀԱՆՁ

Մեր բարեկամ Վեստոնն, ակնհայտ ե, վոր լավ ե յուրացրել լատինական այն առածը, թե՝ «*repetitio est mater studiorum*» (և այս պատճառով նա իր սկզբնական դոգման կրկնում ե նոր ձևով, ասելով, վոր աշխատավարձի բարձրացմամբ առաջ յեկած փողային շրջանառության կրճատումը իր հետեից բերում ե կապիտալի նվազում և այլն: Յերբ յես ժխտեցի առկա փողերի թեորիայից նրա վկայակոչությունները, նրանից հետո յես բոլորովին ավելորդ եմ համարում կանգ առնել այն յերեակայական հետևանքների վրա, վորոնք, ինչպես նա կարծում ե, պետք ե առաջանան նրա յերեակայած դրամական կառուսարքից: Ավելի լավ ե, վոր յես ուղղակի կանգ առնեմ նրա այն

դողմայի վրա, վորը նա կրկնում է տարբեր ձևերով, և վերցնեմ
այն իր ամենապարզ տեսական ֆորմուլայով:

Բաժանական է մի դիտողություն, վորպեսպի անմիջապես աչքի
գալնի նրա վոչ քննադատական վերաբերմունքը դեպի առարկան:
Նա զինվում է ընդդեմ աշխատավարձի բարձրացման, կամ նրա
բարձր մակարդակի, վորպես նրա անցյալի բարձրացման ար-
դյունք: Սակայն յես հարցնում եմ նրան. ի՞նչ բան է բարձր և ի՞նչ՝
ցածր աշխատավարձ: Ինչո՞ւ, որինակ, չարաթական հինգ չիլ-
լինգը կադմում է ցածր, իսկ չարաթական քսան չիլլինգը բարձր
աշխատավարձ: Յեթե հինգը քսանի համեմատությունամբ ցածր վարձ
է, ապա քսանը հարյուր չիլլինգի համեմատությամբ ավելի ցածր
կլինի: Յեթե վորեւ մեկը պետք է դասաստուգություններ կարդա-
լերմաչափների մասին և սկսի շատասխոսել բարձր և ցածր տեմ-
պերատուրայի մասին, ապա նա դրանով վոչ վորի չի հարստացնի
գիտելիքներով: Ամենից առաջ նա պետք է ասի, թե ինչպես են վո-
րոշվում սառնան և յեռման կետերը, այսինքն՝ ինչպես են վորոշ-
վում այս հիմնական կետերը բնական որենքներով, և վոչ թե ջեր-
մաչափ վաճառողները կամ պատրաստողները ֆանտազիայով: Աշ-
խատավարձի և շահույթի վերաբերյալ քաղաքացի վեստոնը վոչ
միայն մոռացել է բերել տնտեսական որենքների այսպիսի դե-
կայար կետեր, այլ նույնիսկ նա ավելորդ է համարել վնասել այդ
որենքները: Նա բավականացել է նրանով, վոր վերցրել է բոլորից
ընդունված պատկերացումը բարձրի և ցածրի մասին, վորպես խիստ
վորոշակի նշանակություն ունեցող մի բան, թեև ակնհայտ է, վոր
աշխատավարձը բարձր կամ ցածր կարելի յես անվանել միայն
համեմատելով այն նրա մեծությունը չափող վորեւ նորմալ
չափի հետ:

Նա ի վիճակի չէ ինձ ասելու, թե ինչու վորոշ քանակի աշխա-
տանքին տալիս են վորոշ քանակով փող: Յեթե նա պատասխաներ,
վոր այդ կարգավորվում է առաջարկի և պահանջի որենքով, ապա
յես կհարցնեյի նրան. ի՞նչպիսի որենքով է կարգավորվում առա-
ջարկն ու պահանջը: Նման առարկությունից հետո նա պետք է
թողներ կովի դաշտը: Բանվորական ուժի առաջարկի և պահանջի
հարաբերակցությունը, նրանց հետ միասին նաև բանվորական ուժի
չուկայական գները յեսթարկվում են մշտական փոփոխության:
Յեթե պահանջը գերազանցում է առաջարկին, ապա աշխատավար-
ձը բարձրանում է, յեթե առաջարկն է գերազանցում պահանջին,
այն իջնում է—թեկուզ և առաջարկի ու պահանջի միջև իսկական

հարաբերություն հաստատելու համար պետք լինեի դիմել բա-
նադուլի կամ նման ուրիշ յեղանակի: Քանի վոր դուք առաջարկե-
ու պահանջն ընդունում եք իրրե մի որենք, վորը կարգավորում է
աշխատավարձը, ապա նույնքան յերեխայական կլինեի, ինչպես
և անողուտ, վիճել աշխատավարձի բարձրացման դեմ այն պատ-
ճառով, վոր համաձայն ձեր ընդունած որենքի աշխատավարձի
պարբերական բարձրացումն այնքան անհրաժեշտ է և բնական,
ինչպես և նրա պարբերական անկումը: Յեթե դուք պահանջն ու
առաջարկը չեք ընդունում իրրե աշխատավարձը կարգավորող մի
որենք, ապա յես կրկնում եմ իմ հարցը՝ իսկ ինչո՞ւ վորոշակի
քանակի աշխատանքին տալիս են վորոշակի քանակով փող:

Բայց յեթե դործին նայենք համայնապարփակ տեսակետից,
ապա դուք, իհարկե, շատ կսխալվեք, յեթե ընդունեք, վոր բանվո-
րական ուժի կամ վորեւ այլ ապրանքի արժեքը վերջնականապես
վորոշվում է պահանջով և առաջարկով: Պահանջն ու առաջարկը
կարգավորում են շուկայական գների սոսկ ժամանակավոր տա-
տանումները: Նրանցով դուք կարող եք բացատրել, թե ինչու
ապրանքի շուկայական գինը նրա արժեքից բարձրանում է կամ
իջնում, բայց դուք յերբեք նրանցով չեք բացատրի ինքը՝ արժեքը:
Յենթադրեք, թե պահանջն ու առաջարկը գտնվում են հավասա-
րակշռության մեջ, կամ ինչպես արտահայտվում են տնտեսագետ-
ները, նրանք միմյանց ծածկում են: Հենց այն մոմենտին, յերբ
այս փոխադարձ հակասող ուժերը հավասար են դառնում, նրանք
փոխադարձաբար մեկը մյուսին վոչնչացնում են և դադարում են
այս կամ այն ուղղությամբ դործելուց: Յերբ պահանջն ու ա-
ռաջարկը հավասարակշռության մեջ են գտնվում և այս պատ-
ճառով ընդհատում են իրենց դործողությունը, ապրանքի շու-
կայական գինը համապատասխանում է նրա իրական արժեքին,
նրա նորմալ գնին, վորի շուրջը տատանվում են նրա շուկայական
գները: Այս պատճառով արժեքի բնության հետադուրության դեպ-
քում մեզ հարկ չկա գիտելու, թե ինչպես պահանջն ու առաջարկը
ժամանակավորապես աղղում են շուկայական գների վրա: Միև-
նույնը պետք է ասել նաև աշխատավարձի և մյուս բոլոր ապրանք-
ների գների մասին:

Մեր բարեկամի բոլոր վաստարկումները վերածելով պարզ թեորիական ֆորմուլայի, ստացվում է հետևյալ դուզման. «ապրանքների գները վերջվում և կարգավորվում են աշխատավարձով»:

Յեւ կարող եյի հիմնովել իրական կյանքի դետողության վրա, բերելով այն վորպէս ասպացուցց ընդդէմ այս հնացած մոլորութեան: Յեւ կարող եյի մատնանշել, վոր անդլիսական դործարանալին, հանճային բանվորները, նավաշինարարները և այլն, վորոնց տրվում է համեմատաբար բարձր աշխատավարձ, իրենց արտադրանքների/ ետանությամբ համարյա դերադանցել են մնացած բոլոր յերկիրներին, մինչդեռ, որինակ, անդլիսական դուռդական բանվորները, վորոնց վճարվում է համեմատաբար ցածր աշխատավարձ, իրենց արտադրանքի թանդությամբ հետ են մնում մնացած բոլոր յերկիրներից: Միևնուշն յերկրի, ինչպէս նաև տարբեր յերկիրներին տարբեր ապրանքները համեմատելով, յես կարող եյի ձեւ ապացուցել, վոր, բացառյալ միքանի, ավելի շուտ թվացող, քան իրական բացառութիւն, ցածր վարձատրվող աշխատանքն արտադրում է միջին հաշվով թանդ ապրանքներ, իսկ թանդ վարձատրվող աշխատանքը/ ետան ապրանքներ: Իհարկե, այս դեռ չի ապացուցում, վոր բանվորական ուժի բարձր գինը մի դեպքում և նրա ցածր գինը մյուս դեպքում հանդիսանում են տրամադծորեն այս հակադիր արդյունքների պատճառը, բայց համեմայն դեպս այս ասպացուցում է, վոր ապրանքների դները չեն վորոշվում աշխատավարձով: Սակայն մենք բոլորովին հարկ չենք դգում դիմելու այս եմպիրիկ մեթոդին:

Մեղ կարող են առարկել, թե քաղաքացի Վեստոնը չի առաջադրել այն դոգման, թե «ապրանմանքի գները վորոշվում են աշխատավարձով»: Իսկապես, նա վոչ մի անգամ այդպես չի ձևակերպել: Ընդհակառակը, նա ասում էր, վոր շահույթն ու ռենտան նույնպես ապրանքների գների բարդացուցիչ մասերն են հանդիսանում, Վորովհետև ապրանքային գները հանդիսանում են այն աղբյուրը, վորից պետք է վճարվեն վոչ միայն բանվորների վարձը, այլ նաև կապիտալիստի շահույթը և հողատիրոջ ռենտան: Բայց, նրա կարծիքով, ի՞նչպես են կազմվում գները: Ամենից առաջ՝ աշխատավարձից: Այնուհետև—ալիքացվում է վորոշակի արժեքն ապրանքների և այնուհետև վորոշակի ար-

կոս հողատերերի համար: Յենթադրենք՝ վորեւ աշխատանք
կատարելու դեպքում աշխատավարձը հավասար է տաս մի-
ավորի: Յեթե հավելյալ արժեքի մակարդակը կազմում է
հարյուր տոկոս, ապա կապիտալիստը, մճարելով աշխա-
տավարձը, նրան կավելացնի նորից տաս միավոր, և յեթե հո-
ղային ունեւորն նույնպես կազմում է աշխատավարձի մակար-
դակի հարյուր տոկոսը, ապա կավելացվի նորից տաս միա-
վոր և ապրանքի ընդհանուր գինը կհասնի յերեսուն միավորի: Բայց
գնի նման վորոշումը կլինի պարզապես նրա վորոշումն աշխա-
տավարձի միջոցով: Յեթե վերև բերված դեպքում աշխատավարձը
բարձրանար մինչև քսանի, ապա ապրանքների գինը կբարձրանար
մինչև վաթսուհին և այլն: Սրա հետևանքով բոլոր հնացած տնտե-
սագետները, վորոնք պաշտպանում էին աշխատավարձի միջոցով
գների կարգավորման դոգման, ջանում էին ապացուցել այն նրա-
նով, վոր շահույթն ու հողային ունեւորն գիտում էին վորպես լսկ
տախտային հավելումներ աշխատավարձի վրա: Իհարկե, նրանցից
և վոչ վոք չեր կարող այս տոկոսային հավելումների սահմանները
հանդեսնել վորեւ տնտեսական որևեցի: Ընդհակառակը, նրանք
լստ յերևույթին հավատում են, վոր շահույթը վորոշվում է տրա-
դիցիայով, սովորության համեմատ, կապիտալիստների ցանկու-
թյամբ, կամ թե վորեւ ուրիշ՝ նույնքան ինքնակամ և անհասկա-
նայի յեղանակով: Յեթե նրանք հաստատում են, վոր շահույթը
կարգավորվում է կապիտալիստների մրցությամբ, ապա այս բո-
րորովին վոչինչ չի բացատրում: Մրցությունն անխուսափելիորեն
հավասարեցնում է շահույթի տարբեր մակարդակներն արդյունա-
բերության տարբեր ճյուղերում, կամ նրանց բերում է մեկ մի-
ջին մեծության, բայց այն յերբեք չի կարող վորոշել վոչ այդ մե-
ծությունը, վոչ ել շահույթի ընդհանուր մակարդակը:

ուժի արժեքով», կամ «քանվարական ուժի արժեքը արժեքներին բնութանուր չափանիշն է»:

Բայց ինչո՞վ է վորոշվում տվյալ դեպքում բանվորական ուժի արժեքն ինքը: Մենք այստեղ հասանք այն կետին, վորից այն կողմը դնալ չի կարելի: Իհարկե, այն դեպքում միայն, յեթե դատենք արամբանորեն: Սակայն, այս վարդապետության պաշտպաններն այնքան էլ շատ ուշադրություն չեն դարձնում լողիկային: Վերցրե՞ք, օրինակ, մեր բարեկամ Վեստոնին: Սկզբից նա մեզ պատմում էր, վոր ապրանքների դները վորոշվում են աշխատավարձով եւ վոր, այսպիսով, աշխատավարձի բարձրացման դեպքում, ապրանքների դները պետք է բարձրանան: Այնուհետեւ, նա ընդհակառակը, ջանում է ապացուցել, վոր աշխատավարձի բարձրացումը վնջ մի ոգուտ չէր բերի, վորովհետեւ կբարձրանային ապրանքների դները, եւ վորովհետեւ աշխատավարձը փաստորեն չափվում է այն ապրանքների դներով, վորոնց վրա այն ծախսվում է: Յեւ այսպես, մենք սկսեցինք այն հաստատումից, թե ապրանքների արժեքը վորոշվում է բանվորական ուժի արժեքով, եւ վերջացրինք այն հայտարարությամբ, վոր բանվորական ուժի արժեքը վորոշվում է ապրանքների արժեքով: Այսպիսով մենք պտտվում ենք կախարդական շրջագծում եւ չենք կարողանում հանգել վորեւէ յեղրակացության:

Ակներեւ է, վոր յեթե մենք մի ապրանքի, օրինակ՝ աշխատանքի, հացահատիկի կամ վորեւէ ուրիշ ապրանքի արժեքը դարձնենք արժեքի ընդհանուր չափանիշ կամ արժեքի կարգավորիչ, ապա սրանով միայն դժվարություն կստեղծենք, վորովհետեւ մենք մի արժեքը պետք է վորոշենք մի ուրիշ արժեքով, վորը նախորդ դեռ պետք է վորոշել:

Արտարկտ արտահայտված այն դոգման, թե «աշխատավարձը վորոշում է ապրանքների դները», հանդում է մի այլ դրության. «արժեքը վորոշվում է արժեքով», եւ այս տավտոլոգիան վկայում է, վոր մենք փաստապես արժեքի մասին վոչինչ չգիտենք: Յեթե մենք ընդունելինք այդ դրությունները, ապա քաղաքատնտեսության ընդհանուր օրենքների ամեն մի քննարկում կդառնար պարզ դատարկասություն: Այս պատճառով Ռիկարդոյի խոշոր ծառայությունն այն էր, վոր նա իր 1817 թ. հրատարակված՝ «Քաղաքատնտեսության հիմունքների մասին» աշխատության մեջ խորտակեց հնացած եւ հին այն մոլորությունը, թե իրը «աշխատավարձը վորոշում է ապրանքների դները», այն սխալ ուսմունքը, վոր Ա-

դամ Սմիթն ու նրա Փրանսական նախորդները ժխտեցին իրենց աշխատությունների իսկական դիտական մասերում, եւ վորը նրանք այնուամենայնիվ նորից շարադրեցին յայն հասարակության համար կանխորոշված հանրամատչելի հոգվածներում:

ԱՐԺԵՔ ՅԵՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Քաղաքացիներ, յես հասա այն կետին, յերբ պետք է սկսեմ հարցը ըննել ըստ ելության: Յես չեմ կարող խոստանալ, թե այդ բանը կկատարեմ ձեզ միանգամայն բավարարող ձևով, վորովհետեւ դրա համար ինձ անհրաժեշտ կլինեն ընդգրկել քաղաքատնտեսության վողջ բնագավառը: Այլ յես կարող եմ, ինչպես արտահայտվում են Փրանսացիք՝ «effleurer la question», այսինքն՝ շոշափել միայն հիմնական հարցերը:

Առաջին հարցը, վորը պետք է մենք դնենք, այդ այն է, թե ի՞նչ է ապրանքի արժեքը: Ինչո՞վ է վորոշվում այն:

Առաջին հայացքից թվում է, թե ապրանքի արժեքը միանգամայն հարաբերական հասկացողություն է, վորը կարելի յե բնորոշել սոսկ մյուս ապրանքների հետ ունեցած նրա հարաբերությունով: Յեթե մենք խոսում ենք արժեքի, ապրանքի փոխանակային արժեքի մասին, ապա իրականում մենք հասկանում ենք մյուս ապրանքների պրոպորցիոնալ մի քանակ, վորի հետ այս ապրանքը կարող է փոխանակվել: Բայց հարց է ծագում. ի՞նչպես են կարգավորվում այն պրոպորցիոնալ հարաբերությունները, վորոնց մեջ ապրանքները գտնվում են միմյանց հետ:

Մենք վորձից դիտենք, վոր այդ հարաբերություններն անչափ բաղմապան են: Յեթե մենք վերցնենք միայն մեկ ապրանք, օրինակ, ջրեն, ապա կտեսնենք, վոր մեկ կվարտեր հացահատիկը փոխանակվում է մյուս ապրանքների հետ անչափ բաղմապիսի պրոպորցիաներով: Այնուամենայնիվ, քանի վոր նրա արժեքը մշտապես մնում է անփոփոխ, ապա այդ արժեքը՝ արտահայտվի այն մետաղսով, վոսկով կամ վորեւէ ուրիշ ապրանքով, — ունի ինչ՝ վոր տարբեր եւ անկախ մի բան այն պրոպորցիաներից, վորոնցով նա փոխանակվում է մյուս ապրանքների հետ: Պետք է վոր դրություն ունենա մի հնարավորություն՝ վորեւէ ուրիշ ձևով արտահայտելու հավասարության այս բոլոր հարաբերությունները մի շարք տարբեր տարկանքների հանդեպ:

Այնուհետեւ, յեթե յես ասում եմ, վոր մի կվարտեր հացահատիկը փոխանակվում է յերկաթի հետ վորոշ պրոպորցիայով, կամ

Թե մի կվարտեր հացահատիկի արժեքն արտահայտուած է վորոշ քանակի յերկաթով, ապա սրանով յես ասում եմ, վոր հացահատիկի արժեքը և նրա յերկաթով արտահայտուած եկվիվալենտը հավասար են ինչ-վոր յերրորդ առարկայի, վոչ հացահատիկի, վոչ եւ յերկաթի, վորովհետեւ յես այս դեպքում անպայման հասկանում եմ, վոր նրանք միեւնոյն մեծութուններն են յերկու տարբեր ձևերով: Այս պատճառով նրանցից ամեն մեկը, ցորենը կամ յերկաթը, անկախ միմյանցից պետք է արտահայտուեն մի ինչ-վոր յերրորդ առարկայով, վորը հանդիսանում է նրանց ընդհանուր չափանիշը:

Վորպեսզի պարզենք այս, յես մի հասարակ որինակ կրերեմ յերկրաչափությունից: Յեթե մենք համեմատենք տարբեր ձևի և մեծության յեռանկյունները մակերեսները, յեռանկյուններն ուղղանկյունների հետ կամ վորեւեւ ուրիշ ուղղաձիգ ֆիգուրների հետ, ապա այս դեպքում մենք ի՞նչպէս ենք վարվում: Մենք յուրաքանչյուր յեռանկյունու մակերեսը բերում ենք մի այնպիսի արտահայտության, վորը բոլորովին տարբեր է նրա արտաքին տեսքից: Յեռանկյունու հատկութունների հիման վրա, ընդունելով, վոր նրա մակերեսը հավասար է հիմքի և բարձրության արտադրյալի կեսին, մենք կարող ենք հավասարեցնել տարբեր մեծության և բոլոր տեսակի յեռանկյունները, ինչպէս նաեւ մյուս ուղղաձիգ ֆիգուրները, վորովհետեւ նրանցից յուրաքանչյուրը կարող է վերածվել վորոշ քանակի յեռանկյունիների:

Այսպիսի յեղանակ պետք է կիրառել նաեւ ապրանքների արժեքների վերաբերյալ: Մենք պետք է հնարավորություն ունենանք նրանց բոլորին բերել մեկ ընդհանուր արտահայտության, տարբերելով նրանց մեկը մյուսից սոսկ այն հարաբերությամբ, թե նրանցից յուրաքանչյուրը քանի՞ անգամ է պարունակում միևնոյն նույնանման չափը:

Քանի վոր ապրանքների փոխանակային արժեքը միայն այդ ապրանքների հասարակական ֆունկցիայի դրսեւորումն է և այս պատճառով եւ վոչ մի ընդհանուր բան չունի նրա բնատուր ընդունակութեան հետ, ապա մենք պետք է նախապես պարզենք, թե ի՞նչն է հանդիսանում այն հասարակական սուբստանցը, վորն ընդհանուր է բոլոր ապրանքներին: Այդպիսի տարր է հանդիսանում աշխատանքը: Ապրանք արտադրելու համար պետք է նրա մեջ ներդնել կամ նրա վրա դործադրել վորոշ քանակի հասարակական աշխատանք: Յես ասում եմ վոչ պարզապէս աշխատանք,

այլ հասարակական աշխատանք: Այն մարդը, վոր առարկան արտադրում է իր սեփական անմիջական սպառման համար, այսինքն՝ նրա համար, վորպեսզի ինքն սպասի, ապա նա արտադրում է արտադուկտ, և վոչ ապրանք: Իբրեւ հենց իր համար աշխատող՝ արտադրող, նա դուրս է կանգնած հասարակությունից: Ապրանք արտադրելու համար մարդը վոչ միայն պետք է այնպիսի արտադուկտ ստեղծի, վորը բավարարի վորեւեւ հասարակական պահանջ, այլ նրա աշխատանքն ինքն իր հերթին պետք է կազմի հասարակության ծախսած աշխատանքի ընդհանուր դումարի մի մասը: Նա պետք է դառնի հասարակության մեջ աշխատանքի բաժանման սֆերայում: Նա առանց աշխատանքի մյուս ստորաբաժանումների վոչինչ է և իր կողմից պետք է լրացնի նրանց:

Խոսելով ապրանքների, իբրեւ արժեքների մասին, մենք դրանք բացառապէս քննում են իրայնացած, փիսացիայի յենքարկված, կամ, յեթե կուզեք, բյուրեղացած հասարակական ընդհանուր աշխատանքի տեսակետից: Այս տեսակետից նրանք կարող են մեկը իրարից տարբերվել միայն նրանով, վոր ներկայացնում են շատ միմյանց քանակութեամբ աշխատանք. այսպէս, որինակ, մետաքսե դամ քիչ քանակութեամբ աշխատանք. այսպէս, որինակ, մետաքսե թաշինակի մեջ տալի աշխատանք է ներդրված, քան աղյուսի մեջ. սակայն ի՞նչպէս է չափվում, արդյոք, աշխատանքի քանակը: Այն սակայն ի՞նչպէս է չափվում, արդյոք, աշխատանքը, այժմանակով, վորի ընթացքում կատարվում է աշխատանքը, այժմանակով, վորի ընթացքում կատարվում է աշխատանքը, այսպէս չափելու համար անհրաժեշտ է նախապէս աշխատանքի բոլոր ձևերը վերածել միջին կամ հասարակ աշխատանքի, վորպէս նրանց ընդհանուր միավորի:

Այսպիսով, մենք հանդում ենք հետեւյալ յեղրակացության: Ապրանքն արժեք ունի, վորովհետեւ այն հանդիսանում է՝ բյուրեղացած հասարակական աշխատանք: Նրա արժեքի մեծությունը, կամ նրա հարաբերական արժեքը կախված է նրա մեջ շատ կամ քիչ պարունակվող հասարակական այն սուբստանցի քանակից, այսինքն՝ նրա արտադրութեան համար անհրաժեշտ աշխատանքի հարաբերական քանակից: Այսպիսով, ապրանքների հարաբերական արժեքը վորոշվում է այն աշխատանքի հարաբերական քանակով կամ գումարով, վոր գործադրված է այդ ապրանքների վրա, իրայնացված ու փիսացիայի յե յենքարկված նրանց մեջ: Այն ապրանքների համապատասխան քանակը, վորոնք կարող են արտադրվել աշխատանքային միևնոյն ժամանակի ընթացքում, ունեն հավասար արժեքներ, կամ մեկ ապրանքի արժեքը մյուսի ար-

ժեքին վերաբերում է այնպես, ինչպես մեկի մեջ Ֆիլոսոֆիայի
յենթարկված աշխատանքային ժամանակը վերաբերում է յերկրոր-
դի մեջ Ֆիլոսոֆիայի յենթարկված աշխատանքային ժամանակին:

Յես կասկածում եմ, թե ձեզնից շատերը կհարցնեն. իսկապես
գոյություն ունի՞ աշխարհի մեծ կամ ընդհանրապես վորևէ տա-
րբերություն աշխատավարձի հիման վրա ապրանքների արժեքների
վորոշման և նրա աշխատանքի հարաբերական ֆանակուրային հի-
ման վրա արժեքների վորոշման միջև, վորն անհրաժեշտ
է նրանց արտադրության համար: Ձեզ անհրաժեշտ է պար-
զել, վոր աշխատանքի հատուցում և աշխատանքի ֆանակ —
յերկու տարբեր և բոլորովին անհամեմատելի բաներ են:
Յենթադրենք, որինակ, վոր մեկ կվարտեր հացահատիկի
և մեկ ունցիա վոսկու մեջ իրաջնացած է աշխատանքի միատեսակ
քանակ: Յես այս որինակն եմ վերցնում, վորովհետև այդ գոր-
ծածել է Բենյամին Ֆրանկլինը իր 1721 թվին հրատարակված
A Modern inquiry into the Nature of Necessity of a Paper Cu-
rency» («Թղթադրամների բնույթն և անհրաժեշտության համեմա-
հետադրություն») յերկի մեջ, վորտեղ նա առաջիններից մեկը
լինելով, գտավ արժեքի իսկական եյությունը: Այսպես ուրեմն,
մենք յենթադրում ենք, վոր մեկ կվարտեր ցորենը կամ մեկ ուն-
ցիա վոսկին հավասար արժեքներ կամ եկվիվալենտներ են ներկա-
յացնում, վորովհետև նրանք հանդիսանում են միևնույն ֆանակի
բյուրեղացած միջին աշխատանք, այսինքն՝ մի աշխատանք, վորը
գործադրված է նրանցից յուրաքանչյուրի վրա այսքան որվա կամ
այսքան շարաթվա ընթացքում:

Այսպես վորոշելով վոսկու և հացահատիկի հարաբերական
արժեքը, արդյոք մենք վորևէ կերպ մատնանշո՞ւմ ենք գյուղական
կամ հանքային բանվորների աշխատավարձը: Վո՞չ մի կերպ:
Մենք բոլորովին չենք շոշափում այն, թե արդյոք վճարված է շա-
րաթակա՞ն, թե՞ որական աշխատանքի համար և ընդհանրապես,
թե այստեղ գործադրված է յեղել վարձու աշխատանք, թե վոչ:
Վերջին դեպքում աշխատավարձի չափերը կարող են խիստ տար-
բեր լինել: Այն բանվորը, վորի աշխատանքը ներդրված է մեկ
կվարտեր հացահատիկի մեջ, կարող է ստանալ միայն յերկու
բուշել հացահատիկ, իսկ հանքային արդյունաբերության մեջ
ղբարված բանվորը կարող է ստանալ կես ունցիա վոսկի: Յեթե
նույնիսկ յենթադրենք, վոր նրանց աշխատավարձը միատեսակ է,
այսպէս, համեմայն դեպս, այն կարող է նրանց պատրաստած առար-

կաների արժեքներից շատ բաղմապիսի կերպով շեղվել: Այն կա-
րող է հավասարվել մեկ կվարտեր հացահատիկի կամ ունցիա վոս-
կու կեսին, մեկ յերրորդին, մեկ չորրորդին, մեկ հինգերորդին կամ
վորևէ այլ մասին: Այս բանվորների աշխատավարձը չի կարող,
իհարկէ, գերազանցել նրանց պատրաստած ապրանքների արժեքին,
չի կարող նրանց բարձր լինել, բայց այն կարող է ամենատարբեր
աստիճաններով նրանց ցածր լինել: Բանվորների աշխատավարձն
իր սահմանն ունի իրենց արտադրանքների արժեքի մեջ, բայց
նրանց արտադրանքների արժեքների սահմանը չի սահմանվում
նրանց աշխատավարձով: Յեվ ամենից առաջ այնպիսի արժեքներ,
ինչպես, որինակ, հացի և վոսկու հարաբերական արժեքները, սահ-
մանվում են բոլորովին անկախ նրանց մեջ ներդրված աշխատան-
քից—մենք ուզում ենք ստել՝ անկախ աշխատավարձից: Այս պատ-
ճառով, ապրանքների արժեքները վորոշել նրանց մեջ ներդրված
աշխատանքի հարաբերական ֆանակով, այս բոլորովին այն չէ,
ինչ տալիս ողորդական այն մեթոդը, ըստ վորի ապրանքների ար-
ժեքը վորոշվում է աշխատանքի արժեքով կամ աշխատավարձով:
Սակայն այս կետը հանգամանորեն մենք կպարզաբանենք հետա-
գայում:

Ապրանքի փոխանակային արժեքը վորոշելիս մենք պետք է
իրեն իսկ արտադրության վրա գործադրված աշխատանքի քանա-
կին ալեկացնենք այն աշխատանքի քանակը, վոր առաջ ներդրված
է յեղել հում նյութի մեջ, ինչպես նաև այն աշխատանքը, վոր
գործադրված է արտադրության պրոցեսում դեր խաղացող գոր-
ծիչների, արհեստանոցների, մեքենաների, տների վրա: Այսպես,
որինակ, վորոշ քանակությամբ բամբակի մանվածքի արժեքն այն
աշխատանքի բյուրեղացած քանակն է, վոր գործադրված է բամ-
բակաթել մանելիս՝ այն աշխատանքի քանակը, վորն իրաջնացած
է յեղել առաջ հենց բամբակի մեջ, այն աշխատանքի քանակը, վոր
ներդրված է ածուխի, յուղի և աշխատանքի համար անհրաժեշտ
մյուս ոժանդակ միջոցների մեջ. աշխատանքի այն քանակը, վոր
իրաջնացված է շոգեմեքենաների, մանող մեքենաների, գործարա-
նային շենքերի մեջ և այլն: Արտադրության գոյություն ունեցող
միջոցները, ինչպես, որինակ, գործիքները, մեքենաները, շենքերը,
արտադրության կրկնվող պրոցեսի շատ կամ քիչ տևական շրջա-
նից հետո պետք է փոխարինվեն նորերով: Յեթե նրանք, իբրև
հում նյութ, մաշվելին մեկ տարվա ընթացքում, ապա նրանք
իրենց ամբողջ արժեքը միանգամից կփոխանցելին այն ապրանք-

ների մեջ, վորոնց արտադրութեան միջոցին նրանք գործածվելին: Բայց քանի վոր, որինակ, մանող դադգյահը մաշվում է աստիճանաբար, ապա արվում է միջին հաշիվ, վորի հիմքում դրվում է դադգյահի գոյութեան և նրա ոգտագործման կամ կիրառման միջին տեղութիւնը վորոշակի ժամանակի, ասենք թե՛ մեկ որվա ընթացքում: Այսպիսով, մենք հաշվում ենք, թե մանող դադգյահի արժեքի վոր մասն է անցնում որվա ընթացքում պատրաստված մանվածքի մեջ և, այդ պատճառով, որինակ, մի ֆունտ մանվածքի մեջ իրայնացած աշխատանքի ընդհանուր դումարի վոր մասն է ընկնում այն աշխատանքին, վոր առաջ իրայնացել էր մանող դադգյահի մեջ: Սակայն մեր այս խնդիրը լուծելու համար մենք կարիք չունենք այժմ ավելի յերկար կանգ առնելու այս կետի վրա:

Կարող ե թվալ, վոր յեթե ապրանքի արժեքը վորոշվում է նրա արտադրութեան վրա գործադրված աշխատանքի քանակութեամբ, ապա սրանից բխում է, վոր վորքան ավելի ծուլ և անընդունակ է աշխատողը, այնքան ավելի մեծ արժեք պետք է ունենա պատրաստվող ապրանքը, քանի վոր ապրանքը պատրաստելու համար նա կարիք կունենա համեմատաբար ավելի շատ ժամանակի: Սակայն այս միտքը վորդալի մոլորութիւն կլինի: Դուք հիշում եք, վոր յես գործածեցի «հասարակական աշխատանք» արտահայտութիւնը, և այդ «հասարակական» շատ հարմար բնորոշման մեջ պարունակվում են շատ հասկացողութիւններ: Յեթե մենք ասում ենք, վոր ապրանքի արժեքը վորոշվում է նրա վրա գործադրված, նրա մեջ բխող և զանազան աշխատանքի քանակով, ապա այս ասելով մենք հասկանում ենք այն աշխատանքի քանակը, վոր անհրաժեշտ է նրա ստեղծման համար հասարակութեան տվյալ վիճակում, արտադրութեան վորոշակի հասարակական միջին պայմաններում, բնակչութեան տվյալ միջին խտութեան և աշխատանքի գործադրման միջին կարողութեան դեպքում: Յերբ Անգլիայում մեխանիկական մանածային մեքենան սկսեց մրցել ձեռքի մեքենայի հետ, ապա վորոշ քանակութեամբ մանվածքը մեկ արշին մահուդի կամ չի վերածելու համար պահանջվում էր նախկին աշխատանքային ժամանակի կեսը: Ինքզ ձեռքի ջուլհակն առաջվա աշխատած որական իննից—տաս ժամի փոխարեն գործի վրա նստում էր տասնյոթ և տասնութ ժամ: Սակայն այժմ նրա քսան ժամվա աշխատանքի արդյունքը ներկայացնում էր միայն տասը հասարակական ժամ,

կամ հասարակական աշխատանքի տաս ժամ, վորոնք անհրաժեշտ էին այն ժամանակ վորոշ քանակութեամբ մանվածքը գործվածքի վերածելու համար: Հետեապես, նրա՝ քսան ժամվա ընթացքում պատրաստված արդյունքն ավելի արժեք չուներ, քան նրա նախկին տաս ժամյա աշխատանքի արդյունքը:

Յեւ ապա, յերբ ապրանքների մեջ իրայնացած հասարակականորեն—անհրաժեշտ աշխատանքի քանակը վորոշում է նրանց փոխանակելին արժեքները, ապա ապրանքն արտադրելու համար անհրաժեշտ աշխատանքի քանակի ամեն մի ավելացում պետք է բարձրացնի վերջինիս արժեքը, և ընդհակառակը, ամեն մի նվազում պետք է իջեցնի այդ արժեքը:

Յեթե տարբեր տեսակ ապրանքներ ստեղծելու համար անհրաժեշտ աշխատանքի քանակները մնային անփոփոխ, ապա նրանց հարաբերական արժեքներն ել անփոփոխ կլինէին: Բայց մենք իրականում այս բանը չենք տեսնում: Վորեւ ապրանք արտադրելու համար անհրաժեշտ աշխատանքի քանակը մշտապես փոփոխվում է արտադրական ուժերի վրա գործադրվող աշխատանքի փոփոխութեան հետ միասին: Վորքան մեծ է աշխատանքի արտադրողական ուժի յանձնարարական միջոցը, այնքան ավելի շատ պրոդուկտ է պատրաստվում տվյալ աշխատանքային ժամանակի ընթացքում, և ընդհակառակը, վորքան փոքր է աշխատանքի արտադրողական ուժը, այնքան ավելի քիչ փոքր է աշխատանքի արտադրողական ուժը, այնքան ավելի քիչ է պրոդուկտ պատրաստվում նույն ժամանակի ընթացքում: Յեթե, որինակ, բնակչութեան ավելացման դեպքում անհրաժեշտ լինէր ավելի նվազ պողարներ հողեր մշակել, ապա վորոշակի քանակութեամբ մթերք ստանալու համար պետք կլինէր ավելի մեծ քանակութեամբ աշխատանք գործադրել, վորի հետեանքով կմեծանար գյուղատնտեսական մթերքների արժեքը: Մյուս կողմից՝ պարզ է, վոր յեթե մեկ մանողն աշխատանքային որվա ընթացքում, ժամոռնակից արտադրութեան գործիքների ոգնութեամբ, միջանի հաղար անգամ ավելի բամբակ է մանվածքի վերածում, քան նա կարող էր այդ անել ճախարակի ոգնութեամբ միևնույն ժամանակամիջոցում, ապա բամբակի յուրաքանչյուր առանձին ֆունտ կլանում է մանողի այնքան հաղար անգամ ավելի աշխատանք, քան առաջ: Մանվածքի արժեքը պետք է իջնի համապատասխան չափով:

Բացի այն տարբերութիւնից, վոր գոյութիւն ունի տարբեր ժողովուրդների աշխատանքի քանակն ընթացքում և ձեռք բե-

բած վարպետութեան միջև, աշխատանքի արտադրողականութիւնը գլխավորապէս պետք է կախում ունենա.

Առաջին՝ աշխատանքի բնական պայմաններէն, ինչպէս գետնի, հանքերի հարստութիւնը և այլն:

Յերկրորդ՝ հասարակական արտադրողական ուժերի պրոդըքտիվ խաղաղութեան, վորոնք ստեղծվում են արտադրութեան չափերի ընդարձակմամբ, կապիտալների կոնցենտրացիայով, աշխատանքի կոմբինացիայով և քաժանմամբ, մեքենաների դործադրումով, արտադրութեան մեթոդների լավացումով, քիմիական և բնութեան այլ ուժերի կիրառումով, շրջանառութեան և տրանսպորտի ոգնութեամբ ժամանակը և տարածութիւնը կրճատելով, նմանապէս և բոլոր նոր հարմարանքներով, վորոնց միջոցով գիտութիւնը ստիպում է բնութեան ուժերին ծառայել աշխատանքին, և վորոնց ոգնութեամբ աշխատանքի հասարակական կամ կոոպերատիվ բնութեամբ հասնում է իր լիակատար զարգացման: Վորժանք քարճր է աշխատանքի արտադրողականութեան, այնքան քիչ աշխատանք պետք է գործադրել վորոշակի քանակութեամբ պրոդուկտներ արտադրելու համար: Հետեաբար, այնքան քիչ կլինի պրոդուկտի արժեքը: Վորքան ցած է աշխատանքի արտադրողականութիւնը, այնքան շատ է միևնույն քանակի պրոդուկտների արտադրութեան վրա դործադրված աշխատանքը: Նույնքան մեծ է այս դեպքում նրանց արժեքը:

Այս բանի հետևանքով, իբրև ընդհանուր որենք մենք պետք է ընդունենք, վոր

Ապրանքների արժեքներն ուղիղ համեմատական են նրանց արտադրութեան վրա ծախսված աշխատանքային ժամանակի քանակին և հակառակ համեմատական են նրանց վրա քաժիած աշխատանքի արտադրողականութեանը:

Մինչև այժմ յետ խոսում էյի միայն արժեքի մասին, իսկ այժմ կալելացնեմ միքանի խոսք էլ գնի մասին, վորը հանդիսանում է լիկ այն ձևը, վոր ընդունում է արժեքը:

Գիմն ինքնին վոչ այլ ինչ է, յեք է վոչ արժեքի փոխարին արտադրութեանը: Բոլոր ապրանքների արժեքներն Անգլիայում, որինակ, արտահայտվում են գլխավորապէս վոսկով, մինչդեռ ցամաքի վրա գերազանցապէս նրանք արտահայտվում են արծաթով: Վոսկու և արծաթի, ինչպէս նաև մնացած բոլոր ապրանքների արժեքները վորոշվում են նրանց ձեռքբերման համար անհրաժեշտ աշխատանքի քանակով: Ձեր աղագային պրոդուկտների վորոշ քանակը,

վորոնց մեջ բյուրեղացած է ձեր աղագային աշխատանքի վորոշ քանակ, դուք վոխանակում եք վոսկի և արծաթ արտադրող յերկիրներին այն պրոդուկտների հետ, վորոնց մեջ բյուրեղացած է նրանց աղագային աշխատանքի վորոշ քանակը: Այսպիսով, գնի միջոցով դուք վոսկով և արծաթով արտահայտում եք բոլոր ապրանքների արժեքները, այսինքն՝ հարաբերական աշխատանքի այն քանակը, վոր դործադրվել է նրանց ստեղծման վրա: Յեթե դուք խորը թախանցեք արժեքների վոդային արտահայտութեան մեջ կամ՝ վոր միևնույնն են՝ արժեքների գինը դառնալու մեջ, ապա դուք կդտնեք, վոր այդ այն պրոցեսն է, վորի միջոցով դուք բոլոր առարկաների արժեքներին տալիս եք ինքնութեան և միակերպ ձև, կամ վորի միջոցով դուք նրանց նշանակում եք, վորպէս հասարակական միատեսակ աշխատանքի քանակներ:

Գինն էլ հենց այնքան, վորքան նա հանդիսանում է արժեքի փոխարին արտահայտութիւնը, Ադամ Սմիթի կողմից կոչվել է «նաւորալ գին», Ֆրանսական Ֆիզիոկրատների կողմից՝ «անհրաժեշտ գին» (prix nécessaire):

Սակայն ի՞նչպիսի հարաբերութիւն դոյութիւն ունի արժեքի և չուկայական գնի, կամ նաւորալ և չուկայական գների միջև: Դուք բոլորդ գիտեք, վոր բոլոր միատեսակ ապրանքների չուկայական գները լինում են միևնույնը, վորքան էլ վոր այդ գնալքում տարբեր լինեն առանձին արտադրողների արտադրութեան պայմանները: Շուկայական գինն արտադրութեան է միայն հասարակական աշխատանքի այն միջին քանակը, վոր անհրաժեշտ է արտադրութեան միջին պայմաններում՝ չուկային վորոշակի քանակի վորոշակի առարկաներ մատակարարելու համար: Այն սահմանվում է վորոշակի տեսակի ապրանքների ընդհանուր քանակի համեմատ:

Այս բանի համեմատ ապրանքի չուկայական գինը համաձայնեցվում է նրա արժեքի հետ: Մյուս կողմից՝ չուկայական գների տատանումը, վորոնք մերթ բարձրանում են արժեքից կամ նաւորալ գնից, մերթ իջնում են նրանից ցած, կալված են առաջարկի և պահանջի տատանումից: Շուկայական գների շեղումն արժեքից կատարվում է մշտապէս, բայց Ադամ Սմիթի խոսքերով ասած՝ «նաւորալ գինն այն գինն է, վոր կազմում է կենտրոն, վորի շուրջը միշտ պտտվում են ապրանքների գները: Տարբեր պատահականութիւններ կարող են յերբեմն նրանց բարձր պահել դրանից և յերբեմն անդամ իջեցնել նրանից էլ ցած: Բայց ինչ խոչընդոտներ

եւ Վոր լինեն, վորոնք խանդարեն նրանց կանգ առնելու այդ կայունության և հանդատի կենտրոնում, համենայն դեպս, նրանք մշտապես ձգտում են դեպի այն»:

Յեա չեմ կարող այժմ ավելի մանրամասն կանգ առնել սրա վրա: Բաւական եւ ասել, վոր յեթե առաջարկն ու պահանջը մեկը մյուսին կախարակչուում են, ապա ապրանքների շուկայական գները գուրդադիպում են նրանց նատուրալ գներին, այսինքն՝ նրանց արժեքներին, վորոնք վորոշվում են նրանց արտադրության համար անհրաժեշտ աշխատանքի վորոշ քանակով: Սակայն առաջարկն ու պահանջը մշտապես պետք է ձգտեն հավասարակշռության, թեկուզ և այդ կատարվի միայն յուրաքանչյուր տատանում հակադիր տատանմամբ հավասարակշռելով, յուրաքանչյուր բարձրացում փոխարինելով անկումով, և ընդհակառակը: Յեթե դուք փոխանակ քննարկելու միայն ամենորոյա տատանումները, հետադոտեք այն շարժումը, վոր տեղի յե ունենում շուկայական գներում յերկարատե շրջանների ընթացքում, ինչպես, որինակ, այդ բանը կատարել և պարոն Տուկը (Tooke) իր «Գների պատմության» մեջ, ապա դուք կգտնեք, վոր շուկայական գների տատանումները, նրանց չեղումն արժեքներից, նրանց բարձրացումն ու անկումը մեկը մյուսին վորոշոյնացնում և լրացնում են այնպես, վոր յեթե ուշադրության հանդէս դնենք մոնոպոլիաների և մյուս սահմանափակումների ազդեցութիւնը, վորոնց յեա այժմ անդրադառնալ չեմ կարող—բոլոր տեսակի ապրանքները վաճառվում են, միջին հաշվով, ըստ իրենց համապատասխան արժեքների կամ նատուրալ գների: Ժամանակի միջին պերիոդները, վորոնց ընթացքում շուկայական գների տատանումները մեկը մյուսին հավասարակշռում են, տարբեր տեսակի ապրանքների համար տարբեր են, վորովհետեւ միջանի դեպքերում պահանջն ու առաջարկն ավելի հեշտ են հավասարվում, քան մյուս դեպքերում:

Յեթե, այսպիսով, ընդհանրապես ժամանակի ավելի յերկարատե պերիոդի քննարկման դեպքում պետք է ընդունել, վոր ամեն տեսակի առարկաները վաճառվում են իրենց արժեքների համաձայն, ապա անհեթեթություն կլինեք կարծել, թե իբր շահույթը (վոր թե այն շահույթը, վոր ստացվում է առանձին դեպքերում, այլ ընդհանուր, հաստատուն շահույթը, վոր ստացվում է արդյունաբերության տարբեր ճյուղերում) առաջ ե դալիս ապրանքների գներից, այսինքն՝ նրանից, վոր ապրանքները վաճառվում են իրենց արժեքներից նշանակելի չափով բարձր գներով: Այս հայացքի ան-

հեթեթությունն ավելի յե պարզվում նրա ընդհանրացման դեպքում: Այն, ինչ յուրաքանչյուրը ձեռք կրեր իբրեւ վաճառող, ապա նա մշտապես կկորցնեք իբրեւ գնող: Այստեղ ամենեւին չի ոգնում այն առարկությունը, թե կան մարդիկ, վորոնք մշտական գնորդներ են հանդիսանում՝ չլինելով վաճառողներ, կամ արտադրողներ են՝ չլինելով սպառողներ: Այն ամենը, ինչ այդ մարդիկ հատուցում են արտադրողներին, նրանք պետք է նախորդ ստանային նրանցից առանց վորեւ հատուցման: Յեթե վորեւ մեկը ձեռնից սկզբից փող առանց վորեւ հատուցման: Յեթե վորեւ մեկը ձեռնից սկզբից փող է վերցնում և ապա վերադարձնում մեղ այդ փողը, ապա դուք բնավ չեք հարստանա նրանով, վոր սկսեք ձեր ապրանքներն այդ մարդուն վաճառել չափազանց թանգ գներով: Առետրի նման յեմանակը կարող է լուի պակասեցնել վնասը, բայց այն յերբեք չի կարող հասցնել շահույթի ստացման:

Հետևաբար, շահույթի ծագման բացատրության համար դուք պետք է յեղենք այն գրութիւնից, վոր ապրանքները, միջին առումով, ծախվում են իրենց իսկական արժեքով, և վոր շահույթը ստացվում է հենց այն բանից, վոր ապրանքները վաճառվում են իրենց արժեքներով՝ համապատասխան իրենց մեջ իրայնացած շահույթի: Յեթե դուք չեք կարող շահույթը աշխատանքի քանակության: Յեթե դուք չեք կարող այն առհարացատրել այդ ճանապարհով, ապա դուք չեք կարող այն առհարակ բացատրել: Սա թվում է պարադոքսային և հակասում է սարակ բացատրել: Սա թվում է պարադոքսային և հակասում է ամենորոյա դիտողութիւններին: Բայց չե՞ վոր թե՛ այն, վոր յերկրորդ պտտվում է արեւի շուրջը, և թե՛ այն, վոր ջուրը բաղկացած է յերկու բռնկվող գաղերից, նույնպես պարադոքս է: Գիտական հմարտութիւնները միշտ ել թվում են պարադոքսներ, յեթե նրանց քննադատենք ամենորոյա փորձի տեսակետից, վորն ընդգրկում է միայն իրերի խաբուսիկ արտաքինը:

ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ՈՒԺ

Հետադոտելով արժեքի բնութիւնը և զանազան տեսակի ապրանքների արժեքը, վորքան այդ հնարավոր է թողցիկ ակնարկով, մենք պետք է մեր ուշադրութիւնը դարձնենք մի յուրահատուկ արժեքի՝ աշխատանքի արժեքի վրա: Այստեղ նույնպես յեա ձեղ պետք է զարմացնեմ թվացող պարադոքսով: Ձեզանից ամեն մեկը համոզված է, վոր այն, ինչ դուք ամեն որ վաճառում եք, ձեր աշխատանքն է, վոր այսպիսով, աշխատանքը գին ունի և վոր՝ վորչափով ապրանքի գինը նրա արժեքի փողային արտահայտութիւնն է:

է, ապա անշուշտ պետք է դոյութիւն ունենա «աշխատանքի ար-
ժեքի» նման մի ինչ-վոր բան: Բայց դոյութիւն չունի «աշխատան-
քի արժեք» այս բառի սովորական իմաստով: Մենք տեսանք, վոր
սպրանքի արժեքը կազմում է նրա մեջ բոլորեղացած աշխատանքի
այն քանակը, վոր անհրաժեշտ է նրա արտադրութեան համար:
Յեթե մենք ոգտվենք արժեքի այդ հասկացողութիւնից, ապա
ի՞նչպէս կարող ենք վորոշել, ասենք թե, տաս ժամվա աշխատան-
քային որովա արժեքը: Վո՞րքան աշխատանք է սլարունակվում այդ
որովա մեջ: Տաս ժամվա աշխատանք: Տալտողելա և կատարյալ
անհեթեթութիւն կլինել ասել, թե տաս ժամվա աշխատանքային
որովա արժեքը տաս աշխատածամ է կամ հավասարվում է նրա մեջ
պարունակված աշխատանքի քանակին:

Իհարկէ, յերբ մենք նախապէս կբացահայտենք «աշխատանքի
արժեքի» արտահայտութեան ճշմարտ, բայց թաքնված իմաստը,
միայն դրանից հետո ի վիճակի կլինենք բացատրել արժեքի հաս-
կացողութեան այդ վոչ ռացիոնալ և անթույլատրելի թվացող կի-
բառումը, ճիշտ այնպէս, ինչպէս մենք կարողանում ենք բացատրել
յերկնային լուսատուների թվացող կամ վորոշակի ձևով տեսանելի
շարժումը միայն այն բանից հետո, յերբ մենք նախապէս հասկացել
ենք նրանց շարժման որենքները:

Բանվորը վաճառում է վոչ քէ իր աշխատանքը, այլ իր աշ-
խատանքային ուժը, վորը նա մերքընդմերք դնում է կապիտա-
լիստի տրամադրութեան տակ: Այս նկատողութեան իսկութիւնն
ապացուցվում է այն փաստով, վոր—չգիտեմ ինչպէս է անգլիական
որենքը, բայց, համենայն դեպս, ցամաքի որենքներով—սահման-
ված է առավելագոյն ժամկետ, վորի ընթացքում յուրաքանչյուր
անձ կարող է իր բանվորական ուժը վաճառել: Յեթե բանվորներին
հնարավորութիւն տրվեր առանց ժամանակի վորեւէ սահմանա-
փակման վաճառելու իրենց աշխատանքային ուժը, ապա դրանից
անմիջապէս հետո առաջ կգար ստրկութիւն: Յեթե, որինակ, նման
վաճառքն ընդգրկեր բանվորի ամբողջ կյանքը, ապա նա իսկույն
էէթ կգառնար գործատուի ցմահ ստրկւի:

Տակալին թոճատ Հորսը՝ Անգլիայի հին անտեսագետներէից
և որիչնալ փիլիսոփաներից մեկը, իր «Լեվիթան»-ի մեջ քնադ-
դորեն մատնանշել է այն հանգամանքը, վորի վրա նրա բոլոր հա-
ջորդներն ուղադրութիւն չդարձրին: Նա ասում է. «Մարդու ար-
ժեքը, ինչպէս և մյուս բոլոր իրերի արժեքը, նրա գինն է, այսին-
քէն՝ այն է, ինչ տրվում է նրա ուժի ոգտագործման համար»:

Այս հիմնական դրութիւնից յենկելով, մենք կարող ենք աշ-
խատանքի արժեքը վորոշել այնպէս, ինչպէս և մնացած բոլոր ապ-
րանքների արժեքը:

Սակայն, նախքան այս կատարելը, մենք պետք է հարցնենք.
ի՞նչպէս առաջացավ այն տարրինակ յերևույթը, յերբ մենք շու-
կայում գտնում ենք մի շարք գնորդներ, վորոնք տիրապետում են
մեքենաներին, հողերին, հում նյութերին և գոյամիջոցներին՝
այնպիսի առարկաների, վորոնք, բացառութեամբ հողի, իրենց
սկզբնական դրութեամբ հանդիսանում են աշխատանքի պրոդուկտ-
ներ, — և, մյուս կողմից՝ մի շարք վաճառողներ, վորոնք վաճառե-
լու վոչինչ չունեն, բացի իրենց բանվորական ուժից, բացի աշ-
խատանքի համար պիտանի ձեռքերից և ուղեղից: Ի՞նչպէս պատա-
կատանքի համար պիտանի ձեռքերից և ուղեղից: Ինչպէս պատա-
կանքի համար մշտապէս գնում են նրա համար, վորպեսզի շա-
հույթ ստանան և հարստանան, այն ժամանակ, յերբ մյուսները
մշտապէս վաճառում են նրա համար, վորպեսզի ձեռք բերեն իրենց
մշտապէս պահանջարկի համար անհրաժեշտ առարկաներ: Այս
կյանքի պահպանութեան համար անհրաժեշտ «առաջին կուտակման»
հարցի քննարկումը կլինի «առաջին կամ սկզբնական կուտակման»
հետադրութիւնը, ինչպէս այն կոչում են եկոնոմիստները, բայց
վորը ճիշտ կլինի կոչել «սկզբնական յուրացում»: Մենք կտես-
նե՞լինք, վոր այս այսպէս կոչված «սկզբնական կուտակումը» նշանա-
ւում է վոչ այլ ինչ, քան պատմական պրոցեսների մի շարք, վո-
րոնց արդյունքն է հանդիսացել աշխատավորների և իրենց գոր-
ծիքների միջև սկզբում գոյութիւն ունեցող կապի վոչնչացումը:
Այդ հետադրութիւնը դուրս է իմ ներկա խնդրի սահմաններից:
Բայց քանի վոր առաջացավ բանվորի այդպիսի անջատումն իր
աշխատանքի գործիքից, ապա իրերի այդ դրութիւնը պետք է
ինքնրստինքյան պաշտպանվի և վերանորոգվի հարաճուն չափե-
լով, քանի դեռ նոր և արժատական հեղափոխութիւնն արտադրու-
թեան յեղանակի մեջ չի վոչնչացնի այն և չի վերականգնի սկզբնա-
կան կապերը պատմական նոր ձևով:

Յեւ այսպէս, ի՞նչ բան է բանվորական ուժի արժեքը: Ինչպէս
ամեն մի ուրիշ ապրանքի, նմանապէս և նրա արժեքը վորոշվում
է նրա տեղեկելու համար անհրաժեշտ աշխատանքի քանակու-
թեամբ: Մարդու բանվորական ուժը դոյութիւն ունի միայն նրա
կենդանի անձնավորութեան մեջ: Մարդը պետք է սպառի մթեր-
քներ վորոշ քանակ, վորպեսզի կարողանա իր դոյութիւնն ու գար-
պացումը պահպանել: Բայց մարդն էլ մաշվում է ճիշտ այնպէս,

ինչպես և մեքենան, և այն ժամանակ նրան պետք է փոխարինել ուրիշ մարդկանցով: Բացի կենսական միջոցների վորոշ քանակութիւնից, վորոնք անհրաժեշտ են անձնապես նրա համար, բան-վորը նմանապես միջոցներ պետք է ունենա, վորպեսզի դաստիա-բակի յերեսխաներին, վորոնք կփոխարինեն նրան բանվորական շու-կայում և կշարունակեն բանվորների ցեղը: Բացի դրանից, վոր-պեսզի իր բանվորական ուժը զարգացնի և ձեռք բերի վորոշ հմտու-թիւն, նրան անհրաժեշտ է ծախսել արժեքների վորոշ քանակ եւ: Մեր նպատակի համար բավական է քննութեան տունը միայն միջին աշխատանքը, վորի գոյացման և զարգացման համար անհրաժեշտ է ծախսել աննշան մեծութեամբ արժեքներ: Սակայն յես պետք է սգտովեմ այս առթիւ, վորպեսզի հաստատեմ, վոր արդյունաբե-րութեան զանազան ճյուղերում գործադրվող բանվորական ուժերի արժեքները նույնպես տարբերվում են միմյանցից, ինչպես տարբեր են այն արժեքները, վորոնք ստեղծվում են զանազան տեսակի բան-վորական ուժով: Այս պատճառով աշխատավարձը հավասարեց-նելու ձգտումը սխալ է և հիմնված և այն անբնական ցանկութեան վրա, վորը յերբեք չի կարող կենսագործվել: Այդ այն կեղծ և մա-կերեսային ռադիկալիզմի արդյունքն է, վոր ընդունելով նախա-դրյալները՝ աշխատում է խուսափել նրանց յեղրակացութիւննե-րից: Բանվորական ուժի, ինչպես և ամեն մի այլ ապրանքի արժե-քը կարգավորվում է վարձու աշխատանքի սխտեմի հիման վրա, և վորովհետեւ բանվորական ուժի տարբեր տեսակները տարբեր արժեք ունեն և իրենց ստեղծման համար պահանջում են աշխա-տանքի տարբեր քանակներ—դրա համար եւ նրանք բանվորական շուկայում տարբեր գին ունեն: Պահանջել հավասար կամ միայն արդարացի վարձատրութիւն՝ մնալով վարձու աշխատանքի սխ-տեմի հողի վրա—միևնույն է, թե պահանջել ազատութիւն, յերբ գոյութիւն ունի ստրկութիւն: Այն, ինչ դուք արդարացի կամ որինական եք համարում, այստեղ հաշիւ չի առնվում: Ընդհակա-բակիւ, այստեղ հարցը հանգում է գլխավորապես այն բանի պար-զարանմանը, թե արտագրութեան տվյալ սխտեմի ժամանակ ի՞նչն է անխուսափելի և անհրաժեշտ հանդիսանում:

Բոլոր շարագրածից հետո պարզ է, Վոր բանվորական ուժի արժեքը վերաշվում է այն գոյամիջոցների արժեքով, վորոնք անհրաժեշտ են բանվորական ուժն ստեղծելու, զարգացնելու, պահպանելու և նրա գոյությունն ապագայի համար ապահովելու նպատակով :

Այժմ յենթադրենք, թե մեկ բանվորի համար ամեն որ անհրա-
ժեշտ դոյամիջոցների միջին քանակի արտադրությունը պահանջում
է 6 ժամվա միջին աշխատանք։ Յենթադրենք այնուհետեւ, թե այդ
վեց ժամվա աշխատանքը, փողով արտահայտված, հավասար է
յերեք շիւլինգի։ Այդ դեպքում յերեք շիւլինգը կլինի այդ մարդու
բանվորական ուժի ամենորյա արժեքը, կամ նրա փողային արտա-
հայտությունը։ Յեթե նա ամեն որ աշխատեմ վեց ժամ, ապա նա
ամեն որ կարտադրեր այնքան արժեք, վոր բավական կլիներ նրան
անհրաժեշտ ամենորյա կենսամթերքների միջին քանակը ձեռք բե-
րելու համար, կամ վորը կկարողանար նրա կյանքը պահպանել
կորե բանվորի։

[illegible]

Տվյալ մոմենտին յես պետք է ձեր ուշադրութեանը հրավիրեմ մի եյական հանդամանքի վրա :

Բանվորական ուժի արժեքը վորոշվում է նրա պահպանման և վերարտադրութեան համար անհրաժեշտ աշխատանքի քանակով, սակայն այդ բանվորական ուժի որոշորոշումը սահմանափակվում է բանվորի կենսական ենթակայով և ֆիզիկական ուժով: Բանվորական ուժի որական կամ շարքական արժեքն ամենևին այն չէ, ինչ այդ ուժի որական կամ շարքական աշխատանքը, ինչպես և ձիու կերածը ամենևին այն չէ, ինչ այն ժամանակամիջոցը, վորի ընթացքում նա է վիճակի յե կրելու ձիավորին: Բանվորի բանվորական ուժի արժեքը վորոշող աշխատանքի քանակն ամենևին վորեւե սահման չի վորոշում աշխատանքի այն քանակի համար, վոր է վիճակի յե կատարելու նրա բանվորական ուժը: Վերջերք, որինսկի համար, մեր մանողին: Մենք տեսանք, վոր նա իր բանվորական ուժի ամենորոյա վերականգնման համար պետք է ամեն որ ստեղծի յերեք շիլլինգի արժեք, վորին նա կկարողանա հասնել որական աշխատելով վեց ժամ: Սակայն այդ նրան չի զրկում որական տաս, տասներկու և ել ավելի ժամ աշխատելու հնարավորութեանից: Իսկ կապիտալիստը, աշխատավորի բանվորական ուժի իրական կամ շարքական արժեքը վճարելով, դրանով իրավունք ստացավ ոգտվելու այդ բանվորական ուժից ամբողջ որվա կամ ամբողջ շարքիւն ընթացքում: Այդ պատճառով նա նրան հարկադրում է որական աշխատել, ղիցուք, տասներկու ժամ: Բացի այն վեց ժամից, վորն անհրաժեշտ է նրա աշխատավարձի կամ նրա բանվորական ուժի արժեքի վերարտադրութեան համար, մանողն աշխատելու յե ելի վեց ժամ, վոր յես կանվանեմ հավելյալ աշխատանքի ժամեր, և այդ հավելյալ աշխատանքը կիրառեցվի հավելյալ արժեքի և հավելյալ արդյունքի մեջ: Յեթե, որինսկ, մեր մանողն իր ամենորոյա վեց ժամվա աշխատանքով բամբակին ավելացնում էր յերեք շիլլինգի արժեք, — վոր կազմում է նրա աշխատավարձի ձիւտ եկվիվալենտը, — ապա նա տասներկու ժամվա ընթացքում բամբակին կավելացնի վեց շիլլինգի արժեք և համապատասխան չափով կարտադրի ավելի մեծ քանակութեամբ մանվածք: Վորովհետեւ նա իր բանվորական ուժը վաճառել է կապիտալիստին, ապա նրա ստեղծած ամբողջ արդյունքը կամ սրա արժեքը պատկանում է կապիտալիստին, իբրեւ նրա բանվորական ուժի ժամանակավոր տիրոջը: Այսպես ուրեմն, կապիտալիստը կան-

խավճարելով յերեք շիլլինգի արժեք՝ ձեռք է բերում վեց շիլլինգի արժեք, վորովհետեւ կանխավճարելով այն արժեքը, վորի մեջ բյուրեղացած է վեց ժամվա աշխատանք, նա դրա փոխարեն ստանում է մի արժեք, վորի մեջ բյուրեղացած է տասներկու ժամվա աշխատանք: Այդ պրոցեսի ամեն որ կրկնվելու դեպքում կապիտալիստը որական կցանի յերեք շիլլինգ և կհնձի վեց շիլլինգ, վորոնց կեսը կծառայի նորից աշխատավարձ վճարելու համար, իսկ մյուս կեսը կկազմի հավելյալ արժեքը, վորի համար կապիտալիստը վոչ մի եկվիվալենտ չի վճարում: Փոխանակութեան այս յեղանակը կապիտալի և աշխատանքի միջև հենց այն յեղանակն է, վորի վրա հիմնված է կապիտալիստական արտադրութեանը կամ վարձու աշխատանքի սխտեմը և վորը պետք է շարունակ ստեղծի նորանոր կապիտալիստներ՝ իբրեւ կապիտալիստներ և բանվորներ՝ իբրեւ բանվորներ:

Հավելյալ արժեքի մակարդակը, — մյուս բոլոր պայմանների համասարութեան դեպքում, — կախված է այն հարաբերութեանից, վոր կա բանվորական ուժի արժեքի վերարտադրութեան համար անհրաժեշտ աշխատանքային որվա մի մասի և ժամանակի այն ակնկալի կամ հավելյալ ժամանակի միջև, վոր գնում է կապիտալիստի ռգտին: Հետեւաբար այն կախված է նրանից, թե ինչ չափով կապիտալիստը այն կախված է նրանից, թե ինչ չափով է ավելանում բանվորական որն այն ժամանակի համեմատութեամբ, վորի ընթացքում բանվորն իր աշխատանքով կվերարտադրեր միայն իր բանվորական ուժի արժեքը, կամ կարտադրեր իբրաշխատավարձը:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱՐԺԵՔԸ

Այժմ վերադառնանք «աշխատանքի արժեք կամ գին» արտահայտութեանը:

Մենք տեսանք, վոր այդ արժեքը փաստորեն միայն բանվորական ուժի արժեքն է, վոր վորոշվում է այն ապրանքների արժեքով, վորոնք անհրաժեշտ են նրա պահպանման համար: Բայց վորովհետեւ բանվորն ստանում է իր աշխատավարձը միայն իր աշխատանքի արդեն կատարելուց հետո, և վորովհետեւ նա, բացի դրանից, գիտե, վոր այն, ինչ ինքը տալիս է կապիտալիստին, իր աշխատանքն է, ապա նրա բանվորական ուժի արժեքը կամ գինը նրան պատկերանում է իբրեւ իր աշխատանքի արժեք կամ գին: Յեթե նրա բանվորական ուժի արժեքը յերեք շիլլինգ է, վորոնց մեջ իրաւանցած է վեց ժամվա աշխատանք և յեթե նա աշխատում է

տասներկու ժամ, ապա նա անխուսափելիորեն այդ յերեք չիլլինդի մեջ կտեսնի տասներկու ժամվա աշխատանքի արժեքը կամ գինը, թեև իսկապես աշխատանքի այդ տասներկու ժամն իրայնացած և վեց չիլլինդի արժեքի մեջ: Սրանից բղխում է յերկակի յեղրակացութիւն:

Առաջին՝ բանվորական ուժի արժեքը կամ գինն ընդունում է իր իսկ աշխատանքի արժեքի կամ գնի կերպարանքը, թեև մոտիկից քննարկելիս դուրս է դալիս, վոր աշխատանքի արժեք և գին արտահայտութիւնները զուրկ են իմաստից: Յերկրորդ՝ թեև հատուցվում է բանվորի որական աշխատանքի միայն մի մասը, իսկ մնացած մասը մնում է բոլորովին չհատուցված, այն է՝ չհատուցվող կամ հավելյալ աշխատանքը կազմում է այն ֆոնդը, վորից ծաղում է հավելյալ արժեքը, կամ շահույթը, — այսուամենայնիվ ստացվում է այն տպավորութիւնը, թե իբր հատուցվում է ամբողջ աշխատանքը:

Այս խաբուսիկ կերպարանքը վարձու աշխատանքը տարբերում է աշխատանքի մյուս պատմական ձևերից: Աշխատավարձի սիստեմի ժամանակ մինչև անգամ չհատուցված աշխատանքը հատուցված է քվում: Ի հակադրութիւն այս բանի, ստրկաբայան ժամանակ մինչև իսկ հատուցված աշխատանքի մասը քվում է չհատուցված: Ակներև է՝ վորպեսզի ստրուկն աշխատի, պետք է ապրի, և նրա աշխատանքային որվա մի մասն այն բանի վրա յի գնում, վորպեսզի վերադառնա նրա ապրուստի արժեքը: Բայց վորովհետև նրա և իր տիրոջ միջև վոչ մի դործարք չի կնքվել, վորովհետև յերկու կողմերի միջև վոչ գնում է կատարվել, վոչ վաճառք, ապա վողջ աշխատանքը թվում է միանգամայն չվարձատրված:

Վերջերք, մյուս կողմից, ճորտ գյուղացուն, վոր դոյութիւնն ունի, յես կարող եմ ասել, դեռ յերեկ ամբողջ Արևելյան Յեմբուդայում: Այդ գյուղացին աշխատում էր, գեղուք, յերեք ու իր սեփական կամ իրեն հատկացված դաշտում, իսկ հետեյալ յերեք դրում պարտադիր և չհատուցվող աշխատանք էր կատարում իր տիրոջ կալվածքում: Այսպիսով, այստեղ վորոշակիորեն բաժանված էին աշխատանքի հատուցված և չհատուցված մասերը, բաժանված տեղով և ժամանակով, և մեր լիբերալները զայրութով էին լցվում այն վրդովեցուցիչ մտքի հանդեպ, թե մարդուն ստիպում են աշխատել առանց վորեւէ վարձատրութեան:

Իսկ ըստ եյութեան ամենեւին նշանակութիւնն չունի, թե ար-

դոք մարդ չարաթը յերեք ու իր համար դաշտումն է աշխատում և յերեք ու ձրի իր տիրոջ կալվածքում, թե նա դործարանում կամ արհեստանոցում վեց ժամ իր համար է աշխատում և վեց ժամ իր դործատուի համար, թեև այս վերջին դեպքում աշխատանքի հատուցված և չհատուցված մասերն անխելի միացած են միմյանց, և այդ ամբողջ դործարքի եյութիւնը միանգամայն վարագործված է պայմանագրի առկայութեամբ և չարաթվա վերջում ստացվող աշխատավարձով: Զհատուցված աշխատանքը մի դեպքում պատկերանում է հոժարակամ տրված, իսկ մյուս դեպքում՝ հարկադրված: Հենց այս է վողջ տարբերութիւնը:

Յեթե հետագա շարադրանքում յես դործածելու լինեմ «աշխատանքի արժեք» արտահայտութիւնը, ապա այդ կանեմ լոկ իբրև արտահայտութեան ընդհանուր դործածական յեղանակ, վոր խանակ «բանվորական ուժի արժեքի»:

ՇԱՀՈՒՅԹՆ ՍՏԱՑՎՈՒՄ Ե ԱՊՐԱՆՔՆ ԻՐ ԱՐԺԵՔՈՎ ՎԱՃԱՌԵԼՈՎ

Յենթադրենք, թե միջին աշխատանքի մեկ ժամը իրենից ներկայացնում է վեց պենսի արժեք, կամ թե միջին աշխատանքի տասներկու ժամը ներկայացնում է վեց չիլլինդի արժեք: Այնուհետև յենթադրենք, թե աշխատանքի (բանվորական ուժի) արժեքը հավասար է յերեք չիլլինդի կամ վեց ժամվա աշխատանքի արդյունքի: Յեթե տվյալ ապրանքի արտադրման համար դործադրված հում նյութի, մեքենաների մեջ իրայնացված է 24 ժամվա միջին աշխատանք, ապա այդ նյութի և այլոց արժեքը հավասար կլինի 12 չիլլինդի: Յեթե կապիտալիստի վարձած բանվորը 12 ժամվա աշխատանք է ավելացնում այդ արտադրութեան միջոցներին, ապա այդ 12 ժամերը կներկայացնեն 6 չիլլինդի նոր արժեք: Այս պատճառով պրոդուկտի ընդհանուր արժեքը հասներ 36 ժամվա իրայնացած աշխատանքի և հհավասարվեր 18 չիլլինդի: Բայց քանի վոր աշխատանքի արժեքը կամ բանվորի վճարված աշխատավարձն ընդամենը կազմում է սոսկ 3 չիլլինդ, ապա 6 ժամվա հավելյալ աշխատանքի համար, վոր մսխվել է բանվորի կողմից և իրայնացված է ապրանքի արժեքի մեջ, կապիտալիստը չի վճարի և վոչ մի եկվիվալենտ: Յեթե կապիտալիստն այդ ապրանքը վաճառում է ըստ իր արժեքի՝ 18 չիլլինդով, այդ ճանապարհով նա իրացնում է 3 չիլլինդի արժեք նույնպես, վորի համար նա չի վճարել և վոչ մի եկվիվալենտ: Այս 3 չիլլինդը կազմում է հավելյալ արժեք կամ շահույթ,

վորը նա յուրացնում է: Հետևաբար կապիտալիստը Յ չիլինդ չա-
հույթ է ստանում վոչ թե իր ապրանքները վաճառելով իրենց ար-
ժեքներից բարձր, այլ վաճառելով ապրանքները հենց իրենց իսկա-
կան արժեքով:

Ապրանքի արժեքը վորոշվում է իր մեջ պարունակվող աշխա-
տանքի ընդհանուր քանակությամբ: Բայց այդ աշխատանքի մի
մասը ներկայացնում է այն արժեքը, վորի համար վճարվում է
եկվիվալենտ աշխատավարձի ձևով, իսկ մյուս մասը հանդիսանում
է այն արժեքը, վորի եկվիվալենտը վոչնչով չի վճարված: Ապրան-
քի մեջ պարունակվող աշխատանքի մի մասը վարձատրված աշխա-
տանքն է, մյուս մասը՝ չվարձատրված աշխատանքը: Այսպիսով,
ապրանքը վաճառելով ըստ իր արժեքի, վորպես աշխատանքի ընդ-
հանուր քանակության բյուրեղացում, վոր ծախսված է նրա վրա,
անսղաժան կապիտալիստը պետք է վաճառի շահույթով, նա վաճա-
ռում է վոչ միայն այն, ինչ նրա վրա վորոշ եկվիվալենտ է նստել,
այլև այն, ինչ նրա վրա վոչ մի արժեք չի նստել, թեկուզ և բանվո-
րի աշխատանքը նա վարձատրել է: Ապրանքի արժեքը կապիտալիս-
տի համար և նրա իսկական արժեքը՝ տարբեր բաներ են: Այս պատ-
ճառով ել յես կրկնում եմ, վոր նորմալ և միջին շահույթն ստաց-
վում է ապրանքները վոչ թե իրենց իսկական արժեքից բարձր,
այլ իրենց իսկական արժեքով վաճառելուց:

ՀԱՎԵԼՅԱԼ ԱՐԺԵՔԻ ՏԱՐԲԵՐ ՄԱՍԵՐԸ

Յես շահույթ եմ կոչում այն հավելյալ արժեքը, կամ ապրան-
քի ընդհանուր արժեքի այն մասը, վորում իրացված է հավելյալ
կամ բանվորի չհատուցված աշխատանքը: Շահույթի ամբողջ գու-
մարը չի մտնում ձեռնարկատեր կապիտալիստի գրպանը: Հողի
մանուղական հողատիրոջը հնարավորություն է տալիս իրեն վերցնել
ռենտայի անվան տակ հավելյալ արժեքի մի մասը, ընդվորում
միևնույն է, թե հողն ոգտադործվում է գյուղատնտեսության,
կառուցումների, յերկաթգծերի, թե վորևե ուրիշ արտադրողա-
կան նպատակների համար: Մյուս կողմից՝ հենց այն վաստը, վոր
արտադրության միջոցներին տիրապետելը հնարավորություն է
տալիս կապիտալիստին, ձեռնարկատիրոջն արտադրել հավելյալ
արժեք, կամ՝ վոր բոլորում է ալտակողից, յուրացնել չվարձատրված
աշխատանքի վորոշ քանակ, այս փաստն արտադրության միջոցնե-
րի տիրոջը՝ կապիտալիստին և ձեռնարկատիրոջը, ալ իրար դեմ

փողատեր կապիտալիստին հնարավորություն է տալիս լիովին
կամ վորոշ մասով տոկոսի անվան տակ սահանջել իր համար այդ
հավելյալ արժեքի մյուս մասը, այնպես վոր կապիտալիստ-ձեռ-
նարկատիրոջը, վորպես այդպիսին, մնում է սոսկ այն ինչ կոչվում
է արդյունաբերական կամ առևտրական շահույթ:

Այն հարցը, թե վորպիսի որենքներով է կարգավորվում հա-
վելյալ արժեքի ընդհանուր գումարի բաշխումն այս յերեք խմբերի
միջև, բոլորովին չի վերաբերում մեզ զբաղեցնող թեմային: Սա-
կայն վերև ասածից բոլորում է հետևյալը:

Հողային ռենտան, տոկոսը և ձեռնարկուական շահույթն իրեն-
ցից ներկայացնում են ապրանքի հավելյալ արժեքի տարբեր մասե-
րի լոկ տարբեր անունները կամ նրա մեջ պարունակվող չվարձա-
տրված աշխատանքի անունները. նրանք բոլորը միատեսակ ծագում
են հենց այդ արդյուրից և միմիայն այդ արդյուրից: Նրանք ծա-
ղում են վոչ թե հողից՝ իբրև այդպիսին և վոչ ել կապիտալից՝
վորպես այդպիսին. բայց հողը և կապիտալն իրենց սեփականատե-
րերին հնարավորություն են տալիս ձեռնարկատեր-կապիտալիստի
բանվորից քանած հավելյալ արժեքից ստանալու իրենց համապա-
ասխան բաժինը: Իրեն՝ բանվորի համար յերկրորդական նշանա-
պատիվ է օգտին այն բանը, թե արդյոք այդ հավելյալ արժեքը՝ իր
կությունն ունի այն բանը, թե արդյոք այդ հավելյալ արժեքը՝ ամբող-
ջապես գնում է ձեռնարկատեր-կապիտալիստի գրպանը, թե վեր-
ջինն ստիպված է վճարել նրա մի մասը հողային ռենտայի և տո-
կոսի անվան տակ՝ յերրորդ գեմքի: Յեթե կապիտալիստ-ձեռնար-
կատերը գործադրի միայն սեփական կապիտալը և ինքը հանդի-
սանա հողատերը, ապա վողջ հավելյալ արժեքը կմտնի նրա գրե-
պանը:

Հենց կապիտալիստ-ձեռնարկատերն է բանվորից անմիջակա-
նորեն քանում այդ հավելյալ արժեքը, անկախ այն բանից, թե
վերջիվերջո նրա վոր մասը նա կարող է սահել իր ոգտին: Այս
պատճառով աշխատավարձի ամբողջ սխտեմը և ներկայիս արտա-
դրության ամբողջ սխտեմը կախված է կապիտալիստ-ձեռնարկա-
տիրոջ և վարձու բանվորի այս հարաբերությունից:

Մեր վիճարանություններին մասնակցող քաղաքացիներից վո-
մանք այս պատճառով իրավացի չեյին, յերբ փորձում եյին մեղ-
մացնել իրերի գրությունն ու ձեռնարկատիրոջ ու բանվորի այս
հիմնական հարաբերությունը պատկերացնել վորպես յերկրորդա-
նան հարց, թեկուզ և նրանք արդարացիորեն պնդում եյին, վոր

ավյալ պայմաններում զենքի բարձրացումը կարող է բոլորովին միևնույն չափով չդիպչել ձեռնարկուի, հողատիրոջ, փողային կապիտալիստի և, յեթե կուզեք, հարկահավաքի շահերին:

Մեր ասածից բղխում է նաև հետևյալ յեղրակացությունը:

Ապրանքի արժեքի այն մասը, վոր իրենից ներկայացնում է լոկ հում նյութի, մեքենաների արժեքը, մի խոսքով՝ արտադրության ծախսված միջոցների արժեքը, բոլորովին վոչ մի յեկամուս չի կազմում և միայն վերականգնում է կապիտալը: Սա՝ կայն և սրանից բացի ճիշտ չէ, թե իբր ապրանքի արժեքի մյուս մասը, վոր կազմում է յեկամուտը կամ կարող է ծախսվել աշխատավարձի, շահույթի, ռենտայի, տոկոսի ձևով, կազմվում է աշխատավարձի, արժեքից, ռենտայի արժեքից, շահույթի արժեքից և այլն: Սկզբում մի կողմ թողնենք աշխատավարձը և միայն զբաղվենք ձեռնարկուական շահույթով, տոկոսով և ռենտայով: Մենք հենց նոր տեսանք, վոր ապրանքի պարունակած հավելյալ արժեքը կամ թե նրա արժեքի այն մասը, վորի մեջ իրացված է չվարձատրված աշխատանքը, բաժանվում է յերեք մասի, վորոնք հրում են յերեք տարբեր անուններ: Բայց միանգամայն ճիշտ չեք լինի կարծել, թե ապրանքի արժեքը կազմվում է կամ բաղկացած է այս յերեք բաղկացուցիչ մասերի ինֆնուրույն արժեքների գումարից:

Յեթե աշխատանքի մեկ ժամն իրացվում է 6 պենս արժեքի մեջ, յեթե բանվորի աշխատանքային ուր տևում է 12 ժամ, յեթե այդ ժամանակի կեսը բաղկացած է չվարձատրված աշխատանքից, ապա այդ հավելյալ աշխատանքն ապրանքին հաղորդում է 3 չիլլինգի հավելյալ արժեք, այսինքն մի արժեք, վորը չի հատուցված վոչ մի եկվիվալենտով: Յերեք չիլլինգի այս հավելյալ արժեքը կազմում է այն ամբողջ փոնդը, վոր կապիտալիստ-ձեռնարկատերը կարող է բաժանել հողատիրոջ, կապիտալիստի, փողի վարկատու կապիտալիստի հետ՝ ուղածդ պրոպորցիայով: Այս 3 չիլլինգի մեջ յեղած արժեքը կազմում է այն արժեքի սահմանը, վորապիսին նրանք կարող են բաժանել միմյանց միջև, սակայն չի կարելի կարծել, թե իբր ինքը կապիտալիստ-ձեռնարկատերը ապրանքի արժեքին կամավոր կերպով ավելացնում է իր շահույթը կազմող արժեքը, վորին հետագայում միանում է ուրիշ հողատիրոջ և այլոց ոգտին գնացող մյուս արժեքը, այնպես վոր այս կամայականորեն սահմանված արժեքների գումարը կազմում է արժեքը վերցրած ամբողջապես: Այսպիսով դուք տեսնում եք այն տարածված կար-

ծիքի ստույթյունը, վորը ավյալ արժեքի յերեք մասի բաժանումը չիթում է այդ արժեքի յերեք ինքնուրույն արժեքների գումարման միջոցով առաջացման հետ, այդպիսով արժեքն ամբողջովին վերցրած դարձնելով կամայական մի մեծություն, վորից ստացվում է ռենտան, շահույթը և տոկոսը:

Յեթե կապիտալիստի իրացրած շահույթի ընդհանուր գումարը հավասար է 100 Ֆ. ստերլինգի, մենք այդ գումարը, վոր քննարկում ենք իբրև արտադրված մեծություն, նշանակում ենք շահույթի գումարի անունով: Բայց յեթե մենք այդ 100 Ֆ. ստ. հաշվում ենք ծախսված կապիտալի հարաբերությամբ, մենք այդ հարաբերական մեծությունն անվանում ենք շահույթի նորմա: Ակներև է, վոր շահույթի այս նորման կարելի կլիներ արտահայտել յերկու յեղանակով:

Յենթադերեք, թե աշխատավարձի վրա ծախսված է 100 Ֆ. ստերլինգի կապիտալ: Յեթե արտադրված հավելյալ արժեքն էլ հավասար է 100 Ֆ. ստերլինգի, — իսկ սա մեզ ցույց կտա, վոր աշխատողի աշխատանքային ուր կեսը բաղկացած է չվարձատրված աշխատանքից, — և յեթե մենք չափենք այդ շահույթը, յեղնելով աշխատավարձի վրա ծախսված կապիտալի արժեքից, կտեսնենք, վոր շահույթի նորման հասնում է 100 տոկոսի, վորովհետև ծախսված արժեքը հավասար է 100 Ֆ. ստ., իսկ իրացված արժեքը կազմում է 200 Ֆ. ստերլինգ:

Յեվ յեթե, մյուս կողմից, մենք ուշադրության առնենք վոչ միայն կապիտալը, վոր ծախսված է աշխատավարձի վրա, այլ վողջ ծախսված կապիտալը, յենթադերեք 500 Ֆ. ստերլինգ, վորից 400 Ֆ. ստ. կազմում է հում նյութերի, մեքենաների և այլն արժեքը, մենք կասեյինք, վոր շահույթի նորման հասնում է միայն 20 տոկոսի, վորովհետև 100 Ֆ. ստ. շահույթը հանդիսանում է վողջ ծախսված կապիտալի լոկ մեկ հինգերորդ մասը:

Շահույթի նորմայի արտահայտության առաջին յեղանակը միակն է, վոր մեզ ցույց է տալիս վարձատրված և չվարձատրված աշխատանքի իրական հարաբերությունը, աշխատանքի եքսպլուատացիայի, — ներեցեք ինձ այս ֆրանսական խոսքի համար, — իտական աստիճանը: Մյուս յեղանակը հանրագործածական և իրականապես պիտանի յե վորոշ նպատակների համար: Համենայն գեպս, այդ միանգամայն ոգտակար է այն դեպքում, յերբ ցանկանում ենք թագցնել, թե կապիտալիստը բանվորից ինչ հավելյալ ամաճար աշխատանք է քամում:

վերջին շարադրութեան մեջ յետ շահույթ խոսքը դարձածելու
յեմ հալելու արժեքի ամբողջ քանակի խմատով, մի արժեք,
վոր քամված է կապիտալիստի կողմից՝ անկախ այդ հալելու
արժեքի տարբեր կողմերի վրա բաշխելուց. դորձածելով շահույթի
նորմա արտահայտութիւնը, յետ միշտ նկատի յետ ունենալու շա-
հույթի հարաբերութիւնն աշխատավարձի վրա ծախսված կապի-
տալի արժեքի հանդեպ:

ՇԱՀՈՒՅԹԻ, ԱՇԽԱՏԱՎԱՐՁԻ ՅԵՎ ԳՆԻ ՓՈՆՀԱՐԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յեթե ապրանքի արժեքից հանենք նրա վրա ծախսված 4000
նյութերի և արտադրութեան մյուս միջոցների դիմաց հատուցվող
արժեքի մի մասը, այսինքն՝ յեթե հանենք ապրանքի մեջ պարու-
նակվող այն արժեքը, վոր ներկայացնում է անցյալի աշխատանքը,
ապա նրա մնացած արժեքի մասը հավասար է աշխատանքի այն
քանակութեան, վոր միացրել է նրան վերջին աշխատող բանվորը:
Յեթե այդ բանվորն որական աշխատում է 12 ժամ, յեթե 12 ժամ-
վա միջին աշխատանքը բյուրեղանում է 6 շիլլինգի հավասար վո-
կու քանակութեան մեջ, ապա 6 շիլլինգի այս լրացուցիչ արժեքը
կլինի այն միակ արժեքը, վոր ստեղծված է նրա աշխատանքով:
Այդ նրա աշխատանքի տեղութեամբ վորոշվող արժեքը ծառայում
է իրեն միակ ֆոնդ, վորից ինչպես նա, այնպես և կապիտալիստը
կարող են ստանալ իրենց պարտքերն ու յեկամուտները, միակ ար-
ժեքը, վոր յենթակա յե բաժանման՝ աշխատավարձի և շահույթի:
Ակներև է, վոր այդ իսկ արժեքը չի փոփոխվում այն պրոպորցիայի
փոփոխութեամբ, վորով նա կարող է բաժանվել յերկու կողմերի
վրա: Հավասարապես վորչինչ չի փոխվի, յեթե մեկ բանվորի փո-
խարեն վերցնենք ամբողջ բանվորական ազդաբնակչութիւնը, մեկ
սրվա փոխարեն, որինակի համար, 12 միլիոն բանվորական ուր:

Վորչափով կապիտալիստին և բանվորին վիճակված է սոսկ
բաժանել այդ սահմանափակ արժեքը, այսինքն՝ բանվորի ամբողջ
աշխատանքով չափվող արժեքը, այնչափով նրանցից մեկը վորքան
չստ է ստացել, այնքան կապիտալի մյուսի բաժինը, և ընդհակա-
ռակը:

Յերբ տրված է վորոշ մեծութիւն, նրա մեկ մասը միշտ կմե-
ծանա նրա մյուս մասի փոքրացմամբ: Յեթե փոփոխվում է աշխա-
տավարձը, շահույթը փոխվում է հակադիր ուղղութեամբ: Յեթե

ընկնում է աշխատավարձը, բարձրանում է շահույթը, իսկ յեթե
նա բարձրանում է, ընկնում է շահույթը: Յեթե բանվորը, ինչպես
վերև յենթադրված է, ստանում է 3 շիլլինգ, այսինքն՝ իր ստեղ-
ծած արժեքի կեսը, կամ յեթե աշխատանքային ուր կլիսով չափ
կաղմվում է վարձատրված և կլիսով չափ չվարձատրված աշխա-
տանքից, ապա շահույթի նորման կլինի 100 տոկոս, վորովհետեւ
ստանում է 3 շիլլինգ: Յեթե բանվորը
կապիտալիստը նմանապես ստանում է 3 շիլլինգ, կամ աշխատում է իր համար իր աշ-
խատում է միայն 2 շիլլինգ, կամ աշխատում է իր համար իր աշ-
խատանքային ուրվա մեկ յերրորդ մասը, ապա կապիտալիստն
ստանում է 4 շիլլինգ, իսկ շահույթի նորման կլինի 200 տոկոս:
Յեթե բանվորն ստանում է 4 շիլլինգ, կապիտալիստը կստանա
միայն 2 շիլլինգ, և շահույթի նորման կլինի մինչև $33\frac{1}{3}$ տոկոս¹⁾,
բայց այս բոլոր տարբեր փոփոխութիւնները չեն շոշափում աշ-
խատանքի արժեքը: Այս պատճառով աշխատավարձի ընդհանուր բարձ-
րանքի արժեքը: Այս պատճառով աշխատավարձի ընդհանուր նորմայի անկում,
բացումը տանում է դեպի շահույթի ընդհանուր նորմայի անկում,
բայց չի շոշափում արժեքը: Բայց թեև ապրանքների արժեքը, վոր
վերջին հաշիվ պետք է կարգավորի նրանց շուկայական գները,
վորովհետեւ է բացառապես նրա մեջ ֆիքսացիայի յենթարկված
աշխատանքի ընդհանուր քանակութեամբ, այլ վոր թե վարձատրված
աշխատանքի ընդհանուր աշխատանքի այդ բաժանմամբ, ապա այստեղից
և չվարձատրված աշխատանքի այդ բաժանմամբ, կամ մի խումբ աշ-
խատանքի չի հետևում, վոր առանձին ապրանքների կամ մի խումբ աշ-
խատանքի արժեքը վորոշնք արտադրված են 12 ժամվա ընթացքում,
բանքների արժեքը վորոշնք արտադրված են 12 ժամվա ընթացքում,
միայն յե անփոփոխ: Ապրանքների թիվը կամ մասսան, վորն ար-
տադրված է աշխատանքային տվյալ ժամանակում կամ աշխատան-
քի տվյալ քանակութեամբ, կախված է զբաղված աշխատանքի ար-
տադրողական ուժից, այլ վոր թե նրա տարածականութիւնից կամ
տեղականութիւնից: Մանողի աշխատանքի արտադրողական ու-
ժի վորոշակի աստիճանի դեպքում, որինակ, աշխատանքային ուր
12 ժամում կարող է աշխատել 12 ֆունտ մանվածք, աշխատանքի ար-
տադրողական քիչ ուժի դեպքում՝ միայն 2 ֆունտ: Յեթե 12 ժամ-
վա միջին աշխատանքն առաջին դեպքում իրացվում է 6 շիլլինգ
արժեքով և 12 ֆ. մանվածքը նույնպես կարժենա 6 շիլլինգ, ապա
յերկրորդ դեպքում 2 ֆունտ մանվածքը կարժենա նույն 6 շիլլին-
գը: Այսպես ուրեմն, մի դեպքում մի ֆունտ մանվածքը կարժենա 6
գը: Այսպես ուրեմն՝ 3 շիլլինգ: Գները միջև յեղած տարբերու-
թեան, մյուս դեպքում՝ 3 շիլլինգ:

1) Պետք է լինի 50 տոկոս. տկներէ է, վոր ձեռագրում սխալ է:

իրոք հաշակաւի, բայց այդ պակասող արժեքը թույլ կտա ձեռք բերելու այնքան ապրանք, վորքան առաջ: Այն ժամանակ շահույթը 3 շիլլինգից կբարձրանա 4 շիլլինգի, իսկ շահույթի նորման՝ 100 տոկոսից մինչև 200-ի: Թեկուզ բանալորի կյանքի բացարձակ մակարդակը մնում է անփոփոխ, նրա հարաբերական աշխատավարձը, իսկ սրա հետ մեկտեղ և նրա հարաբերական սոցիալական դրուբյունը, համեմատելով կապիտալիստի դրության հետ՝ վատանում է:

Դիմադրելով այս հարաբերական աշխատավարձի կրճատմանը, բանալորը լոկ փորձում է ստանալ իր սեփական աշխատանքի աճող արտադրողական ուժի մի վորոշ մասը և պահպանել իր նախկին հարաբերական դրությունը սոցիալական սանդուխքի վրա: Այսպես, որինակ, հացի որենքի վերացումից հետո և ամենահանդէսավոր պարտավորությունների աղաղակող խախտման հետ միասին, վորոնք կատարվում էին հացի որենքի դեմ մղվող ազդեցիկայի ժամանակ, անդլիական ֆաբրիկային արժաները կատարեցին աշխատավարձի եղեցում ընդհանուր առմամբ 10 տոկ: Բանավորների դիմադրությունը սկզբից փշրվեց, բայց վորոշ հանդամանքների շնորհիվ, վորոնց վրա յես այժմ չեմ կարող կանգ առնել, այս 10 տոկոսային կորուստը հետագայում հատուցվեց:

2. Անհրաժեշտ կենսամիջոցների արժեքը, ապա հետևաբար և աշխատանքի արժեքը կարող են մնալ անփոփոխ, բայց կարող է փոխախել նրանց փողային գինը՝ նրան նախորդող փողի արժեքի փոփոխության հետևանքով:

Շնորհիվ ավելի հարուստ հանքերի հայտագործման և այլն, 2 մսխալ վոսկու արտադրությունը կարող է, որինակ, արժենալ վոչ ավելի աշխատանք, քան առաջ մեկ մսխալ վոսկու արտադրությունը: Վոսկու արժեքը ամյալ ղեպքում կնվազի կիսով չափ կամ 50 տոկոսով: Այնպես, ինչպես մնացած բոլոր ապրանքների արժեքները, այս ղեպքում կարտահայտվեն, նախորդի հետ համեմատած, կրկնակի փողային գնով, ձիշտ այդպես էլ այդ բանը տեղի կունենա աշխատանքի արժեքի հետ: Տասներկու ժամյա աշխատանքը, վոր առաջ արտահայտվում էր 6 շիլլինգով, այժմ կարտահայտվի 12 շիլլինգով: Յեթե առաջվա նման բանալորի աշխատավարձը մնում է 3 շիլլինգ, փոխանակ բարձրանալու մինչև 6 շիլլինգի, ապա նրա աշխատանքի փողային գինը կհավասարվի լոկ նրա աշխատանքի արժեքների կեսին, իսկ նրա կյանքի մակարդակը սաբափելի չափով կիջնի: Այս ամեն կամ պակաս չափով կատարվելու

յի նմանապես այն դեպքում, յերբ աշխատավարձը բարձրանա, բայց վոչ վոսկու արժեքի անկման պրոպորցիայով: Նման դեպքում վոչ աշխատանքի ուժի արտադրողականության, վոչ առաջարկի և պահանջի բնագավառում և վոչ էլ արժեքների մեջ վոչինչ չի փոփոխվում: Վոչ մի բան չեք կարող փոփոխվել, բացի այս արժեքների փողային անուններից: Ասել, թե նման պայմաններում բանալորը չպետք է պնդի իր աշխատավարձի պրոպորցիոնալ բարձրացման վրա, նշանակում է պահանջել, վոր նա բավարարվի վոչ թե իրեն հատուցված իրերով, այլ անուններով: Նախորդ վոլջ թե իրեն հատուցված իրերով, այլ անուններով: Նախորդ վոլջ պատմությունն ապացուցում է, վոր փողի գնի անկման բոլոր դեպքերում կապիտալիստներն ավելի հեշտ են կարողանում սղալվել բանալորին խաբելու հնարավորությունից: Քաղաքատնտեսության մեջ բաղձաթիվ չկաներ հաստատում են, վոր վոսկեբեր նոր հողամասերի հայտագործման, արծաթի հանքերի աշխատանքի նոր հողամասերի հայտագործման հետևանքով թանկարժեք մեղավացման և անդլիկ եժանցման հետևանքով թանկարժեք մեղավացման արժեքը դարձյալ իջնում է: Սրանով բացատրվում է ցամաքի վրա ամենուրեք և միաժամանակ աշխատավարձի բարձրացման համար կատարվող փորձերը:

3. Մինչ այժմ մենք յեղնում էյինք նրանից, վոր աշխատանքային ուժն ունի վորոշակի սահմաններ: Բայց աշխատանքային ուժն ինքնին հաստատուն սահմաններ չունի: Կապիտալի ժառանգան տենդենցն է յերկարաձգել այն մինչև ֆիզիկական ծայրաստիճան հնարավոր սահմանները, վորովհետև այդ նույն չափով կալիքանա հալածված և հալածվող աշխատանքը, ապա հետևաբար նաև նրա բերած շահ և հալածվող աշխատանքը, ապա հալածվող կապիտալին յերկարացնել աշխատանքային ուժը, այնքան շատ նա կարող է ուրիշի աշխատանքը յուրացնել: 17-րդ դարի ընթացքում և անդամ 18-րդ դարի առաջին յերկու յերրորդում ամբողջ Անգլիայում 10-ժամյա աշխատանքային ուժը նորմալ աշխատանքային ուժ էր: Անտիյակոբինյան պատեյին ուրը փաստորեն բրիտանական բարոնների բաղձի ժամանակ, վորը փաստորեն բրիտանական մասսաների դեմ, կապիտալը գլուխ բերեց իր իրախճանքը և բանալորական ուրը յերկարացրեց 10-ից մինչև 12, 14, 18 ժամի:

Մալթուսը, մի մարդ, վորին համեմայն դեպս չի կարելի կռապածել լալիկան սանտիմենտալականության մեջ, 1815 թ. հրապարակած պամֆլետում հայտարարեց, վոր յեթե իրերի նման գրությունը չարժանակվի, ապա կընդհատվեն աղղի դայության բուն աղբյուրները:

Նոր հնարած մեքենաների ամենուրեք մուտք դործելուց միջոց-
նի տարի առաջ, մոտավորապես 1765 թվին Անգլիայում յերևան
յիկա՞վ «Արդյունաբերութեան մասին» վերնագիր ունեցող պամֆլետ-
տը: Անանուն հեղինակը՝ բանվոր դասակարգի բացահայտ թշնա-
մին՝ չոչափում էր աշխատանքային որվա սահմաններն ընդարձա-
կելու անհրաժեշտութեան խնդիրը: Մյուս միջոցները թվին, վո-
քոնք տանում են դեպի այդ նպատակը, նա առաջարկում էր հիմնել
աշխատատեղեր, վորոնք նրա տեսակետով պետք է լինեյին «առ-
սափի տներ»¹. Իսկ վոքոն է այդ «սարսափի տներում» նրանց սահ-
մանած աշխատանքային որվա տեղում: 12 ժամ, այսինքն, աշխատանքային որվա այն տեղում: 1832 թ. կապի-
տալիստները, եկոնոմիստները և միլիտերները հայտարարեցին վոչ
միայն իրրե փաստորեն դոյություն ունեցող, այլև անհրաժեշտ
աշխատանքային որ մինչև 12 տարեկան մանուկները համար:

Բանվորը, վաճառելով իր բանվորական ուժը—իսկ նա ստիպ-
ված է կատարել այդ արդի սխտեմի ժամանակ—տրամադրում է
կապիտալիստին սպառելու այդ ուժը, բայց վորոչ բանական սահ-
մաններում: Նա վաճառում է իր բանվորական ուժը, վորպեսզի
այն պահպանի, —այստեղ դեռ նկատի չի առնվում նրա բնական
մաշումը, —բայց վոչ նրա համար, վոր վոչնչացնի այն: Իր բան-
վորական ուժի վաճառման դեպքում նրա որական կամ շարժա-
կան արժեքի համեմատ բանվորը յենթադրում է, վոր մեկ սրում
կամ մեկ շարժում այն յենթակա չէ մասման կամ մաշման յերկու
սրվա կամ յերկու շարժվա աշխատանքի համեմատ: Վերցնենք
1000 ֆ. ստերլինգի արժեք ունեցող մի մեքենա: Յեթե նա մաշ-
վում է 10 տարում, նա սպրանքների արժեքին—վորոնց արտա-
դրությանը նա մասնակցում է—կավելացնի տարեկան 100 ֆ.
ստ.: Ե տարում մաշվելու դեպքում նա տարեկան կավելացնի 200
ֆունտ: Նրա տարեկան մաշման արժեքը հակառակ համեմատական
է մաշման արագութեանը: Սակայն հենց այստեղ բանվորը տար-
բերվում է մեքենայից: Մեքենան չի մաշվում ճիշտ իր դործածման
համեմատ: Հակառակ այս բանի, մարդը մաշվում է ավելի մեծ
չափով, քան այդ բնական և թվում, յերբ դատում ենք նրա աշ-
խատանքի դուտ թվաբանական ավելացումը հաշվի առնելով:

Բանվորները միայն իրենց պարտքն են կատարում իրենց և
իրենց սերնդի հանդեպ, յերբ վործում են աշխատանքային որը
հասցնել նախկին բանական չափերին կամ, որենքով սահմանված
նորմալ աշխատանքային որվան չհասնելու դեպքում, կանխում են

չափից դուրս աշխատանքը աշխատավարձի բարձրացումով, մի
բարձրացում, վորը վոչ միայն համեմատական է յուրացված հա-
մելյալ աշխատանքին, այլև այդ համեմատությունը դերադան-
ցող: Նրանք միայն սահմաններ են դնում կապիտալի վայրագ-
բռնադրկմանը: Ժամանակը—դա մարդկային զարգացման հիմքն է:
Այն մարդը, վորը չունի և վոչ մի ըուպե ազատ ժամանակ, վորի
վորջ կյանքը, —հաշված լով ֆիզիկական պահանջներով ընդհատ-
վող նինջն ու սննդառումը և այլն, —կլանվում է կապիտալիստի
համար աշխատելով, այդպիսի մարդը ցածր է բեռնակիր անասնից:
Նա հաշվառում է ուրիշների համար հարստություն ստեղծող
մի պարզ մեքենա, ֆիզիկապես այլասերվում է, մտավոր տեսա-
կետից համում է կենդանական աստիճանի: Իսկ մինչդեռ, արդի
արդյունաբերության վորջ պատմությունը վկայում է, վոր կա-
պիտալը, յեթե այն չսանձահարվի, անողոր և անդուժ կերպով
ամբողջ բանվոր դասակարգին կհասցնի այդ ծայրահեղ այլասեր-
ման աստիճանին:

Աշխատանքային որը յերկարացնելով, կապիտալիստը կարող
է վճարել ավելի բարձր աշխատավարձ և, այնուամենայնիվ, ի-
ջեցնել աշխատանքի արժեքը, յեթե աշխատավարձի բարձրացումը
չի համապատասխանում յուրացվող աշխատանքի մեծացման և
ավելի արագ մաշվող բանվորական ուժին: Միևնույնը կարող է
տեղի ունենալ և ուրիշ ճանապարհով: Ձեռ բուրժուական ստատիս-
տիկներն, որինակ, ձեզ կասեն, թե բանվորական ընտանիքի միջին
աշխատավարձը Լանկաշիրում բարձրացել է: Նրանք մոռանում են,
վոր տղամարդու ընտանիքի զլխավորի աշխատանքի փոխարեն
այժմ կապիտալի ջադերնառության¹ անվի տակ են չարտվում նրա
կինն ու հաճախ յերեք կամ չորս յերեխաները և վոր ամբողջական
աշխատավարձի բարձրացումը չի համապատասխանում բանվորի
ընտանիքից յուրացված հավելյալ աշխատանքի ընդհանուր քա-
նակին:

Անդամ աշխատանքային որվա ներկա սահմաններում, վոր-
պիսիք այժմ դոյություն ունեն դործարանային որենքների դոր-
ծողության յենթակա արդյունաբերության բոլոր ճյուղերում, կա-
րող է անհրաժեշտ դառնալ աշխատավարձի բարձրացումն՝ աշխա-

1) Ջադերնառում—հնդկական կուռք Որիսում, վորը ժամանակ առ ժա-
մանակ կրում էյին փողոցներով բարձր կառքի վրա. հավատացյալներն իրենց
նեղում էյին դրա անխիղիմ տակ, և ովքեր ջարդվում էյին, նրանք հա-
մարվում էյին ասածու ամենաթերևին:

առանձին արժեքի նախկին մակարդակը պահպանելու ցանկութեան
դեպքում: Աշխատանքի ինտենսիվութեան բարձրացման ողնու-
թյամբ կարելի չէ մարդուն ստիպել ծախսել մեկ ժամում այնքան
կենսական եներգիւ, վորքան նա անցյալում ծախսում եր 2 ժամ-
վա ընթացքում: Այս վորոշ չափով տեղի ունեցավ արդյունաբե-
րութեան այն ճյուղերում, վորոնք յենթարկված եյին գործարա-
նային որենքներին՝ մեքենաների ընթացքի արագացման և աշխա-
տող մեքենաների քանակի ավելացման միջոցով, վորոնց վրա պետք
է հսկի միայն մեկ բանվոր: Յեթե աշխատանքի ինտենսիվութեան
մեծացումը կամ մեկ ժամում ծախսվող աշխատանքի մասսայի ա-
վելացումը քիչ թե չատ համեմատական է աշխատանքային որվա
կրճատման, բանվորը, այնուամենայնիվ, չահում է: Յեթե այդ
չկա, նա մեկ ձևով կորցնում է այն, ինչ չահում է մյուս ձևով, և
այս դեպքում 10 ժամվա աշխատանքը նրա համար նույնքան կոր-
ծանարար կարող է լինել, ինչպես առաջ 12 ժամվա աշխատանքը:
Կապիտալի այդ տեղեկացը խափանելով՝ պայքար մղելով աշխա-
տավարձի բարձրացման համար աշխատանքի ինտենսիվութեան
բարձրացման համապատասխան, բանվորը սոսկ դիմադրում է իր
աշխատանքի եծանացմանն ու իր սերնդի աշխատեմանը:

4. Դուք բոլորդ ել գիտեք, վոր վորոշ պատճառներով, վո-
րոնց բացատրութեան վրա յես այժմ կանդ առնել չեմ կարող,
կապիտալիստական արտադրութեան շարժումը տեղի չէ ունենում
վորոշ պարբերական ցիկլերի կերպարանքով: Այն, հանդիստ վի-
ճակից անցնում է աշխուժացման, ծաղկման, դերարտադրութեան,
կրիզիսի և լճացման: Ապրանքների շուկայական գները և շահույթի
շուկայական նորմաները հետևում են այս փաղերին, մերթ իջնե-
լով իրենց միջին մակարդակից, մերթ բարձրանալով նրանից վեր:
Քննարկելով ցիկլն իր ամբողջութեամբ, դուք կտեսնեք, վոր շու-
կայական գնի մի շեղումը լրացվում է մյուսով և վոր միջին հաշ-
վով մեկ ցիկլի սահմաններում ապրանքների շուկայական գները
վորոշվում են նրանց արժեքներով: Շուկայական գների ցածրաց-
ման, կրիզիսների և լճացումների շրջանում բանվորը, յեթե նա
ընդհանրապես չի զրկված աշխատանքից, կարող է վստահորեն
սպասել իր աշխատավարձի ցածրացման: Նա պարտավոր է թույլ
չտալ, վոր իրեն խաբեն, և անգամ շուկայական գների այդպիսի
անկման դեպքում վիճել կապիտալիստի հետ, թե ինչ չափով ան-
հրաժեշտ է աշխատավարձի ցածրացումը: Յեթե ծաղկման շրջա-
նում, յերբ լրացուցիչ շահույթներ են ստացվում, նա չի պայքարել

աշխատավարձի բարձրացման համար, ապա վերցրած վողջ ար-
դյունաբերական ցիկլի միջինը, նա չի ստանա անգամ միջին աշ-
խատավարձը կամ իր աշխատանքի արժեքը, վերին աստիճանի
անհեթեթ է պահանջել, վոր ցիկլի անբարենպաստ շրջաններում
հաշտվելով աշխատավարձի անխուսափելի ցածրացման հետ, բան-
վորը հրաժարվի այդ կորուստի հատուցումից ծաղկման շրջան-
ներում: Ընդհանրապես բոլոր ապրանքների արժեքներն իրաց-
վում են միայն անընդհատ փոփոխվող շուկայական գների համա-
սարեցմամբ, վորոնք անկայուն են առաջարկի և պահանջի մշտա-
կան տատանումների պատճառով: Արդի սխտեմի հիման վրա աշ-
խատանքը միայն ապրանք է՝ նման մյուս ապրանքներին: Ուստի նա
պետք է կրի միևնույն տատանումները, վորպեսզի վերջին հաշվով
ստանա իր արժեքին համապատասխանող միջին գինը: Անհեթե-
թություն կլինի այն ընդունել իրբեւ ապրանք և դրա հետ մեկտեղ
թուլթյուն կլինի այն ընդունել իրբեւ ապրանքների գները կարգավորող ո-
րանկանալ այն դուրս մղել ապրանքների գները կարգավորող ո-
րանքի գործողութեանից: Ստրուկը ստանում է մշտական և վորո-
շակի միջոցներ իր գոյութեանը պահպանելու համար, վարձու
բանվորը՝ վոչ: Նա պետք է ձգտի աշխատավարձի բարձրացման
մի դեպքում, վորպեսզի թեկուզ հավասարակշռի նրա կրճատու-
մը մյուս դեպքում: Յեթե բանվորը համաձայնվի յենթարկվել կա-
պիտալիստի կամքին և հրամաններին, վորպես մշտական տնտեսա-
կան որենքի, ապա նա կենթարկվի ստրկի բոլոր դրկանքներին,
չոգտվելով իսկ վերջինիս ապահովութեամբ:

Իմ քննարկած բոլոր դեպքերում, իսկ դրանք կազմում են 99
սոկոսը, դուք տեսաք, վոր աշխատավարձի բարձրացման համար
պայքարն ընթանում է միայն նախորդող փոփոխութեանների
հետքերով և հանդիսանում է այդ նախնիթաց փոփոխութեանների
անհրաժեշտ հետևանքը՝ արտադրութեան սահմաններում, աշխա-
տանքի արտադրողական ուժի, աշխատանքի արժեքի, վորդի ար-
ժեքի մեջ, բանվորից դուրս կորզվող աշխատանքի ծավալի կամ
ինտենսիվութեան, շուկայական գների տատանումների մեջ, վոր
կախված են առաջարկից ու պահանջից և արդյունաբերական ցիկլի
տարբեր փաղերից. մի խոսքով, այդ պայքարն աշխատանքի ու-
սկցիան է նրան նախորդող կապիտալի գործողութեան հանդեպ:
Աշխատավարձի բարձրացման համար մղվող պայքարը քննարկել
անկախ այս բոլոր հանգամանքներից, նայել միայն աշխատավար-
ձի փոփոխութեան վրա և հտեսնել բոլոր մյուս փոփոխութեանները,
վորոնք պայմանավորում են նրանց, այդ նշանակում է յեկնել

կեղծ նախադրյալներէց, վորպեսզի հանգենք կեղծ յեղրակացու-
թյուններէ:

ՊԱՅՔԱՐ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՈՒ ԿԱՊԻՏԱԼԻ ՄԻՋԵՎ ՅԵՎ ՆՐԱ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

1. Յետ ցույց տվի, վոր աշխատավարձի կրճատման դեմ բան-
վորներն ցուցաբերած հակադրոժությունները և նրանց պարբերա-
կան ջանքերն այն բարձրացնելու համար, անքակտելիորեն կապ-
ված են վարձու աշխատանքի սխտեմի հետ և առաջ են դալիս
հրանից, վոր աշխատանքը հալստարեցված է ապրանքի և այս-
տեղից ել բղխում է նրա յենթարկումը գների ընդհանուր շարժու-
մը կարգավորող որենքներին: Այնուհետև յես ցույց տվի, վոր
աշխատավարձի ընդհանուր բարձրացումը պետք է ուղեկցվի շա-
հույթի ընդհանուր նորմայի ցածրացմամբ, բայց չզիպչելով ապ-
րանքների միջին գներին կամ նրանց արժեքներին: Այժմ մեր առաջ
հարց է ծագում, թե կապիտալի և աշխատանքի այդ անընդհատ
պայքարում վորչափով վերջինս կարող է հաղթանակող դուրս
գալ:

Յետ կարող կլինեյի ընդհանուր ձևով այդ բանին պատաս-
խան տալ և ասել, վոր աշխատանքի, ինչպես նաև մնացած բոլոր
ապրանքների շուկայական գինը ժամանակի ընթացքում կձգտի նրա
արժեքին, ուստի և, չնայած բոլոր բարձրացումներին և անկում-
ներին, ինչ ել վոր բանվորը ձեռնարկի, նա միջին հաշվով կստանա
միայն իր աշխատանքի արժեքը, իսկ վերջինս արտահայտվում է
բանվորական ուժի արժեքի մեջ, վորը վորոշվում է նրա պահ-
պանման և վերարտադրության համար անհրաժեշտ գոյամիջոց-
ների արժեքով, ընդվորում գոյության այդ միջոցների արժեքն իր
հերթին կարգավորվում է նրանց արտադրության համար անհրա-
ժեշտ աշխատանքի քանակությամբ:

Բայց միքանի հատուկ գներ բանվորական ուժի արժեքը կամ
աշխատանքի արժեքը տարբերում են բոլոր մյուս ապրանքների
արժեքից: Բանվորական ուժի արժեքը գոյանում է յերկու տար-
բերից. դրանցից մեկը զուտ Ֆիզիկական է, մյուսը՝ պատմա-
կան կամ հասարակական: Նրա ցածր սահմանը վորոշվում է Ֆի-
զիկական տարբերով—այդ նշանակում է, վոր բանվոր դասակարգն
իր պահպանման և վերարտադրման, իր Ֆիզիկական գոյությունը
պահպանելու համար պետք է անհրաժեշտ միջոցներ ստանա իր
գոյության համար, վորոնք բացարձակ կերպով անհրաժեշտ են

նրա կյանքի պահպանման և բողմացման տեսակետից: Այս պատ-
ճառով գոյության այդ անհրաժեշտ միջոցների արժեքը կաղմում
է աշխատանքի արժեքի ցածր սահմանը: Մյուս կողմից, աշխատան-
քային որով տեղությունը նույնպես ունի իր ծայրահեղ, թեկուզ
և շատ առաձգական սահմանները: Նրա ամենաբարձրագույն սահ-
մանը պայմանավորված է բանվորի Ֆիզիկական ուժով: Յեթե
բանվորի կենդանի ուժի ամենորյա լարումն անցնում է վորոշ սահ-
մանից, նա չի կարող աշխատել հաջորդ օրերին: Սակայն, ինչպես
առված է, այդ սահմանները միանգամայն առաձգական են: Թույլ
և վոչ յերկարատև սերնդի արագ հերթափոխությունն այնպես
լավ կապահովի բանվորական շուկան, ինչպես և ուժեղ ու յերկա-
րատև սերունդների շարանը:

Աշխատանքի արժեքը, բացի այս դուտ Ֆիզիկական տարբերից,
յուրաքանչյուր յերկրում վորոշվում է կյանքի սովորական մա-
կարդակով: Այս մակարդակն իր մեջ պարունակում է վոչ միայն
դուտ Ֆիզիկական կյանքի պահանջը, այլև վորոշակի պահանջ-
ներ, վորոնք առաջացել են սոցիալական պայմաններից, վորոնց
մեջ մարդիկ գտնվում են և դաստիարակվում: Անդլիացու կյանքի
մակարդակը կարելի յե հանգեցնել իրանդացու կյանքի մակար-
դակին, դերմանակամ գյուղացու կյանքի մակարդակը՝ լիֆլան-
դական գյուղացու մակարդակին: Այն մասին, թե այս խնդրում
ինչպիսի նշանակելի դեր են խաղում պատմական տրադիցիաներն
ու հասարակական սովորությունները, դուք կարող եք խմանալ Տորն-
տոնի «Գաղթը» աշխատությունից, վորտեղ նա ցույց է տալիս,
վոր Անգլիայի տարբեր գյուղատնտեսական մարզերում միջին աշ-
խատավարձը տակավին մինչև որս առավել կամ պակաս բարենպաստ
պայմաններից, վորոնց ժամանակ այդ մարզերը դուրս յեկան ճոր-
տական վիճակից:

Պատմական կամ հասարակական այն տարրը, վոր մտնում է
աշխատանքի արժեքի մեջ, կարող է մեծանալ և փոքրանալ կամ
նույնիսկ բոլորովին վոչնչացվել, այնպես վոր տվյալ դեպքում,
բացի Ֆիզիկական հիմքից՝ վոչինչ չի մնա: Հակայարկութեան
պատեբողմի ժամանակ, վոր ձեռնարկված եր,—ինչպես սիրում եր
ասել սինկուրի սիրահար և հարկերի անուղղելի խժուղ հին
Ջորջ Ռոզեն,—Փրանսական անհավատներն արշավանքից մեր
սուրբ կրոնը փրկելու համար, անգլիական աղնիվ Փերմենները,

վորոնց մենք այնքան մեղմ վերաբերվեցինք, գյուղացիական բան-
վորների աշխատավարձն իջեցրին անդամ գուտ ֆիզիկական մի-
նիմումից ել ցածր, աղքատների մասին յեղած որենքի ողնությամբ
լրացնելով դոյամիջոցների պակասը՝ ցեղը պահպանելու համար:

Այս սքանչելի յեղանակ եր վարձու բանվորին դարձնելու
ստրուկ, իսկ չեքսպիրյան հպարտ և ազատ հողագործին (իոմե-
նին)՝ աղքատ:

Համեմատելով սովորական աշխատավարձը կամ աշխատանքի
արժեքը տարբեր յերկիրներում, նույնիսկ միևնույն յերկրի տար-
բեր պատմական եպոխաներում, դուք կգտնեք, վոր աշխատանքի
արժեքն իրենից ներկայացնում է վոչ հաստատուն, այլ փոփոխա-
կան մեծություն նույնիսկ այն դեպքում, յերբ յենթադրենք, վոր
մյուս բոլոր ապրանքների արժեքը մնում է անփոփոխ:

Նման համեմատությունը նույնպես կապացուցի, վոր փոփոխ-
վում է վոչ միայն շահույթի շուկայական նորման, այլև միջին
նորման:

Սակայն, ինչ վերաբերում է շահույթին, ապա նրա մինիմումը
վորոշող որենքներ չկան: Մենք չենք կարող ասել, թե վորն է նրա
նվազման ծայրահեղ սահմանը: Յեւ ինչո՞ւ մենք չենք կարող վո-
րոշել այդ սահմանը: Վորովհետեւ թեև մենք կարող ենք սահմանել
աշխատավարձի մինիմումը, մենք ի վիճակի չենք սահմանելու նրա
մաքսիմումը: Մենք միայն կարող ենք ասել, վոր աշխատանքային
որվա ավելի սահմաններում շահույթի մաքսիմումը համապատաս-
խանում է աշխատավարձի ֆիզիկական մինիմումին և վոր ավելի
աշխատավարձի դեպքում շահույթի մաքսիմումը համապատաս-
խանում է աշխատանքային որվա մաքսիմալ յերկարացման, վորը
համատեղելի յե բանվորի ֆիզիկական ուժերի հետ: Այս պատճա-
ռով շահույթի մաքսիմումը սահմանափակված է աշխատավարձի
ֆիզիկական մինիմումով և աշխատանքային որվա ֆիզիկական
մաքսիմումով: Ակներև է, վոր շահույթի մաքսիմալ նորմայի ծայ-
րահեղ սահմանների միջև հնարավոր է փոփոխությունների մի
հսկայական սանդուխդ: Այդ շահույթի փոփոխական մեծությունը
սահմանվում է միայն կապիտալի և աշխատանքի անընդհատ պայ-
քարում, ընդվորում կապիտալիստը միշտ ձգտում է աշխատավար-
ձը հասցնել իր ֆիզիկական մինիմումին և աշխատանքային որր
յերկարացնել մինչև իր ֆիզիկական մաքսիմումը, այն ժամանակ,
յերբ բանվորը մշտապես ճնշում է գործադրում հակադիր կողմից:

Խնդիրը լուծում է պայքարող կողմերի ուժերի հարաբերակ-
ցությունը:

2. Ինչ վերաբերում է աշխատանքային որվա սահմանափակ-
ման Անգլիայում, հավասար չափով նաև մյուս յերկիրներում, ապա
այն յերբեիցն չի ամրապնդվել առանց որենադրուքյան միջամտու-
թյան: Առանց բանվորների դրսից գործադրած մշտական ճնշման,
այդ մասնակցությունը յերբեք տեղի չեր ունենա: Համենայն դեպս,
այդ արդյունքին չեր կարելի հասնել բանվորների և կապիտալիստ-
ների մասնավոր համաձայնությամբ: Ընդհանուր փաղափական
գործողության այդ իսկ անհրաժեշտությունն ապացույց է, վոր
իր զուտ անտեսական գործողությունների մեջ կապիտալը հանդի-
սանում է հզորագույն կողմը:

Ինչ վերաբերում է աշխատանքի արժեքի սահմաններին, ապա
նրանց փաստական սահմանումը միշտ կախում ունի առաջարկից
և պահանջից, ընդվորում յես նկատի ունեմ աշխատանքի պահանջը
կապիտալի կողմից և աշխատանքի առաջարկը բանվորների կող-
մից: Գաղութային յերկիրներում առաջարկի և պահանջի որենքը
նպաստում է բանվորին: Այստեղից ել աշխատավարձի համեմա-
տական բարձր մակարդակը Միացյալ Նահանգներում: Այստեղ
կապիտալը կարող է լարել իր բոլոր ուժերը, բայց նա չի կարող
խանդարել այն բանին, վոր բանվորական շուկան մշտապես չդա-
տարկվի վարձու բանվորների անկախ և առանձին տնտեսատե-
ր գյուղացիներ դառնալու հետևանքով: Վարձու բանվորի դրու-
թյունն ամերիկյան ժողովրդի միանդամայն նշանակելի մասի հա-
մար միայն անցողական մի վիճակ է, վորը, ինչպես նրանք կարող
են փստահ լինել, նրանք կթողնեն ավելի կամ պակաս ժամանակա-
միջոցում: Վորպեսզի գաղութներում յեղած իրերի այս դրությու-
նը չտևի, բրիտանական հայրենի կառավարությունը վերջերս յու-
րացրել է այսպես կոչված արդի գաղութային թերիան, վորն ար-
տահայտվում է գաղութային հողերի արվեստական բարձր գների
սահմանմամբ, վորպեսզի խանդարի վարձու բանվորի բավական ա-
րագ վերածումն անկախ գյուղացու:

Սակայն դիմենք հին կուլտուրական յերկիրներին, վորտեղ կա-
պիտալն իշխում է արտադրության վողջ պրոցեսի վրա: Վերցնենք,
որինակ, աշխատավարձի աճումն Անգլիայի գյուղատնտեսության
մեջ 1849-ից մինչև 1859 թ. ժամանակաշրջանը: Վորո՞նք է յին նրա
հետևանքները: Փերմերները չկարողացան,—ինչպես խորհուրդ
կտար նրանց այդ անելու մեր բարեկամ Վեստոնը,—բարձրացնել

ցորենի արժեքը կամ անդամ նրա շուկայան դները: Ընդհանրապես, նրանց վիճակված եր հանդուրժել վերջիններին անկումը: Բայց 11 տարվա ընթացքում նրանք մուծեցին ամեն տեսակ մեքենաներ, յուրացրին ավելի զիտական մեթոդներ, վարելահողերի մի մասը դարձրին արոտատեղեր, մեծացրին ֆերմաների սահմանները, իսկ սրա հետ մեկտեղ նաև արտադրության չափը. այսպիսի և նման ձևերով, վորոնք նվազեցնում են աշխատանքի պահանջը նրա արտադրողական ուժի ավելացումով, նրանք հասան այն բանին, վոր դյուղական աղագնակչությունը վերստին հարաբերականորեն գերբնակչություն ունեցավ: Այսպես և այն ընդհանուր մեթոդը, վոր ցուցահանում եր կապիտալի ռեսուրսան աշխատավարձի բաժանման դեմ՝ հին, ամրացած յերկրներում ավելի արագ կամ ավելի դանդաղ թափով: Ռիկարդոն արգարացիորեն նկատել և, վոր մեքենաները մշտապես մրցում են աշխատանքի հետ և կարող են մուծվել միայն այն ժամանակ, յերբ աշխատանքի դինը հասնի վորոշ բարձրության, բայց մեքենաների կիրարկումը հանդիսանում և լուկ աշխատանքի արտադրողական ուժի բարձրացման մեթոդներից մեկը: Հենց այն դարգացումը, վոր հարաբերականորեն ավելցուկային և դարձնում պարզ, անվարժ աշխատանքը, մյուս կողմից, պարզացնում և վարժված աշխատանքը և այսպիսով նվազեցնում նրա արժեքը:

Միևնույն այս որենքը յերևան և դալիս նաև ուրիշ ձևով: Աշխատանքի արտադրողական ուժի զարգացմամբ արագանում և կապիտալի կուտակումը, նույնիսկ չնայած աշխատավարձի հարաբերական բարձր մակարդակին: Այստեղից կարելի կլիներ յերգրակացնել, —ինչպես այդ յենթադրում եր Ադամ Սմիթը, վորի եպոխտում արդի արդյունաբերությունը տակավին դանվում եր իր մանկական հասակում, —վոր կապիտալի կուտակման արագացումը նժարի թաթը պետք և թեքի բանվորի ոգտին, ապահովելով նրա աշխատանքի պահանջի ուժեղացումը: Այս իսկ տեսակետից արդի շատ գրողներ դարմանում եյին, վոր հակառակ անդլիական կապիտալի վերջին 20 տարվա շատ ավելի արագ աճման, քան բնակչության աճումն է, աշխատավարձն այլևս չի բարձրացել:

Սակայն կապիտալի կուտակման պրոցեսի հետ միաժամանակ տեղի յե ունենում նաև պրոգրեսիվ փոփոխություն կապիտալի կազմի մեջ: Ամբողջ կապիտալի այն մասը, վոր բաղկացած և մշտական կապիտալից, մեքենաներից, հումուլթից, ամեն ձևի արտադրության միջոցներից, պրոգրեսիվ կերպով աճում և, հա-

մեծատաճ կապիտալի մյուս մասի հետ, վորը ծախսվում և աշխատավարձի կամ աշխատանքի դնման վրա: Այդ որենքը նվազ կամ առավել ճշտությամբ արձանագրել են Բարտոնը, Ռիկարդոն, Սիամոնդին, պրոֆ. Ռիչարդ Չոնսոնը, պրոֆ. Ռամսեյը, Շերբյուրեն և ուրիշները:

Յեթե սկզբում կապիտալի այս յերկու տարբերի հարաբերությունը մեկը մյուսին հավասարվում եր մեկի հարաբերությունը մեկին, ապա արդյունաբերության զարգացմամբ այն դանում և հինգի հարաբերությունը մեկին և այլն: Յեթե կապիտալի ընդհանուր քանակից, վոր 600 է, դործիքների, հումքի վրա և այլն ծախսված և 300 և աշխատավարձի վրա 300—ապա րափական և միայն կրկնապատկել կապիտալը, վորպեսզի ստեղծվի 600 բանվորների պահանջ, նախկին 300—ի փոխարեն: Բայց յեթե 600 կապիտալի դեպքում մեքենաների, նյութերի և այլն վրա ծախսված և 500 և աշխատավարձի վրա միմիայն 100, ապա վորպեսզի այդ կապիտալը 300—ի փոխարեն 600 բանվորի պահանջ ստեղծի, պետք և 600—ից աճի մինչև 3600—ի: Այսպիսով արդյունաբերության զարգացմամբ աշխատանքի պահանջը հետ և մնում կապիտալի կուտակումից: Այն թեկուզ և աճում և, բայց աճում և մշտապես նվազող չափով՝ համեմատած կապիտալի աճման հետ:

Այս մեքանի ցուցումները բավական են, վորպեսզի ցույց տրվի, վոր ներկայիս արդյունաբերության զարգացումն ինքը ավելի արագ կերպով նժարի թաթը պետք և թեքի կապիտալիստի ոգտին ընդդեմ բանվորի և վոր հետևաբար, կապիտալիստական արտադրության ընդհանուր տենդենցը տանում և վոչ թե դեպի աշխատավարձի միջին մակարդակի բարձրացում, այլ դեպի նվազում կամ աշխատանքի արժեքի բերում և նրա ավելի կամ պակաս միլիմալ սահմանին: Բայց ժամանակակից հասարակության մեջ, իրերի զարգացման նման տենդենցի դեպքում կարելի յե խոսել այն մասին, թե բանվոր դասակարգը պետք և հրաժարվի կապիտալի վոտնձությունների դիմադրելուց և վերջ դնի իր ջանքերին՝ պատահական բարենպաստ հնարավորություններն ոգտագործելու հանուն իր դրության ժամանակավոր բարելավման: Յեթե նա այս բանը կատարեր, ապա կվերածվեր ջարդուխուր յեղած ինվալիդների միապաղաղ մասսայի, վորոնք դատապարտված են կործանման: Ինձ թվում և՛ յես ցույց տվի, վոր բանվորների պայքարն աշխատավարձի համար անքակտելիորեն կապված և վարձու աշ-

խառանքի վողջ սխտեմի հետ, վոր աշխատավարձի բարձրացման համար ուղղված նրանց 100 Զանգերից 99-ը միայն նշանակում է ձգտել պահպանել աշխատանքի գոյությունն ունեցող արժեքը և վոր կապիտալիստի հանդեպ իր ղինը պաշտպանելու անհրաժեշտությունը բղխում է նրանց դրությունից, վորը ստիպում է նրանց վաճառելու իրենց իրրե ապրանք: Յեթե կապիտալի հետ ամենուրյա իրենց բաղխումների մեջ բռնաբռնները վախկոտությունամբ հանձնարվեյին, ապա նրանք անպայման կկորցնեյին վորեւ յայն շարժում սկսելու ունակությունը:

Միաժամանակ անկախ վարձու աշխատանքի սխտեմով պահմանավորված ընդհանուր ստրկացումից բանվոր դատարարը չպետք է իրեն խաբի այդ ամենորյա պայքարի հնարավոր արդյունքներով: Նա չպետք է մոռանա, վոր ինքը պայքարում է հետեանքների, բայց վոչ այդ հետեանքների պատճառների դեմ, վոր իր պայքարով նա դանդաղեցնում է շարժումն իր հոսանքի մեջ, բայց չի փոխում նրա ուղղությունը, վոր նա գործադրում է գալիստիվ և չի բուժում հիվանդությունը: Այս պատճառով բանվորները չպետք է ամբողջապես տարվեն այդ պարտիզանական բաղխումներով, վորոնք անընդհատ բռնկում են կապիտալի անվերջ վտանգությունների կամ շուկայի դրություն փոփոխության հետեանքով: Նրանք պետք է ըմբռնեն, վոր արդի սխտեմը լուր զրկանքների հետ միասին անհրաժեշտարար ծնում է նյութական պայմաններ և հասարակական ձևեր, վորոնք անհրաժեշտ են հասարակության տնտեսական վերակառուցման համար: «Արդարացի աշխատավարձ արդարացի աշխատանքային որվա համար» պահպանողական լողունդի փոխարեն նրանք իրենց դրոշակի վրա պետք է դրեն՝ «վարձու աշխատանքի սխտեմի վոչնչացում» հեղափոխական դեմիդը:

Արս խիստ յերկար, և վախենում եմ թե ձանձրալի, չարադրությունը, վոր յես ստիպված եյի կատարել հանուն հիմնական հարցի լուսաբանման, վերջացնում եմ, առաջարկելով հետևյալ բանաձևը.

Առաջին. աշխատավարձի մակարդակի բնդիանուր բարձրացումը հանցանք է շահույթի բնդիանուր նորմայի նվազման, բայց բնդիանուր առմամբ չի ազդում ապրանքների գների վրա:

Յերրորդ. կապիտալիստական արտադրության բնդիանուր անդինը բեկվում է վոչ քե դեպի միջին նորմալ աշխատավարձի բարձրացում, այլ դեպի ցածրացում:

Յերրորդ. տրեդ-յունիոնները նշանակություն ունեն վորպես կապիտալի վտանգությունից դեմ պայքարելու կենտրոն:

Առանձին դեպքերում նրանք մատնվում են անհաջողության իրենց ուժերը սխալ գործադրելու պատճառով: Գլխավորապես նրանք իրենց նպատակներին չեն հասնում այն պատճառով, վոր նրանք սահմանափակվում են գոյություն ունեցող սխտեմի հետեանքների դեմ պարտիզանական կռիվ մղելով, փոխանակ փորձելու փոխել այն, փոխանակ ոգտագործելու իրենց միացյալ ուժերը վորպես լծակ բանվոր դասակարգի լիակատար ազատագրություն՝ վարձու աշխատանքի սխտեմի վերջնական վոչնչացման համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հայերեն հրատարակման առթիվ	3
Ներածական գիտողություններ	6
Արտադրություն և աշխատավարձ	7
Արտադրություն. աշխատավարձ. շահույթ	9
Աշխատավարձ և փող	20
Առաջարկ և պահանջ	25
Աշխատավարձ և գին	28
Արժեք և աշխատանք	31
Բանվորական ուժ	41
Հավելյալ արժեքի արտադրությունը	45
Աշխատանքի արժեքը	47
Շահույթի ստացումը և ապրանքն իր արժեքով վաճառելով	49
Հավելյալ արժեքի տարբեր մասերը	50
Շահույթի, աշխատավարձի և գնի փոխհարաբերությունը	54
Աշխատավարձը բարձրացնելու կամ նրա անկումը կասեցնելու փորձեցեք գլխավոր դեպքերը	56
Պայքար աշխատանքի և կապիտալի միջև և նրա արդյունքները	64

Տեխն. խմբագիր [redacted]
 Սրբագրեցին [redacted] յով Ա. [redacted]
 Հանձնված է արտադրության 1932 թ. 26 հոկտեմբերի
 Ստորագրված է տպագրելու 1932 թ. 26 նոյեմբերի
 Տիրած 5000, Հրատ. № 41. 173,000 տպ. նշ.

Պետհրատի տպարան Պատվեր № 3296 Գլավիտ № 7675 (բ)

43.25 30 4.

Заработная плата, цена и прибыль
Париздат, 1932 Эривань